

ÚSS/2002–S–1–031

ÚSTAV STRATEGICKÝCH STUDIÍ VOJENSKÉ AKADEMIE V BRNĚ

Výtisk číslo:
Počet listů: 57

S–1–031

PERSPEKTIVY VÝVOJE BEZPEČNOSTNÍ SITUACE, VOJENSTVÍ A OBRANNÝCH SYSTÉMŮ DO ROKU 2015 S VÝHLEDEM DO ROKU 2025

*Česká bezpečnostní terminologie
Výklad základních pojmů*

BRNO 11. 2002

ÚSS/2002–S–1–031

ÚSTAV STRATEGICKÝCH STUDIÍ VOJENSKÉ AKADEMIE V BRNĚ

Kounicova 44, 612 00 BRNO, CZECH REPUBLIC

Tel.:++420-541 183 680 (371), Fax:++420-541 183 371, E-mail: uss@vabo.cz

<i>Rezort státní správy:</i>	Ministerstvo obrany ČR
<i>Zadavatel:</i>	Ředitel ÚSS VA v Brně
<i>Označení a název vědeckého úkolu:</i>	ÚSS/2002–S–1–031 Perspektivy vývoje bezpečnostní situace, vojenství a obranných systémů do roku 2015 s výhledem do roku 2025 Část 1: Perspektivy bezpečnostní situace a politického vývoje států střední a východní Evropy do roku 2015
<i>Vědecký vedoucí řešitelského kolektivu:</i>	RNDr. Petr ZEMAN
<i>Řešitel:</i>	Kolektiv autorů
<i>Název studie:</i>	Česká bezpečnostní terminologie
<i>Datum zahájení a ukončení:</i>	03.2002—11.2002
<i>Místo uložení studie:</i>	ÚSS VA v Brně
<i>Znaky mezinárodního desetinného třídění:</i>	
<i>Klíčová slova:</i>	Terminologie, bezpečnostní terminologie
<i>Anotace :</i>	Bezpečnostní politika a bezpečnostní studia jsou multidisciplinární povahy a v praxi jsou prováděny více resorty. Teoretická výbava zúčastněných odborných disciplín a zainteresovaných státních úřadů je neobyčejně rozličná. Potíže v komunikaci uvnitř nově se rodícího a multidisciplinárního oboru se odráží i v terminologii. Popsaný neuspokojivý stav interdisciplinárně málo sdílené a zastřešující bezpečnostní terminologie vedl ke vzniku této publikace.
<i>Počet stran:</i>	113
<i>Počet samostatných příloh:</i>	0
<i>Počet obrázků:</i>	2
<i>Počet tabulek:</i>	1
<i>Počet citovaných pramenů:</i>	337
<i>Vnitřní oponentura:</i>	Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně
<i>Oponenti:</i>	

OBSAH

1. Česká bezpečnostní terminologie, její zdroje a její stav	7
2. Bezpečnost.....	11
3. Národní bezpečnost.....	14
4. Vnitřní bezpečnost.....	16
5. Vnější bezpečnost	18
6. Ekonomická bezpečnost.....	19
7. Environmentální (ekologická) bezpečnost	22
8. Bezpečnostní prostředí.....	24
9. Bezpečnostní komunita	28
10. Bezpečnostní společenství.....	30
11. Bezpečnostní spolupráce.....	32
12. Bezpečnostní studia	34
13. Zájem.....	37
14. Národní zájem	39
15. Moc	43
16. Rovnováha moci	47
17. Konflikt	50
18. Hrozba a riziko	53
19. Důležité pojmy analýzy rizik a rovnice rizika	60
20. Krize	67
21. Krizová situace	71
22. Krizové řízení.....	73
23. Bezpečnostní situace.....	76
24. Strategie.....	78
25. Bezpečnostní politika	82
26. Obranná politika	86
27. Vojenská politika.....	88
28. Obrana.....	90
29. Vojenská strategie	94
30. Bezpečnostní strategie státu	99
31. Sekuritizace.....	100
32. Činitelé bezpečnostní politiky	103
33. Referenční objekt bezpečnostní politiky	105
34. Aktéři bezpečnostních hrozeb vojenského charakteru.....	107
35. Aktéři bezpečnostních hrozeb nevojenského charakteru.....	109
Autoři.....	112

1. ČESKÁ BEZPEČNOSTNÍ TERMINOLOGIE, JEJÍ ZDROJE A JEJÍ STAV

Petr Zeman

Při tvorbě českých národních dokumentů z oblasti bezpečnostní politiky a při několik let trvající cyklické debatě o jejich formulačním zpřesňování vzniká množství diskusí. Jednou z nich, možná nikoli nejdůležitější, je diskuse terminologická. Příspěvkem k ní je tato práce.

Bezpečnostní politika a bezpečnostní studia jsou multidisciplinární povahy a v praxi jsou prováděny více resorty. Teoretická výbava zúčastněných odborných disciplín a zainteresovaných státních úřadů je neobyčejně rozličná. Vojenská teorie; teorie mezinárodních vztahů; politologi; krizové řízení jako disciplína manažerské teorie; základy veřejného práva; inženýrské disciplíny, zabývající se zabezpečením počítačových systémů a komunikací; technické (inženýrské) nauky – to jsou příklady oborů, které mají co říci bezpečnostní politice, které však historicky vznikly každý zcela samostatně a vyvíjely se téměř izolovaně. Platí, že autoři jednoho oboru nahlížejí do základů pojmové a metodologické výbavy oborů spřízněných jen výjimečně. Lze také předpokládat, že řada praktických oborů (policejní složky, záchranáři a hasiči, civilní ochrana, zpravodajské služby) pěstuje „teorii“ (má-li jakou) pouze v interních, tj. veřejné diskusi málo dostupných podobách.

Počátkem 90. let česká bezpečnostní komunita nebyla komunitou v pravém slova smyslu; své teoretické statě vytvářeli vždy pro své odborné publikum zvláště vojenští odborníci, zvláště badatelé v oboru mezinárodních vztahů a politologie atd. V praxi je „vlastní obsah“ bezpečnostní politiky prováděn vrcholovými orgány výkonné moci, hlavně zejména v souvislosti s krizovým řízením.

Potíže v komunikaci uvnitř nově se rodícího a multidisciplinárního oboru se odráží i v terminologii. Platí [2], že terminologie každé odborné disciplíny má mít tyto vlastnosti:

1. ustálenost (což zaručuje bezporuchovost komunikace),
2. systémovost (sepětí termínů daného oboru),
3. přesnost a jednoznačnost (včetně definovaného vztahu k synonymům a termínům sousedících oborů) a
4. nosnost (schopnost být východiskem při tvorbě dalších termínů).

Okolo roku 1997 vyvstala i v ČR naléhavá potřeba formulovat základní nadresortní bezpečnostní dokumenty („strategie“ a „doktríny“) ČR; terminologická zanedbanost či nedbalost se pak stala zjevnou. Příčinu lze spatřit především v zažitě tradici; v tvůrčích i úřednických kolektivech resortů i akademické sféry se rozvíjejí důležité obsahové (substantivní) aspekty a formulace bezpečnostní politiky, aniž se vykračuje ze zorného pole vlastní disciplíny a aniž se kdo zamýšlí nad nejobecnějšími pojmy; ty se prostě poněkud bezmyšlenkovitě tradují.

Sama disciplína bezpečnostních studií je i v zahraničí relativně mladá a teprve postuluje nové pojmy. Některé jsou poměrně zřejmé a srozumitelné (příkladem budiž třeba „bezpečnostní komunita“ nebo „bezpečnostní spolupráce“), ale i ty je třeba náležitě vymezit. Významným přínosem je v teorii mezinárodních vztahů a v rodících se bezpečnostních studiích konce 90. let koncept sekuritizace (tzv. kodaňská škola mezinárodních vztahů) a uvědomění si role subjektů (aktérů) a objektů bezpečnosti. V českém prostředí se tyto koncepty teprve užívají.

Problém terminologických neporozumění *nespočívá* ve specializované a konkretizující terminologii; některé obory vypracovávají podrobné výkladové a překladové slovníky velkého počtu speciálních termínů. Příkladem budiž NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French), dokument pod kódovým názvem AAP-6, vydávaný NAS (NATO Standardization Agency) a pravidelně renovovaný. Jiným příkladem jsou vymezení pojmů v úvodních ustanoveních platných zákonných norem; zakládají totiž oprávnění státních orgánů atp.

Problém spočívá naopak v nejasném a nejednotném používání pojmů nejobecnějších, jež jsou přitom běžně používanou součástí obecného, nespécializovaného jazyka. Příkladem jsou pojmy „bezpečnost“, „zájem“, „hrozba“, „riziko“, „konflikt“ a další. Tak například strategické dokumenty a bezpečnostní metodologie NATO takové pojmy zcela běžně a často používají, aniž je ve svých standardizačních slovnících jakkoli definují – eventuálně jen odkazují na obecné výkladové slovníky¹. Přitom jde o pojmy klíčové (konceptuální) a ústřední – jsou z nich odvozeny pojmy další, podřízené.

Klíčové pojmy řady disciplín se často chápou a používají intuitivně². Intuitivní chápání pojmů je sice do jisté míry nepostradatelné, ale má svá úskalí dokonce i *uvnitř jedné* disciplíny a vede často k nedorozumění. Intuitivní chápání důležitých obecných pojmů (a nepřesné používání termínů ony pojmy označujících) méně vadí tehdy, když významy těchto pojmů se v různých disciplínách liší jen málo; když jsou sice „rozmazané“, ale přece jen dostatečně soustředěné kolem společného sémantického (konotačního) jádra.

Předpokladem pro takové vnímání je obvyklost, zažitost v obecném jazyce. Tyto termíny jsou obyčejně českého nebo slovanského původu. Mezi ně patří například „bezpečnost“ nebo „zájem“. To samozřejmě neznamená, že v oblasti bezpečnostní politiky a bezpečnostních studií není důležité i tyto pojmy náležitě přesně definovat.

Méně jednoty panuje u termínů pocházejících z cizích jazyků; příkladem budiž „strategie“, pojem používaný v celé škále vědních oborů i praktických disciplín – od vojenství, mezinárodní politiky až po ekologii. V těchto případech zodpovědní autoři vymezují, zda daný pojem chápou v širším nebo užším významu, nebo předkládají (nabízejí ke konsenzu) formulovanou definici pojmu. Slovníkové definice v takových případech nabízejí vedle sebe několik významů podle jednotlivých disciplín. Nejméně uspokojivé je do nedávné doby krajně rozkolísané používání klíčových termínů „hrozba“ a „riziko“ (viz příslušné heslo této publikace). Termín „krize“ se zase používá natolik široce a metaforicky, že někdy téměř ztrácí schopnost označovat.

Specifickou potíží v češtině je používání (a nepoužívání) adjektiv „národní“ a „státní“ v bezpečnostním kontextu. Kdysi obsazený a zatížený (ne-li zneužitý) termín se v nových kontextech vzpíráme používat... Politická policie bývalého totalitního režimu nesla název *Státní bezpečnost* a to nám ono adjektivum nadlouho diskvalifikuje. Jiný pocit: z termínu „státní zájem“ cítíme v českém prostředí „zájem státu, rozuměj zájem jeho aparátu“; přitom odstup Čechů od „státu“ je tradicí už dob Rakouska-Uherska.

V posledních letech přejímáme ze západoevropského a severoamerického prostředí používání termínů „národní bezpečnost“ a „národní zájmy“. Převod termínů z angličtiny a dalších jazyků je ovšem někdy problematický, viz [2]. K řadě dobrých důvodů, proč je přejímáme – jde o termíny zažité a poměrně dobře definované – přispívají i výše zmíněné specificky české rozpačky. Cítíme potřebu dodávat vysvětlení, že nejde o atribut „národní“ ve smyslu etnickém, nýbrž ve smyslu „občanském“, a přesto vznikají nedorozumění, naposledy při vzrušené předvolební atmosféře jara 2002.

Popsaný neuspokojivý stav interdisciplinárně málo sdílené a zastřešující bezpečnostní terminologie vedl ke vzniku této publikace. Skupina společenskovedních studií Ústavu strategických studií Vojenské akademie v Brně (ve spolupráci s dalšími pracovišti, zejména s Ústavem mezinárodních vztahů v Praze) navázala na své předchozí počiny v oblasti terminologie a v rámci své Interní grantové agentury iniciovala spolupráci řady autorů na projektu Česká bezpečnostní terminologie. Na pracovním semináři v prosinci 2001 se konstatovalo, že základní pojmy české bezpečnostní terminologie jsou užívány nejednotně, a to i v oficiálních bezpečnostních dokumentech České republiky. Na semináři byl přijat návrh na vytvoření pracovní skupiny

¹ Anglický výkladový slovník (The Concise Oxford Dictionary - 10.vydání) je srovnávacím dokumentem pro anglickou část AAP-6. Francouzský výkladový slovník Le Petit Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française (vydání únor 2000) je srovnávacím dokumentem pro francouzskou část AAP-6.

² Obtíž tvorby explicitních definic se často obchází postojem, který ilustruje přístup soudce amerického Nejvyššího soudu Pottera Stewarta. Ten definoval pornografii takto: „Poznám ji, když ji vidím.“

složené z odborníků všech zainteresovaných oborů, která by v průběhu roku 2002 zpracovala a předala do tisku studii analyzující základní pojmy bezpečnostní terminologie, navrhla jejich definice a způsob použití. Snahou bylo vytvořit pracovní tým, který by svým složením zaručoval pluralitní, meziresortní a samozřejmě nestranný charakter výsledné studie. Během dalších pracovních setkání a další diskuse týmu autorů byly vybrány frekventované a důležité obecné pojmy a poté byly vypracovány v tomto sborníku předkládané statě – jakási slovníková hesla, jež se snaží vybrané obecné pojmy objasnit a (za konzultace s jazykovými odborníky) definovat.

Předložené statě jsou **autorskými** příspěvky; autoři se navzájem ovlivňovali (aniž by spolu úplně souhlasili), ale to ještě netvoří z jejich příspěvků kýženu syntézu, či dokonce nějakou definitivní a obecně závaznou normu. Jde jen o nezbytný první krok, jenž by mohl být chápán jako pracovní definice studovaných pojmů. Jednotlivá hesla se liší svou povahou (významem, „přesností“ definic, frekvencí používání) a zčásti se obsahově překrývají a do jisté míry opakují; autoři nasvěčují probírané téma z pohledu svého mateřského oboru; jejich zpracování hesel z řady důvodů není po formální stránce zcela jednotné. Koordinátoři se nicméně snažili, aby autoři jistou jednotu zpracování přece jen naplnili, aby totiž do svých příspěvků zařadili:

- ekvivalenty daného pojmu ve světových jazycích (v angličtině, francouzštině, němčině a ruštině³),
- významnost pojmu (zda je ústřední či odvozený, zda je obecný či konkrétnější),
- frekvenci jeho používání (v obecné mluvě či v odborném použití v tom kterém oboru),
- je-li toho třeba, jeho definice v obecných i odborných slovnících, jeho synonyma, eventuálně jeho etymologii,
- hodnocení současného správného i nesprávného používání a provázanost s dalšími pojmy,
- rozbor kontextu pojmu a zejména výčet a analýzu odlišných pojetí jednotlivých relevantních autorů a škol,
- pokud možno vždy shrnutí či autorem doporučenou definici a doporučené používání.

Jedním ze záměrů naší společné práce bylo doložit, že všechny pojmy v oblasti bezpečnostní politiky a bezpečnostních studií jsou 1) navzájem provázány a 2) že je nutné je chápat interdisciplinárně.

Autoři hesel členům české bezpečnostní komunity doporučují, aby – pokud chápou a užívají v naší publikaci uvedené termíny diametrálně *jinak* – své odlišné pojetí vždy explicitně objasnili.

Autoři doufají, že předložená publikace může být základem pro to, aby si vojáci, diplomati, pracovníci resortu vnitra a další navzájem lépe rozuměli, a přejí si, aby byla dobrým impulsem pro další diskusi. Diskuse odborné veřejnosti by v posledku měla vyústit v konsenzus, který bude prakticky využíván nejen akademickou sférou a experty, ale zejména ve státní správě.

Petr Zeman, pořadatel publikace a koordinátor týmu autorů, září 2002

---

³ Cizojazyčné ekvivalenty jsou uvedeny pouze tehdy, když se v daném světovém jazyce prokazatelně v uvedeném významu používají. Tam, kde autorům nejsou ekvivalenty známy z originálních **odborných** textů, je uveden otazník.

Literatura

- [1] Kolektiv: Encyklopedický slovník češtiny, NLN, Praha 2002, heslo „termín“.
- [2] Macháček, J.: „Pojem stát je nezřetelný. Výrazy státnost a stát ztrácejí kontury“, Střední Evropa, roč. 17, číslo 110, prosinec 2001; str. 61—66. V tomto článku viz zejména pasáž „Zmatení jazyků“. K Macháčkovu článku nutno ještě dodat, že v americké angličtině adjektivum „*national*“ znamená (celo)americký, tj. federální, jako opozitum proti „*state*“ (jež se vztahuje k jednotlivým členským státům USA).

2. BEZPEČNOST

Miroslav Mareš

Ekvivalenty ve světových jazycích:

A security, safety⁴

F sécurité, sûreté

N Sicherheit

R безопасность

Bezpečnost je důležitý pojem bezpečnostní terminologie. Často se používá i v obecné mluvě, i v řadě oborů společenskovedních (politologie, sociologie, psychologie, ekonomie), přírodovědných (medicína, ekologie) i technických (strojírenství, informatika).

Ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost z roku 2001 je bezpečnost vymezena u přídatného jména „bezpečný“; jako synonymum se uvádí slovo jistota (resp. jistý). Bezpečný je ten, kdo není vystaven nebezpečí („být bezpečný před zloději“), popř. poskytuje ochranu před nebezpečím („bezpečný úkryt“) nebo je nepochybný, zaručený, důvěryhodný („bezpečný pramen informací“) [1]. Obecně je tedy bezpečnost vymezována negativně, ve vztahu k (neexistujícím) nebezpečím, hrozbám apod. Již latinský výraz *securus*, který tvoří základ anglického i německého slova, znamenal bezstarostný, klidný, nestarající se, nemající starosti [2].

V angličtině a francouzštině se rozlišují *security* a *safety*; tato distinkce se v ostatních důležitých jazycích nevyskytuje. Rovněž v češtině nemá ekvivalent. K jejich rozlišení obecné slovníky mnoho nepomohou, protože tyto termíny jsou v nich definovány jeden druhým. K rozlišení nám může být nápomocen výklad Mezinárodní agentury pro atomovou energii [3], týkající se radiační bezpečnosti. *Safety of radiation sources* se zejména týká opatření snižujících pravděpodobnost, že v jaderném zařízení nebo u rentgenového přístroje se přihodí nehoda, jež přivodí nepřijatelné ozáření lidí. *Security of radioactive materials* naproti tomu znamená zabránění např. neautorizovaného zneužití ionizujících a štěpných materiálů. Protiopatření k posílení *safety* a *security* se přirozeně zřetelně odlišují.

Mimo uvedený (radiologický) kontext lze říci, že *safety* znamená obecně vazbu na jednotlivce a jeho potenciální ohrožení nedbalostí; předpokládá tedy náhodné, neintencionální ohrožení. V bezpečnostních studiích a politologii je však na místě užití obecnějšího *security*.

V odborných textech a slovnících vycházejí definice pojmu bezpečnost z jeho obecného používání a v různých vědních oborech se vztahují především k absenci určitých hrozeb. V tomto smyslu je bezpečnost pojímána jako ideální typus, protože většinou je možné dosáhnout pouze určitého rozsahu eliminace hrozeb či ochrany před hrozbami.

Podle Petra Robejška slovo „*securitas*“ pochází ze „*sine-cura*“ nebo-li „bez starosti“ a může být pojímána jako stav všeobecné jistoty, „nenebezpečnosti“. V realitě nedosahuje bezpečnost ani přibližně onu úroveň, kterou sugeruje pojem sám, nýbrž zprostředkuje spíše obecnou ideu o žádoucím stavu a nasměrování pokusů ke snížení rizik. Hledání bezpečnosti je však podle Robejška ještě z jiného důvodu nekonečný proces. Ve společnostech nadbytku, kde by bylo možné očekávat ubývání existenčních starostí, a tím i zájmu o zabezpečení, pozorujeme pravý opak. Energetickou bázi nekonečné zabezpečovací spirály, která charakterizuje moderní společnosti, představují především tyto skutečnosti:

1. Zdá se, že rozvinuté společnosti projevují zvýšenou citlivost vůči rizikům (v předminulém století se mluvilo o štěstí, když se hlídači podařilo objevit oheň dřívě, než shořel celý

---

⁴ Anglické rozlišení užití výrazů *security* a *safety* nemá v češtině ekvivalent. *Safety* znamená spíše vazbu na jednotlivce a jeho potenciální ohrožení nedbalostí; předpokládá tedy náhodné, neintencionální ohrožení. V bezpečnostních studiích a politologii je však na místě užití obecnějšího *security*.

blok, zatímco dnes se od elektronických systémů očekává zaregistrování prvního slabounkého obláčku kouře);

2. V tom okamžiku, kdy se podaří riziko snížit, stoupá ochota k riskantnějšímu chování (modernizace nebezpečného silničního úseku vede k tomu, že zde řidiči mají tendenci jezdit rychleji a tudíž nebezpečněji);

3. Rozvinuté společnosti produkují četná vlastní rizika (oslabování monopolu státu na násilí, vytvoření sociálně znevýhodněných skupin, které se necítí být vázány normami „úspěšné části“ společnosti apod.) [4].

V bezpečnostních studiích, v oboru mezinárodních vztahů a v politologii je pojem „bezpečnost“ používán v obdobném smyslu jako v obecném pojetí a v pojetí dalších vědních oborů. Např. Ortwin Buchenbender, Hartmut Bühl a Harald Kujat v publikaci Wörterbuch zur Sicherheitspolitik z roku 1992 definují bezpečnost jako: „Stav, ve kterém se individua, skupiny a státy necítí ohrožené vážnými hrozbami, popř. se před nimi považují za účinně chráněné a svoji budoucnost mohou vytvářet podle vlastních představ. Stupeň bezpečnosti, popř. ohrožení závisí dalekosáhle na subjektivních pocitech, historických zkušenostech, pojetí sama sebe a poměru k okolnímu prostředí“ [5]. Starší dtv-Lexikon zur Geschichte und Politik im 20. Jahrhundert z roku 1972 uvádí, že bezpečnost je: „Pojem pro podmínky udržení stávajícího sociálního a politického systému“ [6]. V psychologii, sociologii a politologii se objevuje i rozdělení na bezpečnost subjektivní a objektivní, což respektuje i Dieter S. Lutz v Kleines Lexikon der Politik z roku 2001. Podle něho lze o objektivní bezpečnosti hovořit tehdy, když nebezpečí reálně neexistují, naproti tomu subjektivní bezpečnost označuje absenci strachu z nebezpečí [7].

Pojem bezpečnost bývá doplňován i různými adjektivy, která se vztahují především k charakteru (původu):

- a) hrozeb, které bezpečnost ohrožují,
- b) opatření, nástrojů či institucí, které mají bezpečnost zajišťovat a chránit,
- c) objektů, jejichž bezpečnost má být chráněna.

Proto je vymežována např. bezpečnost vojenská, ekonomická, ekologická, sociální, lidská apod. Především z hlediska objektu, jehož bezpečnost má být chráněna (doposud zpravidla národního státu), lze rozlišovat bezpečnost vnitřní (jde-li o existenci, potlačování a eliminaci hrozeb, které pochází zevnitř objektu) a bezpečnost vnější (jde-li o existenci, potlačování a eliminaci hrozeb, které mají svůj původ vně objektu). Slovní spojení vnější bezpečnost však bylo a je často používáno v podstatě synonymně pro bezpečnost vojenskou a pojem vnitřní bezpečnost synonymně pro bezpečnost v oblasti policejní (kriminální). Objevuje se i dělení na tzv. „tvrdou“ (tj. tradiční vojenskou) a „měkkou bezpečnost“ (kriminalita, organizovaný zločin, nevojenské hrozby životnímu prostředí apod.). Bezpečnost kolektivu aktérů (zpravidla národních států, popř. i mezinárodních a transnacionálních organizací) je označována jako bezpečnost kolektivní, jde-li o bezpečnost v rámci celého světa, hovoří se o bezpečnosti globální. Bezpečnost v mezinárodním společenství se označuje jako bezpečnost mezinárodní, bezpečnost národního státu jako bezpečnost národní. Bezpečnost individua je bezpečností individuální. Všechny výše uvedené pojmy jsou zpravidla vzájemně provázány a jejich ohraničení není zcela jednoznačné. Bezpečnost je pojem komplexní.

Po skončení studené války se v návaznosti na reálné společenské a politické dění rozpoutaly debaty o tom, co vše z hlediska bezpečnostních studií, politologie, mezinárodních vztahů apod. pod pojem bezpečnost spadá. Pokles mezinárodního napětí ve vojenské oblasti a současně nárůst vlivu transnacionálních aktérů ohrožujících bezpečnost (organizovaný zločin, terorismus), ale i globalizace ekonomiky a celosvětové působení ekologických hrozeb postupně smazávají rozdíly mezi vnější a vnitřní bezpečností. Namísto národních států se někdy v návaznosti na Samuela P. Huntingtona hovoří o civilizacích, které spolu mohou soupeřit a vzájemně ohrožovat svoji bezpečnost. Podle Gerta-Jochima Glaeßnera je vhodnější hovořit nikoli o garancích bezpečnosti, ale o redukci nebezpečnosti [8]. I pokud zůstává zachován pohled na národní stát jako

na hlavního aktéra bezpečnostního prostředí, rozšiřuje akademická sféra i politická praxe okruh objektů, jejichž bezpečnost se považuje za důležitou pro bezpečnost nejenom celého státu, ale i celého mezinárodního společenství.

Sarrah Tarry dělí jednotlivé odborníky na:

a) tradicionalisty, kteří se v rámci bezpečnosti stále zaměřují pouze na vojenské atributy (Stephen Walt),

b) „rozšiřovatele“ (*the wideners*), kteří pojetí bezpečnosti rozšiřují do nových geografických prostorů, odkud hrozí nebezpečí i pro západní státy a celou planetu, např. do třetího světa (především Michael Klare, Daniel Thomas, ale v podstatě i Mohammed Ayoob a Ole Wóver) a

c) prohlubovatele (*the deepeners*), kteří bezpečnost i z hlediska bezpečnostních studií vnášejí do oblastí, ve kterých se dosud tyto otázky neřešily; např. feminizace *security studies* přináší koncept ženské bezpečnosti (Spike Peterson), a to jak ve smyslu bezpečnosti žen jako potenciálních civilních obětí ve válkách (znásilňování, sexuální otroctví), tak i v rámci vnitřní bezpečnosti (násilí na ženách). [9].

Použití synonyma jistota není v bezpečnostně politické oblasti zcela vhodné.

Pojem bezpečnost se stal natolik zažitým, že v jeho použití nedochází k výraznějšímu kolísání, je však zřejmé, že především ve státních orgánech a v akademické sféře budou přetrvávat rozdílné názory na efektivní rozsah bezpečnosti z hlediska státní politiky.

Doporučená definice

Na základě výše uvedených definic lze ve vztahu k jakémukoliv konkrétnímu objektu vymezit **bezpečnost jako stav, kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby pro objekt (zpravidla národní stát, popř. i mezinárodní organizaci) a jeho zájmy a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních hrozeb efektivně vybaven a ochoten při ní spolupracovat.**

Literatura

- [1] Akademie věd České republiky: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 3. vyd. Praha, Academia, 2001, s. 29.
- [2] Pražák, J., Novotný, F., Sedláček, J.: Latinsko-český slovník. 16. vydání. Praha. Nákladem České grafické unie a.s., 1948, s. 1188.
- [3] Gonzales, A. J.: Strengthening the Safety of Radiation Sources and the Security of Radioactive Materials, IAEA Bulletin, No.41/3, 1999. Dostupné z: <<http://www.iaea.or.at/worldatom/Periodicals/Bulletin/Bull413/article1.pdf> [cit. 2002-09-19]>.
- [4] Robejšek, P.: Bezpečnost. K morfologii klasického pojmu. Mezinárodní politika, roč. 22., č. 12, 1998, s. 21—23.
- [5] Buchbender, O., Bühl, H., Kujat, H.: Wörterbuch zur Sicherheitspolitik. 3, vollständig überarbeitete Auflage. Berlin, Bonn, Hamburg, Verlag E.S. Mittler & Sohn 1992, s. 134.
- [6] Stern, C., Vogelsand, Th., Klöss, E., Graff, A. (Hrsg.): dtv-Lexikon zur Geschichte und Politik im 20. Jahrhundert. 3. Auflage, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974, s. 729.
- [7] Lutz, D. S.: Sicherheit/Internationale Sicherheitspolitik. In NOHLEN, D. (Hrsg.): Kleines Lexikon der Politik. München: C.H.Beck, 2001, s. 445.
- [8] Gläeßner, G.-J.: Sicherheit und Freiheit. Aus Politik und Zeitgeschichte, 2002, Band 10—11, s. 5.
- [9] Tarry, S.: “Deepening” and “Widening”: An Analysis of Security Definitions in the 1990s. Journal of Military and Strategic Studies [online]. Fall 1999 [cit. 2001-12-20]. Dostupné na World Wide Web:<<http://www.stratnet.ucalgary.ca/journal/1999/article3.html>>.

3. NÁRODNÍ BEZPEČNOST

Miroslav Mareš

Ekvivalenty ve světových jazycích:

A national security

F sécurité nationale

N nationale Sicherheit

R национальная безопасность

Pojem národní bezpečnost se používá především v angličtině⁵, přičemž zvláště v USA označuje úřední dokumenty (National Security Strategy, National Security Act apod.) i státní instituce a je frekventovaným termínem v akademické sféře. Objevuje se však i v dalších jazycích, mimo jiné i v češtině (v ČR existuje i státní instituce s názvem Národní bezpečnostní úřad). Z akademických oborů se pojem národní bezpečnost uplatňuje především v politologii, sociologii, bezpečnostních studiích a mezinárodních vztazích.

Spojení ze slov „národní“ a „bezpečnost“ ukazuje na takové vymezení národa, které souvisí s novodobým historickým společenstvím lidí spjatých společnou řečí, územím, hospodářstvím, psychickým založením a kulturou [1]. Avšak označení národní je v daném kontextu v podstatě zkrácením atributu „národněstátní“. Pojem „státní bezpečnost“ se používá řidčeji, v českém prostředí má navíc problematickou konotaci s názvem komunistické politické policie – Státní bezpečnosti. Národní bezpečnost se obvykle vztahuje k bezpečnosti národního státu. Protože stát (národní stát) je jedním z centrálních předmětů výzkumu bezpečnostních studií a hlavním organizátorem a současně i referenčním objektem ochrany státní bezpečnostní politiky, pojem národní bezpečnost mnohdy znamená totéž co bezpečnost bez adjektiva národní (v USA se navíc používá často v zásadě jako synonymum k adjektivu federální, které označuje vztah k federálním státním institucím). Pokud by byl atribut národní chápán pouze vzhledem k majoritnímu etnickému národu ve státě, byl by v demokratickém státě diskriminující vůči etnickým menšinám (extrémní nacionalisté ho však užívají i v tomto smyslu). Zpravidla se uplatňuje ve smyslu bezpečnosti *politického* národa. Bezpečnost národního státu je závislá jak na vnitřní sociální bezpečnosti, tak i na bezpečnosti v mezinárodním rámci, přičemž tyto dvě dimenze bezpečnosti jsou na sobě závislé [2].

Národní (státní) bezpečnost nemusí být podle některých přístupů totožná s bezpečností společenskou, protože státu jde především o zachování vlastní suverenity a přežití, zatímco společnosti o její identitu. Navíc, jak uvádí Kevin Clements, v některých státech Afriky, středního Východu a jižní Asie je problematické mluvit o národní bezpečnosti v situaci, kdy obrovská většina tamní populace je předmětem ekonomických hrozeb, environmentální degradace, zneužívání lidských práv, ztráty kulturní identity a stálého podkopávání základních sociálních procesů bídou, nemocemi a podvýživou [3].

Podle Františka Škvrndy [4] se za národní bezpečnost považuje stav bez existence hrozeb vůči teritoriální integritě státu a vůči kvalitě života jeho občanů. Zajišťováním národní bezpečnosti se vedení státu snaží realizovat vytyčené cíle a úlohy při co nejmenším ohrožení národních zájmů. Pojem národní bezpečnosti představuje souhrnný (komplexní, systémový) pohled na bezpečnost, který vychází z národních zájmů, předpokládá vytváření optimálních podmínek pro fungování a rozvoj státu a připravuje v případě potřeby použití ozbrojených sil a jiných silových prostředků. Analýza bezpečnostních jevů a procesů v tomto chápání se uskutečňuje na státní a mezinárodní úrovni. Sociologický pohled na národní bezpečnost vychází z premisy, že funguje jako složitý sociální systém. Za základní oblasti národní bezpečnosti se považují vojenská bezpečnost, dále zdrojová a environmentální bezpečnost a konečně politická a kulturní bezpečnost.

⁵ Viz též Předmluvu k tomuto sborníku.

Při systémovém pohledu na národní bezpečnost se zdůrazňuje, že se v současnosti zvyšuje vliv ekonomiky na ni a posiluje se její spojení se zahraniční politikou.

Národní bezpečnost České republiky není v ústavním zákoně č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky, v platném znění, přímo definována, její vymezení však lze odvodit z vymezení základní povinnosti státu v čl. 1 („Zajištění svrchovanosti a územní celistvosti České republiky, ochrana jejích demokratických základů a ochrana životů, zdraví a majetkových hodnot je základní povinností státu“) a z výčtu podmínek pro vyhlášení nouzového stavu, stavu ohrožení státu nebo válečného stavu v čl. 2 („Je-li bezprostředně ohrožena svrchovanost, územní celistvost, demokratické základy České republiky nebo ve značném rozsahu vnitřní pořádek a bezpečnost, životy a zdraví, majetkové hodnoty nebo životní prostředí anebo je-li třeba plnit mezinárodní závazky o společné obraně, může se vyhlásit podle intenzity, územního rozsahu a charakteru situace nouzový stav, stav ohrožení státu nebo válečný stav.“).

Doporučená definice

Národní bezpečnost je stav, kdy objektu (národnímu státu jako celku nebo jeho podstatným atributům) nehrozí závažné ohrožení svrchovanosti, územní celistvosti, základům politického uspořádání, vnitřního pořádku a bezpečnosti, životů a zdraví občanů, majetkových hodnot a životního prostředí. Ani jeho spojenci nejsou vystaveni hrozbám, které by v případě jejich aktivace vyžadovaly ozbrojenou či jinou rizikovou spoluúčasť. Objekt je schopen a ochoten potenciální hrozby rozpoznat a v maximální možné míře jim zamezovat, popřípadě je eliminovat.

Literatura

- [1] Akademie věd České republiky: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 3. vyd. Praha, Academia, 2001, s. 205.
- [2] Stern, C., Vogelsang, Th., Klöss, E., Graff, A. (Hrsg.): dtv-Lexikon zur Geschichte und Politik im 20. Jahrhundert. 3. Auflage, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974, s. 729—730.
- [3] Clements, Kevin: Toward a Sociology of Security [online]. Working Paper 90-4, July, 1990 [cit. 2001-12-20]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.colorado.edu/conflict/full_text_search/AllCRCDocs/90-4.htm>.
- [4] Škvrnda, František: K vojenskociologické charakteristice bezpečnostních hrozeb [online]. Vojenské obzory, 2001, č. 2 [cit. 2001-12-19]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.defense.gov.sk/e-ziny/obzory/clanok/20012_skvrnda.asp>.

4. VNITŘNÍ BEZPEČNOST

Miroslav Mareš

Ekvivalenty ve světových jazycích

A internal security

F sécurité intérieure

N innere Sicherheit

R внутренняя безопасность

Vnitřní bezpečnost je pojem, který je stejně pojmenován ve světových jazycích. Užívá se velmi často v německy mluvících zemích, ale i v České republice. Jeho přesné vymezení je však problematické. Ve spojení se slovem „bezpečnost“ je třeba slovo „vnitřní“ vnímat jako týkající se určitého celku nebo osoby, resp. na ně omezený, popř. jsoucí uvnitř, vztahující se k „vnitřku“ (jiné významy, jako týkající se podstaty, niterní, duševní, v úvahu nepřipadají) [1]. Objektem, resp. celkem, jehož vnitřního stavu se bezpečnost týká, je zpravidla národní stát; v poslední době se však stále častěji pojem vnitřní bezpečnost váže i na celé mezinárodní a supranacionální organizace (především na Evropskou unii). Zvláště v německé jazykové oblasti se často v podstatě synonymně užívá i pojem veřejná bezpečnost, který byl na českém území zdiskreditován názvem Veřejné bezpečnosti, tj. policie komunistického Československa.

Vnitřní bezpečnost je výsledkem politiky, která zabezpečuje mírové soužití občanů ve svobodném právním státě. Spočívá na vnitřním míru (tj. na politicko-spoločenském stavu, kdy je v demokratickém právním státě zabezpečen život ve svobodě, míru a sociální spravedlnosti) a slouží k vytváření lidsky důstojného a svobodného života občanů v právním řádu, který umožňuje účinně chránit občany a jejich svobodu. Pravomoci státu jsou omezeny, aby ve svobodné společnosti byly v souladu obrana před nebezpečím a zajištění materiálních základů lidské existence se svobodnými prostory pro individuální rozvoj společnosti. [2]

Podle jiné definice je vnitřní bezpečnost vícevýznamový pojem pro procesy, instituce a opatření ve vnitřní politice, jejímž úkolem je nastolit a udržovat takové poměry, v nichž bude respektován právní pořádek a státní orgány budou schopné vykonávat funkce. Cílem je na jedné straně obrana před hrozbami pro individua, na straně druhé zajištění politického, sociálního a hospodářského řádu. [3]

Je však sporné, zda se pojem vnitřní bezpečnost vztahuje na veškerý komplex bezpečností uvnitř státu (tj. na bezpečnost sociální, ekonomickou, ekologickou apod.), či zda je třeba jej vnímat v užším pojetí, které je charakterizováno spíše vazbou na kriminalitu a na antisystémové aktéry uvnitř státu. Hans Jürgen Lange dokonce vymezuje vnitřní bezpečnost (fakticky však definuje spíše institucionální rámce vnitřní bezpečnostní politiky) jako systém státních institucí a zařízení, které jsou legitimovány ústavou a demokraticky zvolenými orgány, aby exekutivně vykonávaly veřejný mocenský monopol v rámci pravidel vymezených právem i za použití donucovacích prostředků. Vnitřní bezpečnost jako „politické pole“ odkazuje i na to, že na základech politické produkce se zde vedle exekutivních institucí (jako jsou např. policie nebo státní zastupitelství) podílejí i další aktéři, jako jsou ministerstva vnitra, parlamentní instituce (výbory pro vnitřní bezpečnost, kontrolní orgány vnitřních tajných služeb), politické strany (např. jejich odborné komise) i organizované zájmové skupiny (např. v některých zemích existující policejní odbory). [4]

Pojetí vnitřní bezpečnosti v „kriminálně-policejní“ dimenzi odpovídá v českém právním řádu i vymezení úkolů Policie České republiky v zákoně č. 383/1991 Sb., o Policii České republiky, v platném znění, kde je v § 2 v první větě uvedeno, že policie plní úkoly ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti [5]. Vztah vnitřní bezpečnosti k této dimenzi (do níž lze fakticky řadit např. i působení Bezpečnostní informační služby) nesnižuje závažnost ekologických nebo ekonomických hrozeb pro stát vycházejících zevnitř státu, ale chápe je jako zvláštní kategorie.

Vnitřní bezpečnost tak není co do rozsahu zcela přesným protipólem bezpečnosti vnější (pokud ji chápeme ve vztahu ke všem hrozbám z různých oblastí přicházejícím zvnějšku), ale je užší.

Bernhard Frevel vymezil v rámci vnitřní bezpečnosti určité „momenty ohrožení a ohrožující systémové elementy“, které platí pro demokratickou zemi. Dle něj může být ohrožen demokratický politický systém (ze strany extremistů), sociální systém (masovou kriminalitou), hospodářský systém (ekonomickou kriminalitou a korupcí) a sociální, hospodářský a politický systém celkově (organizovaným zločinem) [6]. Proti Frevelovu pojetí je však možné vznést námitku, že se různé oblasti navzájem překrývají a některé atributy jimi „prostupují“ (např. drogy se týkají jak masové obecné kriminality, tak i organizovaného zločinu, dokonce mají i širší společenský záběr v rámci vlivu na zdravotní stav určité části populace).

Jak již bylo uvedeno výše, pojetí vnitřní bezpečnosti opouští rozměr národního státu. Existuje i poměrně rozvinutá mezinárodní spolupráce v oblasti vnitřní bezpečnosti, která reaguje na transnacionální působení aktérů narušujících vnitřní bezpečnost jednotlivých zemí (transnacionální organizovaný zločin a terorismus). Vnější a vnitřní bezpečnost se prolínají.

Doporučená definice

Vnitřní bezpečnost je stav, kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby ohrožující objekt (zpravidla národní stát, popř. mezinárodní organizaci) a jeho zájmy akcemi zevnitř a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních vnitřních hrozeb efektivně vybaven a k ní ochoten. Hrozby demokratickému národnímu státu i jeho opatření proti nim se přitom týkají ohrožování demokratického politického systému od extremistů, sociálního systému od masové kriminality, hospodářství od korupce a ekonomické kriminality a sociálního, hospodářského a politického systému celkově od organizovaného zločinu.

Literatura

- [1] Akademie věd České republiky: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 3. vyd. Praha: Academia, 2001, s. 496.
- [2] Buchbender, O., Bühl, H., Kujat, H.: Wörterbuch zur Sicherheitspolitik. 3, vollständig überarbeitete Auflage. Berlin, Bonn, Hamburg, Verlag E.S. Mittler & Sohn 1992, s. 20.
- [3] Schmidt, M. G., Bull, P.: Innere Sicherheit. In Nohlen, D. (Hrsg.): Kleines Lexikon der Politik. München: C.H.Beck, 2001, s. 204—205.
- [4] Lange, H.-J.: Innere Sicherheit im politischen System der Bundesrepublik Deutschland. 1. Auflage, Opladen: Leske + Budrich, 1999, s. 16.
- [5] Zákon č. 383/1991 Sb., o Policii České republiky, v platném znění.
- [6] Frevel, B.: Kriminalität. Gefährdung der Inneren Sicherheit? 1. Auflage, Opladen: Leske + Budrich, 1999, s. 9—10.

5. VNĚJŠÍ BEZPEČNOST

Miroslav Mareš

Ekvivalenty ve světových jazycích

A external security

F sécurité extérieure

N äußere Sicherheit

R внешняя безопасность

Vnější bezpečnost je pojem, který se užívá v češtině i ve světových jazycích. Ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost je „vnější“ vysvětleno jako zevní, zevnější, a to buď jako jsoucí venku, na povrchu něčeho (venkovní nátěr), anebo přicházející zvenku či působící jen navenek [1]. V tomto smyslu je vnější bezpečnost vymezena ve vztahu k vnějším hrozbám a k ochraně vůči nim. Současně by měl existovat určitý objekt, který má svůj vnitřek a kolem něhož existuje vnější prostředí. V politologii, mezinárodních vztazích a bezpečnostních studiích je takovýmto objektem především národní stát, může se však jednat i o mezinárodní či supranacionální organizaci. Podle Ortwina Buchenbendera, Hartmuta Bühla a Harald Kujata je vnější bezpečnost politický stav, v němž stát, skupina států nebo aliance států je dalekosáhle prosta bezprostředních ohrožení jejich teritoria, obyvatelstva a politické volnosti k jednání [2].

Vnější bezpečnost národního státu byla až do konce studené války vnímána především ve vztahu k vojenské bezpečnosti, protože vojenský útok na stát řádnou armádou jiného státu byl dominantní vnější hrozbou. Po jeho eliminaci státy nejenom budovaly a udržovaly vlastní vojenské síly, ale uzavíraly i spojení s jinými státy, realizovaly mírovou diplomacii, snažily se vzájemnými akty důvěry zmírňovat napětí (nebo získat časovou výhodu pro vyzbrojení apod.). Aniž by vojenská hrozba pro národní státy zcela pominula, objevila se celá řada aktérů a faktorů, schopných ohrozit vnější bezpečnost i nevojenskými prostředky. V rámci vnější bezpečnostní politiky tak nabyly na významu kategorie bezpečnosti ekonomické (provázání ekonomik, existence nadnárodních korporací; zcela specifickou záležitostí je europeizace měny) a ekologické bezpečnosti (celosvětový rozměr některých hrozeb, transnacionální dopady ekologických havárií). Je třeba počítat i s dopady vzdálených ozbrojených konfliktů, katastrof a související bíd (uprchlické vlny). Dokonce se hovoří o internacionalizaci vnitřní bezpečnosti, protože tradiční aktéři ohrožující bezpečnost zevnitř státu (např. zločinecké organizace) nabyly transnacionální rozměr složením i rozsahem působnosti. Vnější a vnitřní bezpečnost jsou vzájemně provázány.

Doporučená definice

Vnější bezpečnost je stav, kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby zvnějšku pro objekt (zpravidla národní stát, popř. mezinárodní organizaci) a jeho zájmy a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních vnějších hrozeb efektivně vybaven a ochoten.

Literatura

- [1] Akademie věd České republiky: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 3. vyd. Praha, Academia, 2001, s. 496.
- [2] Buchbender, O., Bühl, H., Kujat, H. : Wörterbuch zur Sicherheitspolitik. 3, vollständig überarbeitete Auflage. Berlin, Bonn, Hamburg, Verlag E.S. Mittler & Sohn, 1992, s. 20.

6. EKONOMICKÁ BEZPEČNOST

Miroslav Mareš

Ekvivalenty ve světových jazycích

A economic security

F sécurité économique

N ökonomische Sicherheit, wirtschaftliche Sicherheit

R экономическая безопасность

Pojem „ekonomická (též hospodářská) bezpečnost“ se používá v češtině i ve světových jazycích, a to především v politické a v akademické sféře, přičemž zřejmě více frekventován je v bezpečnostních studiích (a příslušných oblastech politologie, mezinárodních vztahů, ale i vědy o sociální politice) než v ekonomii. Ekonomika znamená souhrn výrobních vztahů (v určité společnosti) či výrobní činnosti (použití ve smyslu oboru zkoumajícího hospodářskou stránku činnosti určitého odvětví či úseku ani ve smyslu úspornosti/hospodárnosti [1] není v daném kontextu správné).

Přesná definice ekonomické bezpečnosti a její vymezení vůči ostatním bezpečnostem (především národní) je problematická. Ekonomika totiž ovlivňuje schopnost státu realizovat bezpečnostní opatření, a proto se ekonomická bezpečnost prolíná se všemi dalšími oblastmi bezpečnosti. Heinz Gärtner v návaznosti na Barryho Buzana, Olého Waevera a Jaapa de Wildeho vymezuje hospodářskou bezpečnost jako vyvážený vztah mezi politickou strukturou a hospodářskou tržní strukturou. Hospodářská bezpečnost existuje (vyjma čistě ekonomických jednotek) v souvislosti s politickou a vojenskou bezpečností [2].

V tradičním pojetí znamenala ekonomická bezpečnost především stav, kdy byl zajištěn dostatek finančních a výrobních struktur k vydržování dostatečně silné a odpovídajícím způsobem vyzbrojené armády, schopné porazit, popř. odstrašit vnějšího nepřítele. Na přelomu 19. a 20. století začal být kladen důraz i na zabezpečení takových sociálních podmínek, které by legitimovaly státní moc u svých občanů, a tím vyřazovaly hrozbu masových snah o svržení stávajícího politického systému zevnitř státu. V této souvislosti se začal používat i pojem sociální bezpečnost (*social security*), mj. v souvislosti s Rooseveltovým programem New Deal ve třicátých letech. Sociální bezpečnost byla pojímána jako ekonomická bezpečnost ve smyslu bezpečnosti (jistoty) příjmů, pročež sociální politika ve smyslu social security se koncentrovala rovněž na opatření, zajišťujících plnou zaměstnanost. Sociální bezpečnost dnes nabyla (vedle primární koncentrace na zvyšování konzumu) pestřejší množství součástí: bezpečnost pracovních míst, v zaopatření, zdravotní péče, bezpečnost majetku, hodnoty peněz, statutu apod. [3].

Podle Aarona L. Friedberga se po skončení studené války změnil koncept ekonomické bezpečnosti (ve vztahu k národní bezpečnosti) v tom smyslu, že blahobyt národa závisí na jeho schopnosti úspěšně se zapojit do mezinárodní ekonomické soutěže, což vyžaduje být v popředí (*forefront*) vývoje a komercializace nových technologií a udržovat kapacity výroby a zajišťovat trh produktů vědeckého vývoje [4].

Proto je důležitá i ochrana před špionáží. Německý Spolkový úřad na ochranu ústavy v této souvislosti rozlišuje špionáž hospodářskou (*Wirtschaftsspionage*), která je vedena nebo řízena cizím státem anebo propojena s činností jeho zpravodajských služeb, a špionáž konkurenční (*Konkurrenzausspähung*), kterou vůči sobě provádějí konkurující si firmy [5].

Vladimír Šefčík upozorňuje v souvislosti s nárůstem vlivu ekonomiky v mezinárodních bezpečnostních vztazích i na problematiku ekonomické války. Uvádí tři základní významy pojmu:

1. Význam, který odpovídá sledování ekonomického cíle. V tomto případě jde o definování ekonomické války z hlediska ekonomické soutěže a konkurenčního boje mezi společnostmi, ale i zeměmi.

2. Význam, který odpovídá politickému cíli. Ekonomickou válku lze definovat jako stav, kdy je soubor ekonomických nástrojů používán státem nebo skupinou států s cílem zvýšit závislost určité země nebo skupiny zemí a donutit ji (je) ke změně stávající politiky.

3. Význam, který souvisí s vojenskými či polovojenskými cíli. Jde o stav, kdy je soubor prostředků a nástrojů ekonomického charakteru používán státem nebo skupinou zemí proti jiným zemím v rámci ozbrojeného konfliktu.

Šefčík upozorňuje i na odlišnost ekonomické války a obchodní války. Cílem obchodní války je monopolní ovládnutí vnitřního a zahraničního trhu nebo zvýšení podílu na trhu za pomoci všech prostředků, které mají daný monopol nebo monopoly k dispozici s cílem dosažení maximálního zisku. Monopoly sledují jenom ekonomický cíl. Podstatou ekonomické války je naproti tomu podlomit nebo zničit ekonomický potenciál protivníka za použití všech politicko-ekonomických prostředků (v době války i prostředků ozbrojeného boje).

Ekonomickou bezpečnost nelze s ohledem na rostoucí provázanost světové ekonomiky a globalizaci obecně vztahovat pouze na vnitřní nebo vnější bezpečnost, ale na obě tyto dimenze. Je úzce provázána se všemi dalšími oblastmi bezpečnosti. Jejimi nejdůležitějšími a vzájemně propojenými atributy jsou:

- měnová stabilita
- hospodářský růst
- nízká nezaměstnanost
- konkurenceschopnost
- určování tempa vývoje a aplikace nových technologií, nebo alespoň výraznější snaha nezaostávat za celosvětovými trendy.
- surovinová dostatečnost
- schopnost zajistit obrannou sílu, popř. efektivní a potřebnou obranu způsobem stanoveným ve spojeneckých smlouvách, které zajišťují bezpečnost
- chránění velkých částí populace před bídou

Doporučená definice

Ekonomickou bezpečnost lze definovat jako stav, ve kterém ekonomika objektu, jehož bezpečnost má být zajištěna (národního státu, seskupení států, supranacionální organizace apod.), není ohrožena hrozbami, které výrazně snižují nebo by mohly snížit její výkonnost potřebnou k zajištění obranných i dalších bezpečnostních kapacit, sociálního smíru a konkurenceschopnosti objektu i jeho jednotlivých složek (tj. především jednotlivých firem) na vnitřních i vnějších trzích.

Literatura

- [1] Akademie věd České republiky: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 3. vyd. Praha: Academia, 2001, s. 76.
- [2] Gärtner, H.: Eine neue Dimension von Sicherheit [online]. Netzwerk-Innovation, 2001. [cit. 2001-12-20]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.netzwerk-innovation.at/netz/netz1.htm>>.
- [3] Wagener, A.: Wider den Wohlfahrtsstaat – eine wilde Polemik. Ungewußt, Winter 1994/1995, Heft 4, s. 33–34.
- [4] Friedberg, A. L.: The Changing Relationship between Economics and National Security. Political Science Quarterly, 1991, Vol. 106, Nr. 2, pp. 275.

- [5] Bundesamt für Verfassungsschutz: Wirtschaftsspionage. Information und Prävention. Düsseldorf: BfV, 2002, s. 2.
- [6] Šefčík, Vl.: Ekonomická válka – staronový fenomén mezinárodní bezpečnosti. Vojenské rozhledy, 2002, roč. 11, č. 3, s. 89—97.

7. ENVIRONMENTÁLNÍ (EKOLOGICKÁ) BEZPEČNOST

Radek Khol

Ekvivalenty ve světových jazycích

A environmental security

F sécurité environnementale

N Umweltsicherheit

R (?) экологическая безопасность

V obecné mluvě se v češtině používá velmi omezeně, a to spíše ve tvaru „ekologická bezpečnost“. V odborných textech doposud není zaveden jako jednotný termín – problematika spojení bezpečnosti a životního prostředí se objevuje v ekologii, bezpečnostních studiích a mezinárodních vztazích jako odvozený a relativně konkrétní pojem. V užším pojetí je možné použít ekvivalent „ekologická bezpečnost“ nebo též „vojenská ekologie“ (viz níže).

Environmentální bezpečnost zaměřuje pozornost na jevy a procesy spojené s životním prostředím, které mohou přímo či nepřímo negativně ovlivnit bezpečnost státu, regionu, světového společenství nebo jiného objektu bezpečnosti. Tento vztah je možné chápat ve dvou rovinách. V pozitivní rovině je stabilní, trvale udržitelné životní prostředí (včetně dostatku potravin a pitné vody) chápáno jako jedna ze základních součástí bezpečnosti státu a společnosti. V negativní rovině je možné pojímat životní prostředí jako zdroj specifických hrozeb, přímý zdroj ozbrojených konfliktů nebo jeden z nepřímých faktorů přispívajících ke vzniku, prohloubení nebo udržování ozbrojeného konfliktu vnitrostátního nebo mezinárodního charakteru.

Environmentální bezpečnost představuje jednu z nevojenských dimenzí bezpečnosti, které na přelomu 80. a 90. let rozšířily původně vojensky zaměřený termín. V této debatě se rozšířila množina referenčních objektů (lokální nebo globální biosféra, lidská civilizace) i okruh aktérů, kteří přispívali k sekuritizaci problémů životního prostředí jako zvláštního politického argumentu. Sekuritizace otázek životního prostředí měla přispět k jejich zrovnoprávnění s dříve dominantními otázkami vojenské bezpečnosti, měla zvýraznit jejich naléhavost a prioritu výdajů na tuto oblast, včetně případného použití vojenských nástrojů na odvrácení environmentálních hrozeb.

Termín „environmentální bezpečnost“ se postupně začal užívat ve dvou kontextech. V užším pojetí se zaměřoval na dopady vojenských aktivit, včetně výcviku, popř. příprav na válečné operace, na kvalitu životního prostředí a na možnosti, jak těmto negativním dopadům zabránit nebo škody jimi způsobené napravit nebo alespoň minimalizovat. Tomuto pojetí by lépe vyhovoval termín „vojenská ekologie“. V širším kontextu se pozornost zaměřuje na environmentální hrozby globálního, regionálního nebo národního rozměru, které mohou ovlivnit existenci, suverenitu státu nebo základní charakter společnosti, její hodnoty, způsob života a možnost všestranného rozvoje občanů. Konkrétní environmentální hrozby mohou zahrnovat např. rychlé změny globálního klimatu spojené se skleníkovým efektem a oslabováním ozonoféry, dezertifikaci, ztrátu biodiverzity, znečištění vody a vzduchu překračující hranice států, havárie vyvolané člověkem (Černobyl, zapálení kuvajtských ropných vrtů ustupující iráckou armádou) a živelní pohromy.

Zároveň se environmentální bezpečnost jako obor studia věnuje výzkumu konfliktů, v nichž je životní prostředí důležitým faktorem vedoucím přímo k ozbrojenému konfliktu nebo k němu nepřímo přispívající. Přímý ozbrojený konflikt může být vyvolán spory o využívání přírodních zdrojů, viz „tresčí válku“ 1972–3 mezi Islandem a Velkou Británií, nebo konflikt mezi Senegalem a Mauritánií o využití záplavové oblasti řeky Senegalu.

Mnohem širší rozsah má studium role degradace životního prostředí jako nepřímé příčiny nestability a ozbrojených konfliktů. Zhoršování životního prostředí nastává především kombinací poklesu kvality a kvantitativní obnovitelných zdrojů, populačního růstu a nerovného přístupu

ke zdrojům. Sociálními důsledky těchto jevů mohou být zvýšená migrace nebo násilné vyhánění, pokles ekonomické produkce a oslabení států. Kombinace těchto jevů může přispět ke vzniku, prohloubení nebo udržování násilného konfliktu. Poškození životního prostředí a nedostatek zdrojů jsou v některých konfliktech jedním ze základních faktorů konfliktu nebo mohou být také jedním z vedlejších důsledků konfliktu.

Doporučené užívání

Environmentální bezpečnost lze definovat jako stav, kdy lidská společnost a ekologický systém na sebe vzájemně působí trvale udržitelným způsobem, jednotlivci mají dostatečný přístup ke všem přírodním zdrojům a existují mechanismy na zvládnutí krizí a konfliktů přímo či nepřímo spojených s životním prostředím. V tomto stavu jsou minimalizovány hrozby spojené s životním prostředím a způsobené přírodními nebo společností vyvolanými procesy (popř. jejich kombinací) ať už záměrně, nezáměrně nebo následkem nehody. Tyto hrozby mohou zapříčinit nebo zhoršovat již existující sociální napětí nebo ozbrojený konflikt. Absolutní většina z nich navíc nerespektuje národní hranice a často může působit globálně.

Literatura

- [1] Buzan, B., Waever O., de Wilde, J.: Security: A new Framework for Analysis, 1.vyd., Boulder (CO): Lynne Rienner 1998
- [2] Homer-Dixon, Th.: Environmental Scarcity and Intergroup Conflict. In Klare, Michael T. Chandrani, Yogesh: World Security. Challenges for a New Century. 3.vyd.New York, St.Martin's Press 1998, s.342—365
- [3] Khol, R.: Výzvy environmentální bezpečnosti na konci 20.století. Mezinárodní vztahy 1995, č.4, s.39—45
- [4] Komár, A.: Environmentální bezpečnost – součást bezpečnosti státu. Vojenské rozhledy 1999, č.4, s.146—153
- [5] Tošovská, E.: Environmentální bezpečnost. Mezinárodní politika 2002, č.3, s.21—23

8. BEZPEČNOSTNÍ PROSTŘEDÍ

Libor Frank

Ekvivalenty ve světových jazycích

A security environment

F

N (?) Sicherheitsgebiet

R (?) безопасная среда

Významnost pojmu: Jedná se o významný pojem, jenž je klíčový pro určení východisek bezpečnostní politiky státu.

Frekvence výskytu: Výraz není dosud používán v jednoznačném a obecně přijímaném významu, avšak s jeho různými variantami lze se poměrně často setkat v odborné publicistice.

Definice a současné používání: Bezpečnostní prostředí je charakterizováno státy, mezinárodními organizacemi případně dalšími subjekty a jejich vzájemnými relacemi a aktivitami významnými z hlediska bezpečnosti. Jedná se o prostor, na němž dochází nebo může docházet k ohrožování národních zájmů státu (nebo aliancí států) nebo jiných chráněných hodnot. Čím jsou zájmy státu (odvozené od jeho pozice a vlivu v systému mezinárodních vztahů) dalekosáhlejší, tím je rozsáhlejší i bezpečnostní prostředí, v němž hodlá tyto zájmy prosazovat a chránit. Z tohoto důvodu se často hovoří např. o bezpečnostním prostředí Evropy, bezpečnostním prostředí USA apod., neboť tato prostředí jsou co do rozsahu a spektra zájmů vnímána odlišně. Takové teritoriální vymezení je proměnlivé a jeho rozsah je nutné uvažovat vždy vzhledem k subjektu, jehož se týká. Např. z hlediska bezpečnostní politiky USA má „bezpečnostní prostředí“ výrazně globálnější a teritoriálně rozsáhlejší charakter.⁶ Bezpečnostní prostředí nemusí být vztahováno pouze k jednotlivému národnímu státu, ale může být sdíleno více státy s podobnými zájmy. Tímto způsobem je např. v aliančních dokumentech teritoriálně a taxativně charakterizováno bezpečnostní prostředí NATO (oblasti sousedící s NATO a obecně evropský prostor jako primární oblast výkonu bezpečnostní politiky).

Bezpečnostní prostředí se chápe jako prostředí, které se rozkládá *vně* státu nebo organizace států. Proti prostředí, které se rozkládá *uvnitř* plně suverénních států, se vyznačuje výraznější mírou nepoznatelnosti a sníženou možností kontroly. Bezpečnostní prostředí, jehož charakter je ovlivněn v podstatě anarchickým systémem mezinárodních vztahů, kde neexistuje nadstátní suverénní celoplanetární moc, která by určovala a efektivně vymáhala „pravidla hry“ a chování aktérů tohoto systému (států, mezinárodních organizací a dalších subjektů), je do značné míry prostředím nejistoty.⁷

Jiné (neteritoriální) vymezení bezpečnostního prostředí, byť opět nutně uvažované vzhledem ke konkrétnímu státu nebo jinému aktéru v systému mezinárodních vztahů, lze získat z jeho funkčního a strukturálního popisu, který spočívá v deskripci aktérů, v jejich charakteristikách a v jejich hodnocení ve vztahu ke chráněným hodnotám (národním zájmům) státu a schopnostem a prostředkům tohoto státu reagovat na jejich aktivity. Např. Oskar Krejčí používá takového postupu k zachycení změn bezpečnostního prostředí USA v 90. letech 20. století [3, str. 25]. Podle jeho výkladu se dá bezpečnostní prostředí popsat určením hlavních charakteristik (vlastní vnímání typických znaků bezpečnostního prostředí), geopolitického kontextu (globální charakter

⁶ K odlišnému vnímání charakteru bezpečnostního prostředí - globálního z pohledu USA a regionálního z pohledu Evropské unie - viz např. Mathiopoulos, M.: *Nové bezpečnostní prostředí*. Mezinárodní politika 2000, č. 1, s. 17 - 19.

⁷ K pojetí anarchického prostředí viz např. příspěvek Valach, F: *Mezinárodní podmínky a bezpečnost státu*. Vojenské rozhledy 1996, č. 6, s. 18 - 24, nebo Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*. Praha, Ekopress 2001, s. 125 - 138.

prostředí, v němž se stát nachází a vlastní vnímání své pozice v něm), hrozeb (jejich typ, škála a hierarchie) a vojenské síly (charakter ozbrojených sil a způsob jejich použití).

Výhodou tohoto způsobu definování bezpečnostního prostředí je jeho aplikace v situaci, kdy v důsledku postupující globalizace dochází k oslabování tradiční teritoriální dimenze v systému mezinárodních vztahů a k růstu role nestátních aktérů (např. mezinárodních teroristických organizací nespjatých s konkrétním státem) či dokonce k virtualizaci bezpečnostního prostředí související s rozmachem informační společnosti, kde chráněnou hodnotou bývá informace nezávislá na konkrétní teritoriální jednotce.

V 90. letech se objevuje pojem „nové bezpečnostní prostředí“, kterým se jeho uživatelé snažili odlišit tehdejší a současnou situaci od situace v období studené války a bipolárního rozdělení světa. Jako signifikantní pro toto (tehdy) nové bezpečnostní prostředí se zpravidla uvádějí následující charakteristiky:

- minimalizace nebezpečí vzniku globálního konfliktu mezi Západem a Východem,
- pokles pravděpodobnosti přímé agrese mezi státy,
- aktivizace globálních a regionálních mezinárodních bezpečnostních organizací,
- nárůst rizik v důsledku komplexu ekonomických, sociálních, politických, národnostních a náboženských nestabilit, sporů a konfliktů, a to zejména v transformujících se zemích,
- růst vlivu transnacionálních faktorů, které nerespektují státní hranice a vymykají se kompetenci vlád suverénních států (mezinárodní terorismus, mezinárodní zločin, obchod se zbraněmi, drogami apod.)
- postupné proměňování názorů na nedotknutelnost principu svrchovanosti a na nevměšování do vnitřních záležitostí suverénních států a důraz na prosazování univerzality lidských práv,
- nahrazování tradiční reaktivní doktríny OSN (*peace-keeping*) aktivnějšími přístupy (*peace-making, peace-building, peace-enforcement*) atd.

Bezpečnostní prostředí, v němž se nachází Česká republika, lze rozlišovat v několika úrovních, a to v závislosti na významu událostí v nich se odehrávajících a majících bezprostřední nebo zprostředkovaný vliv na bezpečnostní situaci naší země. Každá z těchto úrovní má dimenzi teritoriální a dynamickou, které popisují geograficky vymezitelný rozsah a míru vlivu České republiky na vývoj v tomto prostoru:

a) bezprostřední bezpečnostní prostředí

- zahrnuje sousední státy (případně i s jejich sousedy, vzhledem k určité možnosti rozšíření případné krizové situace) a regionální integrační uskupení,
- jeho vývoj je do určité míry samostatně ovlivnitelný zahraniční politikou České republiky (je v možnostech České republiky zasáhnout diplomaticky, hospodářsky i vojensky);

b) blízké bezpečnostní prostředí

- zahrnuje evropské státy a velká integrační hospodářská a vojenská uskupení (Evropská unie, NATO aj.),
- vývoj v něm je ovlivnitelný Českou republikou pouze v určitém, různě omezeném rozsahu, v závislosti na charakteru a významu konkrétní události, navíc zpravidla pouze zprostředkovaně, nepřímo, tzn. zejména formou účasti (zapojení) České republiky do projednávání konkrétních záležitostí na půdě mezinárodních organizací s evropskou působností (OBSE, NATO, částečně EU), méně již formou dvoustranných či jiných jednání a vztahů;

c) vzdálené bezpečnostní prostředí

- zahrnuje hlavní zájmové oblasti světových a evropských mocností (např. strategické surovinové základny atd.),
- vývoj v něm je politikou České republiky v podstatě neovlivnitelný nebo pouze ve velmi omezeném rozsahu, tzn. zpravidla pouze formou účasti (zapojení) České republiky do projednávání konkrétních záležitostí na půdě mezinárodních organizací s celosvětovou působností (OSN).

Ve všech uvedených úrovních bezpečnostního prostředí se mohou odehrávat události různého charakteru, které mohou mít bezprostřední nebo zprostředkovaný vliv na úroveň bezpečnosti České republiky. Při předvídání a hodnocení možných důsledků těchto událostí a při koncipování reagující bezpečnostní politiky státu je vždy nutné respektovat jeho reálné možnosti. Některé skutečnosti vyplývající z vývoje bezpečnostního prostředí či národní zájmy jiných států mohou být v rozporu s národním zájmy České republiky, mohou ji ohrožovat, a jsou proto označovány jako bezpečnostní hrozby a rizika.

Synonyma: V českém odborném tisku se jako ekvivalent výrazu „bezpečnostní prostředí“ často vyskytuje výraz „strategické prostředí“. Objevuje se zejména v poslední dekádě minulého století, kdy se změny mezinárodní situace z přelomu 80. a 90. let odrážejí ve významných dokumentech mezinárodních organizací (např. tzv. Nová strategická koncepce NATO z roku 1991), a jsou překládány a využívány v české odborné literatuře. Výraz „strategické prostředí“ se objevuje v již zmíněné strategické koncepci NATO, avšak není zde podána jeho jednoznačná definice, je pouze popsán skrze teritoriální vymezení (Evropa) [viz 12, str. 60-61]. Výraz „strategické prostředí“ je doslovným překladem a ekvivalentem pojmu „bezpečnostní prostředí“. Vzhledem ke specifickému významu pojmu strategie je však vhodnější užívat druhý, tradičnější pojem. Okrajově, zejména v překladech dokumentů americké provenience, lze se setkat s užíváním výrazu „geostrategické prostředí“, který se vztahuje k prostředí realizace zahraničně politické strategie v globálním rozměru. O geostrategickém prostředí lze uvažovat v případě velmocí nebo takových aktérů mezinárodních vztahů, jejichž zájmy vyžadují celoplanetární obhajobu.

Doporučená definice

Bezpečnostní prostředí je vnější prostředí ovlivňující bezpečnostní politiku státu. Lze jím rozumět prostor nacházející se vně státních hranic, v němž se realizují a střetávají zájmy státu se zájmy jiných aktérů mezinárodních vztahů a v němž se odehrávají procesy, které mají významný vliv na úroveň bezpečnosti státu.

Literatura

- [1] Antušák, E., Svozil, P.: Současná evropská bezpečnost a národní zájmy ČR. Vojenské rozhledy 1996, č. 6, s. 3—7.
- [2] Eichler, J.: Globální bezpečnost a její vliv na koncipování bezpečnostní. Mezinárodní vztahy 1995, č. 4, s. 31—38.
- [3] Krejčí, O.: Od geopolitiky ke gaiapolitice. Mezinárodní politika 1997, č. 1, s. 23—26.
- [4] Krejčí, O.: Mezinárodní politika. 2. vyd. Praha, Ekopress 2001. 709 s.
- [5] Krieger, J. (ed.): Oxfordský slovník světové politiky. 1. vyd. Praha : OTTOVO nakladatelství, 2000. 1090 s.
- [6] Mathiopoulos, M.: Nové bezpečnostní prostředí. Mezinárodní politika 2000, č. 1, s. 17—19.
- [7] Rašek, A.: Problémy bezpečnostní politiky ČR. Vojenské rozhledy 2001, č. 2, s. 15—20.
- [8] Šedivý, J.: Česká republika v novém strategickém prostředí – transformace role ozbrojených sil a její vnímání společností. Mezinárodní vztahy 1997, č. 1, s. 12—18.
- [9] Štěpanovský, J., Michálková, M.: Alianční rozměr koncepcí bezpečnostní a obrané politiky České republiky. Vojenské rozhledy 2000, č. 1, s. 3—12.
- [10] Valach, F.: Odezvy na nové bezpečnostní prostředí. Vojenské rozhledy 2001, č. 2, s. 33—39.
- [11] Valach, F.: Mezinárodní podmínky a bezpečnost státu. Vojenské rozhledy 1996, č. 6, s. 18—24.

- [12] The Alliance's New Strategic Concept, agreed upon by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council. Rome 8-8 November 1991. In: Documents on International Security Policy. May 1989 - December 1991. Haag : Netherlands Atlantic Commission, NATO's Office of Information and Press 1992, 60—68 s.

9. BEZPEČNOSTNÍ KOMUNITA

Libor Frank

Ekvivalenty ve světových jazycích

A security community

F communauté de sécurité

N Sicherheitsgemeinschaft

R (?) безопасное общество

Významnost pojmu: Jedná se o výraz, který se v české bezpečnostní terminologii užívá relativně krátce, významněji až v posledních několika letech. Pojem se vyskytuje ve významové návaznosti na pojem bezpečnost, nepředstavuje však jeho odvozeninu, ale má samostatný význam.

Frekvence výskytu: V současnosti není chápán jako jeden z klíčových pojmů, není frekventovaný v obecné mluvě a jeho používání je zatím omezeno i v novějších odborných publikacích. Neužívá se v legislativních normách. Nicméně dá se předpokládat jeho postupné přejímání v souvislosti s rozvojem vojensko-civilní spolupráce a s faktickým vytvářením okruhu osob, který lze za bezpečnostní komunitu označit.

Definice: Nebyla nalezena jednoznačná definice v obecných nebo odborných slovnících, pojmy bezpečnost a komunita jsou většinou uváděny odděleně. Pojem komunita je mnohovětevný a jeho význam závisí zejména na rozličném filozofickém pojetí. Obecně se komunita chápe jako společenství, kolektiv vyznačující se těsnými vnitřními pouty a silnou soudržností, která je dána vědomím sounáležitosti a společným cílem. Vzhledem k vnějšímu světu uplatňuje vůči svým členům princip solidarity. Bezpečnost lze vymezit jako stav, kdy jsou na nejnížší možnou míru eliminovány hrozby pro objekt (zpravidla národní stát, popř. mezinárodní organizaci) a jeho zájmy a kdy je tento objekt k eliminaci stávajících i potenciálních hrozeb efektivně vybaven a k jejímu provedení ochoten.

Současné používání: Pojem bezpečnostní komunita označuje v současném chápání a v intencích bezpečnostní politiky společenství odborníků a aktivních zástupců laické veřejnosti, které se permanentně vyjadřuje k otázkám souvisejícím s bezpečností státu a jeho politikou v této oblasti. Bezpečnostní komunita nemá institucionální charakter, její složení není pevně dáno, ale je relativně ustáleno. Charakter komunity je převážně odborný, jsou v ní zastoupeni experti ze státních institucí, akademické sféry, nevládních organizací, zájmových sdružení nebo jednotlivci aktivně se zajímající o danou problematiku. Členem bezpečnostní komunity se jedinec stává na základě uznání jeho odborných kvalit nebo uznáním jím zastupované skupiny občanů jako relevantního partnera pro jednání. V činnosti bezpečnostní komunity lze vysledovat jednoznačný trend směřující k posilování interdisciplinární spolupráce, neboť je a bude stále těžší nalézt jasnou dělící čáru mezi bezpečnostními studii, ekonomickými záležitostmi, regionálními a globálními problémy apod. Existence bezpečnostní komunity má velký význam pro posilování demokratické kontroly ozbrojených sil, je inspirativním i kritickým zdrojem informací pro státní decizní sféru i pro odbornou veřejnost a je velmi důležitým prvkem vojensko-civilní spolupráce (CIMIC). V českém prostředí se bezpečnostní komunita začala významněji utvářet až ve druhé polovině 90. let, kdy jednak došlo k vytvoření řady institucí a nevládních organizací věnujících se bezpečnostní problematice (např. BOOSS), jednak se tato komunita začala chápat jako partner státu při konzultaci odborných otázek (např. svolávání bezpečnostní komunity při projednávání návrhů Bezpečnostní strategie ČR apod.).

Synonyma: nejsou, někdy však bývá výraz zaměňován za užší pojem „odborná veřejnost“ (charakterizující skupinu specialistů na danou problematiku), který však svým významem vystihuje jen částečně obsah analyzovaného pojmu. Výraz „bezpečnostní komunita“ není totožný ani s výrazem „think tank“, který se používá v řadě oborů a označuje expertní skupinu speciali-

zující se na analýzu a predikci vývoje určitého jevu nebo situace. V prostředí souvisejícím s bezpečnostní politikou jsou think tanky spjaty především s univerzitní sférou nebo se specializovanými státními či komerčními institucemi, často disponují významným mezinárodním uznáním a mají též mezinárodní a vysoce expertní charakter, dlouhodobou a úzce zaměřenou specializaci a výsledky jejich činností jsou podkladem pro rozhodování relevantních činitelů státu nebo představují podněty a impulzy k novým pohledům na zkoumanou problematiku (např. na způsoby zajištění obrany, analýzu hrozeb a rizik apod.). Bezpečnostní komunita naproti tomu představuje méně formální a personálně i disciplinárně širší okruh zájemců o problematiku bezpečnosti státu a o jeho politiku v této oblasti.

Doporučená definice

Bezpečnostní komunita je dobrovolné, neformální a relativně ustálené společenství zástupců odborné i laické veřejnosti aktivně se vyjadřující k otázkám bezpečnosti státu a k jeho bezpečnostní politice. Toto společenství vzniká a funguje na základě společného monotematicky zaměřeného zájmu o bezpečnostní problematiku a jeho činnost je vedena snahou po zkvalitnění, ovlivňování a veřejné kontrole rozhodování státu v této oblasti.

Literatura

- [1] Velký slovník naučný. 1. vyd. Praha, Diderot 1999, s. 384—385.
- [2] Kennedy, C.: Budúcnosť think-tankov v strednej a východnej Európe. Mezinárodní politika 1999, č. 11, s. 22—23.
- [3] Miller, D. et al.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Přel. J. KUČTOVÁ et. al., 1. vyd. Brno, CDK a Proglas 1999, s. 224—227.
- [4] Roberts, B., Burnett, H. S., Weidenbaum, M.: Think tanky v novém světě. Mezinárodní vztahy 1993, č. 3, s. 68—77.
- [5] Strážnay, T., Buzalka, J.: Think-tanky sú zväčša pružnejšie než vládne štruktúry. Mezinárodní politika 1999, č. 11, s. 23—24.

10. BEZPEČNOSTNÍ SPOLEČENSTVÍ

Jan Eichler

Ekvivalenty ve světových jazycích

A security community

F communauté de sécurité

N (?) Sicherheitsgemeinschaft nebo Gefahrlosigkeitsgemeinschaft

R (?) общество безопасности

Koncepce, kterou rozpracoval Karl Deutsch v 50. letech 20. století a která si zachovává dodnes svou platnost.

Základem bezpečnostního společenství (Bsp) je mezinárodní spolupráce, která může v případě příznivých okolností vést až k integraci. Bezpečnostní společenství vzniká mezi státy, jejichž národy a zejména politické elity mají společná očekávání vzájemného míru v přítomnosti i v budoucnosti. Jinými slovy bývají bezpečnostní společenství charakterizována jako **neválečná společenství** (*no war communities*): nepřipravují se vůbec na to, že by případné rozdíly nebo neshody řešily použitím vojenských nástrojů. To znamená zásadní negaci názoru, že válka je nejvyšším arbitrem vztahů mezi státy.

(Bezpečnostní společenství se tedy odlišuje od pojmu „bezpečnostní komunita“, který označuje společnost lidí, kteří se v rámci jednoho státu specializují na výzkum otázek bezpečnosti a vnášejí vklad do rozvoje bezpečnostních studií.)

V globálním smyslu hovořil K. Deutsch o dvou základních typech bezpečnostního společenství – pluralistickém a institucionálním. **Pluralistická** bezpečnostní společenství se obejdou bez zvláštních institucí. Vznikají a fungují na základě tří stěžejních podmínek:

- sdílení společných hodnot,
- vzájemného respektování potřeb
- a průhlednosti i předvídatelnosti cílů a postupu politických elit.

Jako příklady takovýchto bezpečnostních společenství Deutsch uváděl Velkou Británii a Irsko, USA a Kanadu, Švédsko a Norsko. **Institucionální** bezpečnostní společenství se vedle splnění tří výše uvedených podmínek vyznačují tím, že státy jakožto hlavní aktéři bezpečnostní spolupráce v rámci příslušného společenství vytvořily struktury institucí určených k upevňování vnitřních vazeb a ke zvyšování účinnosti bezpečnostních společenství. Neustále se rozvíjela a upevňovala bezpečnostní kultura „demokratického míru“, která spočívá na společně sdílených politických tradicích, hodnotových orientacích, bezpečnostních prioritách, normách a pravidlech jednání.

Hlavními bezpečnostními společenstvími v době K. Deutsche byly zejména NATO a Varšavská smlouva. NATO jako institucionální společenství sdružilo jak vítěze, tak i poražené z 2. světové války a jeho vnitřní fungování se odvíjelo od tří základních podmínek, které byly uvedeny výše. Tím se od základu měnil přístup řady členských států k bezpečnostní politice (zejména těch, které ze 2. světové války vzešly jako poražené). Později se zásadně změnilo také vzájemné vztahy mezi některými jeho členy – zejména mezi Francií a Německem, které se do té doby navzájem považovaly za tzv. dědičné nepřátele.

NATO jako bezpečnostní společenství fungovalo jinak než Varšavská smlouva. Bezpečnostněpolitické rozhodování SSSR v rámci Varšavské smlouvy bylo snadnější, neboť sovětské činitele nemuseli brát ohledy na zájmy svých satelitů ani na veřejné mínění, a tak zdánlivě neztráceli čas hledáním konsensu, ať už mezi členskými státy nebo uvnitř nich. Z krátkodobého hlediska to byla výhoda Varšavské smlouvy jakožto bezpečnostního společenství s nedemokratickou bezpečnostní kulturou. Z dlouhodobého to však byla výhoda NATO, které fungovalo jako

bezpečnostní společenství s demokratickou bezpečnostní kulturou. NATO se tak za dobu čtyř dekád vyprofilovalo jako společenství hodnot, které nestálo a nepadlo s existencí vnější hrozby a jí odpovídajících vojenských nástrojů bezpečnosti. To je také jedním ze základních důvodů, proč NATO dokázalo přežít rychlý zánik svého protivníka z období studené války.

I mezi bezpečnostními společenstvími rozdílného charakteru se však může rozvíjet bezpečnostní spolupráce. V případě NATO a Varšavské smlouvy to byla zejména jednání o kontrole zbrojení, která posilovala mechanismus mírového soužití.

Principy fungování bezpečnostních společenství si svoji platnost plně uchovaly i po skončení studené války. Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde [1] zavedli výraz **bezpečnostní komplex** (*security complex*) a vysvětlují jej jako „skupinu států, jejichž hlavní bezpečnostní náhledy a starosti jsou tak propojené, že problémy jejich národní bezpečnosti nemohou být analyzovány ani řešeny odděleně“. Každý bezpečnostní komplex se vyznačuje třemi klíčovými charakteristikami: seřazením jednotek a zavedením vztahů mezi nimi, vztahy přátelství a rozdělením moci mezi hlavními jednotkami. Taková charakteristika platí především pro NATO, které se již nevymezuje vůči vnější hrozbě a jehož členské státy vykazují společné charakteristické rysy životního stylu, mají upevňující se vazby v sociální komunikaci, a to zejména mezi politickými elitami, postupují s průhledností a předvídatelností v rozhodovacích procesech a vyznačují se vzájemnou zodpovědností. Tyto principy se postupně uplatňují rovněž v rámci PfP a EAPC a dokonce se vytvářejí předpoklady k jejich prosazování i v rámci institucionalizovaných vztahů mezi NATO a Ruskem. NATO jako bezpečnostní společenství tak působí nejen v oblasti kolektivní obrany, ale stále výrazněji také na poli kolektivní bezpečnosti.

Shrnutí

Pod pojmem bezpečnostní společenství rozumíme neválečná společenství, která se nepřipravují na to, že by případné rozdíly nebo neshody řešila použitím vojenských nástrojů. Zásadně odmítají názor, že válka je nejvyšším arbitrem vztahů mezi státy.

Bezpečnostní společenství se tedy zásadně odlišuje od pojmu bezpečnostní komunita, jenž označuje společnost lidí, kteří se v rámci jednoho státu specializují na výzkum otázek bezpečnosti a účastní se rozvoje bezpečnostních studií.

Literatura

- [1] Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J.: *Security. A New Framework For Analysis*. Lyne Rienner Publishers, London 1998
- [2] Deutsch, K.: *Political Community in the North Atlantic Area*, Princeton University Press 1957
- [3] Deutsch, K.: *Tides Among Nations*, New York 1979
- [4] Evans, G.: *Dictionary of International Relations*, 1997
- [5] Mandelbaum, M.: *The Dawn of Peace in Europe*. New York 1996
- [6] Müller, H.: *Security Cooperation*. In.: *Handbook of International Relations*. London 2001. s. 383.
- Walt, St. M.: *International Relations: One World, Many Theories*. In.: *Foreign Policy*, Spring 1998, s. 29—46.

11. BEZPEČNOSTNÍ SPOLUPRÁCE

Jan Eichler

Ekvivalenty ve světových jazycích

A security cooperation

F coopération dans le domaine de sécurité

N (?) Zusammenarbeit auf dem Gebiet der Gefahrlosigkeit

R (?) сотрудничество в области безопасности

Bezpečnostní spolupráce bývá nejčastěji vymezována jako souhrn vztahů mezi státy, které mají rozdílné bezpečnostní zájmy nebo mezi kterými byly nebo by mohly být konflikty. Tím se zásadně odlišuje od aliance, ve které se sdružují státy se stejnými bezpečnostní zájmy a se stejnými základními rysy bezpečnostní politiky. Členové aliancí znají své základní bezpečnostní záměry a cíle, jednájí mezi sebou otevřeně a vzájemně si důvěřují. Naproti tomu v rámci bezpečnostní spolupráce je vždy větší či menší nejistota pokud jde o zájmy druhé strany, otevřenost záměrů a vzájemná důvěra jsou na nižším stupni. Panuje zde větší či menší podezřívavost při vyhodnocování toho, zda opatření druhého účastníka bezpečnostní spolupráce jsou skutečně jenom obranná, nebo zda mají i skrytý charakter útočný.

Největší problémy jsou spojeny s bezpečnostní spoluprací mezi demokratickými a nedemokratickými státy a zvláště pak mezi nedemokratickými státy navzájem. Nedemokratické státy a zejména pak diktátorské státy totiž nedoceňují význam takových hodnot, jaké jsou lidský život nebo svoboda volby. Tyto hodnoty často podřizují mocenským zájmům, jež se někdy omezují na pouhé přežití jejich režimů opírajících se o velmi úzkou vrstvu privilegovaných. Z dějin známe příklady krátkodobé bezpečnostní spolupráce mezi nedemokratickými státy a diktátorskými státy, která byla namířena proti demokratickým státům (za všechny můžeme zmínit osu Berlín – Řím – Tokio za 2. světové války). Tato bezpečnostní spolupráce spočívala na negativních hodnotách a zásadách vymezovaných jako protiklad k evropským demokraciím, zejména pak Velké Británii a Francii.

Nedemokratické a diktátorské státy však mnohem častěji bývají rivaly a nepřáteli a mezi nimi propuká mnoho násilných konfliktů – připomenout můžeme zejména německo-sovětský konflikt v době 2. světové války, válku mezi Íránem a Irákem v 80. letech, čínsko-vietnamský konflikt v 80. letech atp. Po skončení studené války mezi těmito státy propukají konflikty identitárního charakteru – jako příklad můžeme uvést války mezi Srbskem na jedné straně a ostatními nástupnickými státy někdejší SFRJ na straně druhé.

Na největší úskalí naráží bezpečnostní spolupráce na Středním východě. Izraelsko-palestinský konflikt se často dostává do pozice vyhroceného nepřátelství a eskalace násilí. Obě strany konfliktu si navzájem prisuzují ty nejhorší úmysly vedoucí k úplnému zničení toho druhého. Akce jedné strany je považována za bezpečnostní výzvu pro stranu druhou – na budování nových židovských osad v pásmu Gazy a na západním břehu Jordánu reagují Palestinci nesmyslnými a kontraproduktivními sebevražednými atentáty a Izrael na ně odpovídá vojenskou silou, po nich následují další atentáty a Izrael znovu nasazuje vojsko ... Bezpečnostní kultura je dlouhodobě na velmi nízké úrovni. Oba aktéři tohoto vleklého konfliktu se pohybuji v začarovaném kruhu, nejsou schopni se domluvit, neobejdou se bez pomoci mezinárodního společenství, zejména pak OSN a USA.

Nejpozoruhodnější typ bezpečnostní spolupráce je spojen s obdobím studené války. Šlo o spolupráci v rámci heterogenní bipolarity, která byla soužitím dvou bezpečnostních společenství vyznávajících zcela protichůdné hodnoty a prosazujících protikladné zájmy. Základní determinantou se stalo vybudování arzenálů jaderných zbraní – ta téměř zcela eliminovala význam úsilí o dosažení relativních mocenských a vojenských zisků. Rozšířila prostor pro konstruktivistické přístupy spočívající především na smlouvách ABM, SALT, FCE a na mnoha jednáních k pro-

hloubení vzájemné důvěry a ke snížení rizika náhodného propuknutí jaderného konfliktu. Vrcholným obdobím tohoto historického typu bezpečnostní spolupráce byla druhá pol. 80. let, zejména pak společné americko-sovětské prohlášení, že v jaderné válce nemůže být vítězů, a nedlouho po ní následující podpis smlouvy o likvidaci celé jedné třídy jaderných zbraní v r. 1987.

Na nejvyšším možném stupni je bezpečnostní spolupráce mezi demokratickými státy, pro jejichž občany je nejvyšší hodnotou lidský život a dalšími důležitými hodnotami jsou ekonomická prosperita a politická svoboda. Proto jednoznačně upřednostňují mír a mírové řešení případných problémů a snaží se vyhýbat násilným řešením, která jsou nebezpečná a nákladná. Bezpečnostní spolupráce mezi takovými státy nenese s sebou žádné zásadní problémy. Dějiny potvrzují, že čím více je demokracie, tím lepší je bezpečnostní spolupráce. Proto se hovoří o demokratickém míru, jehož základem je vysoká bezpečnostní kultura, spočívající na souboru hodnot, zásad, norem a přístupů v oblasti bezpečnosti. Příkladem šíření vyspělé bezpečnostní kultury je program PfP, díky kterému se výrazně zvýšila bezpečnostní spolupráce mezi státy NATO a zeměmi, které byly po dobu čtyř desetiletí součástí antagonistického bloku studené války. Tato spolupráce byla výrazně usnadněna tím, že obyvatelé satelitních států někdejšího SSSR již delší dobu (v NDR již od počátku 50. let, v Maďarsku od pol. 50. let, v ČSSR od pol. 60. let atp.) vnitřně odmítali oficiální myšlenku, že by státy NATO měly být jejich nepřáteli. Bezpečnostní spolupráce v rámci PfP výrazně zvýšila bezpečnostní statut v oblasti střední a východní Evropy.

Bezpečnostní spolupráce je předmětem dlouhodobého zájmu všech hlavních teoretických koncepcí mezinárodních vztahů, z nichž žádná nedává vyčerpávající řešení, ale každá znamená nesporný přínos. *Realismus* oprávněně upozorňuje na určující význam zájmů států, varuje před možným podváděním či zatajováním skutečných úmyslů a upozorňuje, že se dnešní partneři mohou státy zítřejšími rivaly. *Liberalismus* rozpracovává koncepci demokratického míru, jejíž přínos se výrazně projevuje např. v programu PfP. *Postmodernismus* zdůrazňuje, že hrozba nemusí vždy být objektivně existující skutečností, že naopak může být také výsledkem vnímání a vyhodnocování toho, jak jedná druhá strana. A konečně *konstruktivismus* přispívá důrazem na vytváření prostředí bezpečnostní spolupráce, jehož hlavními prvky jsou struktura a zásady chování aktérů.

Shrnutí

Pod pojmem bezpečnostní spolupráce rozumíme souhrn vztahů mezi státy, které mají rozdílné bezpečnostní zájmy nebo mezi kterými byly nebo by mohly být konflikty. Tím se zásadně odlišuje od aliance, ve které se sdružují státy se stejnými bezpečnostní zájmy a se stejnými základními rysy bezpečnostní politiky. V rámci bezpečnostní spolupráce je vždy větší či menší nejistota, pokud jde o zájmy druhé strany, na nižším stupni je otevřenost záměrů a vzájemná důvěra. Panuje větší či menší podezřívavost při vyhodnocování bezpečnostních opatření druhého účastníka bezpečnostní spolupráce.

Literatura

[1] Evans, G.: Dictionary of International Relations 1997

[2] Mandelbaum, M.: The Dawn of Peace in Europe. New York 1996

[3] Müller, H.: Security Cooperation. In.: Handbook of International Relations. London 2001. s. 369—392.

12. BEZPEČNOSTNÍ STUDIA

Jan Eichler

Ekvivalenty ve světových jazycích

A security studies

F études dans le domaine de sécurité

N (?) Studien auf dem Gebiet der Sicherheit

R (?) изучения в области безопасности

Historické kořeny

Počátek rozvoje bezpečnostních studií jako samostatné vědní disciplíny bývá nejčastěji datován od prvních poválečných let, kdy rychle vznikala akademická pracoviště při univerzitách v USA, pak ve Velké Británii a v dalších zemích západní Evropy, která se zaměřovala výlučně na otázky bezpečnosti a bezpečnostní politiky. Bezpečnostní studia se soustřeďovala na sledování a vyhodnocování vojenského potenciálu, na analýzy poměru sil, strategických koncepcí a doktrín a válečných příprav. Téměř po celé období studené války se bezpečnostní studia zaměřovala především na vojenský rozměr bezpečnosti a na vojenské nástroje bezpečnostní politiky, a tak šlo především o *strategická* studia. Ta se zabývala především koncepcí přístupu Západu k SSSR a Varšavské smlouvě a zvláště velkou pozornost věnovala jaderným zbraním a koncepcím jaderného odstrašování. Protože hlavním předmětem jejich zájmu byl rozbor zájmů států a jejich vojenské síly, byla bezpečnostní studia v rámci disciplíny mezinárodních vztahů od svého vzniku spojována především s klasickým realismem.

Období studené války

V posledním desetiletí studené války však řada autorů věnovala stále větší pozornost rozboru nevojenských aspektů bezpečnosti a úvahám o možnostech uspořádání mezinárodní bezpečnosti oproštěné od strnulého rámce bipolární konfrontace. Zpráva Brandtovy komise z roku 1983 poukázala na horizontální rozšiřování bezpečnosti, přičemž největší důraz kladla na ekonomickou bezpečnost – vymezila ji jako nezbytnou podmínku pro udržení bezpečnosti politické a zároveň jako nástroj nezbytný pro její dosažení a udržení. Ve stejné době bezpečnostně političtí experti západoněmecké SPD pod vedením E. Bahra vytvořili koncepci neútočné obrany (*non – offensive defence – NOD*). Vycházeli z vědomí, že i konvenční válka na území SRN by měla zničující důsledky. Možnost, jak se jí vyhnout, spatřovali v politických přístupech schopných rozlišit mezi útočnou a obrannou činností a na základě toho pak i snižovat mezinárodní napětí. NOD koncipovali jako vojenskou strategii, která maximalizuje obrannou sílu a minimalizuje schopnost zaútočit přes hranice. Cílem bylo dojít do stavu, za kterého by ani jedna strana nebyla schopna uskutečnit agresi.

Po skončení studené války se rámec bezpečnostních studií výrazně rozšířil na nevojenské rozměry – na ekonomickou, politickou, ekologickou, sociální, kulturní či dokonce intelektuální bezpečnost. To s sebou přineslo i nové přístupy a metody – jejich záběr se od analýzy poměru sil rozšířil také na využívání poznatků z nevojenských výzkumů a na jejich syntézu z pohledu bezpečnosti. Zvažuje se, v jakém rozsahu, kdy a kde by se problémy hromadící se v nevojenských sférách mohly přeměnit v nevojenské příčiny konfliktů. Významnou součástí nového rámce bezpečnostních studií je proto analýza nevojenských hrozeb a rizik. Jestliže se strategická studia v době studené války zaměřovala především na záměrnou, intencionální hrozbu vojenské agrese, pak bezpečnostní studia se ve stále větším rozsahu zabývají také nezáměrnými, neintencionálními hrozbami spojenými s nevojenskými rozměry bezpečnosti. Jde zejména o ohrožení bezpečnosti dodávek strategických surovin a zdrojů energie, o přístup k přírodním zdrojům včetně vody a potravin, o důsledky demografického růstu a s ním spojené migrace obyvatelstva, jež s sebou

často nese šíření epidemií či dokonce pandemií, o hrozby spojené s propukáním ekonomických a finančních krizí, které mohou více či méně ohrožovat politickou stabilitu. Proto se prohlubuje součinnost mezi bezpečnostními studii a mezinárodními ekonomickými výzkumy.

Současné zaměření bezpečnostních studií

Je třeba vyřešit základní otázku bezpečnostních studií: co je bezpečnost? Panuje všeobecná shoda v několika hlavních postulátech – bezpečnost je chápána jako nepřítomnost či neexistence ohrožení nejvyšších hodnot státu či společenství, bezpečnost nemůže být absolutní, vždy je relativní. Nelze na ni nahlížet z krajních poloh – zda je zajištěna úplně; většinou může být zajištěna ve větší nebo menší míře. Barry Buzan na poč. 90. let [1] upřesnil, že pokud jde o bezpečnost států (totéž ale platí i pro mezinárodní bezpečnostní společenství, která rozvíjejí vzájemnou vnitřní bezpečnostní spolupráci), předmětem bezpečnostních studií by měly být tři základní prvky: ideje, na kterých státy (a stejně i mezinárodní společenství) spočívají, jejich fyzické základny a instituce, které je reprezentují.

Při analýzách vojenského rozměru bezpečnosti se bezpečnostní studia soustřeďují zejména na hrozbu proliferace zbraní hromadného ničení a především na terorismus, který uplatňuje nepřímou strategii a asymetrické metody konfliktu. Na rozdíl od strategických studií se bezpečnostní studia ve stále větší míře zabývají také nestátními činiteli bezpečnosti. Zároveň s tím se bezpečnostní studia v prvním desetiletí po skončení studené války zaměřila také na nadstátní rozměr bezpečnosti, zejména pak na pojetí *společné* bezpečnosti. Díky tomu se – ve srovnání s obdobím studené války – v rámci bezpečnostních studií stále výrazněji prosazují také jiné přístupy než klasický realismus. Liberalismus klade důraz na myšlenku, že vzájemná hospodářská propojenost a závislost mezi státy a jejich organizacemi je odrazuje od toho, aby ve svých vztazích používaly vojenskou sílu. Podle jeho stoupenců např. rozšiřování NATO neznamena rozšiřování zóny vlivu Západu, jak tvrdí realisté, ale posilování nových demokracií a rozšiřování zóny stability. Konstruktivismus zase nabízí vysvětlení zdrojů změn, ke kterým dochází v přístupu k bezpečnosti jak na státní, tak i na mezinárodní úrovni. Jeho metodu lze využívat např. při studiu významu zásad rovnoprávnosti, nevměšování, spravedlnosti a vzájemnosti pro vytváření společné bezpečnosti.

Bezpečnostní studia jako disciplína i metoda výzkumu mezinárodních vztahů

Bezpečnostní studia jsou vymezována jako jeden z oborů disciplíny mezinárodních vztahů. Zároveň s tím jsou i jednou z metod analýzy této disciplíny. Zaměřují se především na studium koncepce bezpečnosti a jejího místa a úlohy v zahraniční politice jednotlivých států. Dále zkoumají vzájemný vliv bezpečnostní politiky států a mezinárodního bezpečnostního prostředí. Předmětem jejich zájmu je také vytváření teoretických koncepcí pro zajištění bezpečnosti států i celých oblastí.

Námětem bezpečnostních studií nadále zůstává i vztah mezi bezpečností a válkou, charakter možných válek a z toho vyplývající úkoly v oblasti výstavby ozbrojených sil a v zaměření jejich bojové přípravy. S trochou zjednodušení lze říci, že jde o to, aby se vojáci připravovali nikoli na válku, která byla, nýbrž na válku, která by mohla být. Tomu odpovídá i zaměření na nejnovější technologie umožňující dosažení maximálních výsledků s nejnižšími možnými ztrátami. Součástí bezpečnostních studií proto je i analýza tzv. **revoluce ve vojenství** – *revolution in military affairs (RMA)* a jejího dopadu na bezpečnost a bezpečnostní politiku států a koalic.

Skutečnost, že se předmětem bezpečnostních studií vedle hrozeb vojenského charakteru staly i hrozby nevojenské, je někdy zjednodušeně vysvětlována tak, že instituce, které se dříve zabývaly strategickými studii, si hledaly nový *raison d'être*. Vliv objektivních faktorů byl každopádně silnější – lidé téměř zapomněli na dlouhodobý strach z války a mnohem více se začali obávat o svoji každodenní bezpečnost. Ta se výrazně snížila po oslabení hranic mezi dvěma tábory, což otevřelo cestu mezinárodnímu organizovanému zločinu, migraci, šíření nemocí a pandemií a dalším znepokojivým tendencím.

Kritická bezpečnostní studia

Kritická bezpečnostní studia se od tradičních odlišují tím, že vedle základní otázky „co je bezpečnost“ kladou další dvě otázky: „kdo a před kým má ve stávajícím mezinárodním uspořádání zajištěnu bezpečnost?“ a „či bezpečnost by nás měla zajímat?“ Tak je vymezen klíčový problém zkoumání vztahu mezi **inkluzivitou** a **exkluzivitou** v oblasti bezpečnosti. Harald Müller to upřesňuje slovy, že „inkluzivita je nahlížena pozitivním způsobem: vnitřní struktury nabízejí řád, stabilitu, jistoty a bezpečnost; vnější neuspořádanost – v realistické mluvě jde o anarchii – se zmitá ve hrozbách, rizicích a nebezpečí“. Tím kritická bezpečnostní studia navazují na „kritickou teorii“ mezinárodních vztahů, kterou R.W. Cox vysvětlil jako „návod ke strategické akci směřující k alternativnímu uspořádání“. Richard Devetak to později upřesnil tak, že „kritická mezinárodní teorie považuje stávající uspořádání za plné nerovností a nespravedlností globálního rozměru a na tom také zakládá svůj příklon k alternativní vizi světového řádu“.

Shrnutí

Bezpečnostní studia jsou jedním z oborů mezinárodních vztahů. Jejich hlavním předmětem jsou koncepce bezpečnosti a jejího místa v zahraniční politice států či mezinárodních organizací. Zabývají se také vzájemnými vazbami mezi bezpečnostní politikou států a mezinárodním bezpečnostním prostředím. Usilují o vytváření teoretických koncepcí pro zajištění bezpečnosti států i celých oblastí. Věnují se i výzkumu charakteru možných válek a z toho vyplývajících úkolů v oblasti výstavby ozbrojených sil a v zaměření jejich bojové přípravy.

Literatura

- [1] Buzan, B.: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*. New York, 1991
- [2] Cox, R.W.: *Social forces, states and world orders: beyond international relations theory*, *Millenium*, vol. 10
- [3] Devetak, R.: *Critical Theory*. In.: Burchill, Scott and Linklater, Andrew: *Theories of International Relations*. New York 1996
- [4] Evans, G.: *Dictionary of International Relations*, 1997
- [5] Freedman, L.: *International Security: Changing Targets*. In.: *Foreign Policy*, Spring 1998, s. 48—63,
- [6] Mandelbaum, M.: *The Dawn of Peace in Europe*. New York 1996
- [7] Müller, H.: *Security Cooperation*. In.: *Handbook of International Relations*. London 2001. s. 383
- [8] Prins, G.: *The four – stroke cycle in security studies*. In.: *International Affairs* 74, 4 (1998), s. 781—808
- [9] Walt, St. M.: *International Relations: One World, Many Theories*. In.: *Foreign Policy*, Spring 1998, s. 29—46

13. ZÁJEM

Zdeněk Kříž

Ekvivalenty ve světových jazycích

A interest

F intérêt

N Interesse

R интерес

„Zájem“ je ústřední pojem společenských věd, zejména politologie, mezinárodních vztahů, filozofie, sociologie, ekonomie a psychologie. Užívá se jak v obecné mluvě, tak zejména v odborných textech výše uvedených disciplín. Jak upozorňuje Lexikon der internationalen Politik je užívání pojmu „zájem“ ve vědeckém kontextu poněkud odlišné od kontextu běžného jazyka. [2, str. 234] Poprvé se s tímto pojmem setkáváme v období antiky v římském Corpus iuris civilis. [7, str. 259] Do terminologie společenských věd se dostal v období novověku, a to v době osvícenství díky dílu Thomase Hobbesa, Adama Smitha, Clause Helvetia, Jeana Jacquesa Rousseaua a dalších. [8] Termín „zájem“ se vyskytuje velmi často, avšak s jeho stručným a jednoznačným definováním mají společenské vědy jisté potíže. V odborné literatuře najdeme řadu pokusů o definici zájmu.

Autoři Encyklopedického slovníku definují zájem jako „komplexní motivačně-hodnotové zaměření, soustředěnou pozornost a účast na něčem“ a jako „záležitost, která je předmětem pozornosti, záliby, úsilí“, popř. jako „zaměřenost a motiv činnosti.“ [3, str. 1224] Malá československá encyklopedie vykládá termín zájem ve třech významových okruzích, a to v oblasti obecného jazyka, jazyka filozofie a jazyka psychologie. V obecném užívání je zájem „soustředěná pozornost a účast na něčem; věc, záležitost, cíl, které jsou předmětem pozornosti, záliby, úsilí; preference určitého druhu činnosti, zaměřenost a motiv činnosti.“ [10, str. 757] Ve filozofické rovině je zájem „pojem charakterizující určitou stránku vztahu subjektu k objektu jeho činnosti; zájem odráží to, co je pro jednotlivce, skupinu, třídu, společnost objektivně významné.“ [10, str. 757] V oblasti psychologie označuje zájem „vztah osobnosti k předmětu, osobě či situaci jako něčemu, co pro ni má význam a hodnotu.“ [10, str. 758] Dle publikace Gesellschaft und Staat: Lexikon der Politik jsou zájmy definovány jako „všechny pohnutky člověka, které jej na základě jeho psychologické, sociální nebo politické situace podněcují nebo by mohly podněcovat ke sledování určitých cílů. Když tedy chce člověk něco obdržet, ponechat si nebo upřít jinému člověku, má v tomto případě zájem.“ [4, str. 405] V publikaci Standard Dictionary of the Social Sciences se k problému definice zájmu uvádí: „1. preferovaná dispozice směřovaná k objektu. 2. Při použití tohoto termínu bez uvedení bližší specifikace je často položen důraz na materiální výhodu (profit) a vlastní prospěch, a proto zdomácněl především v ekonomickém a kvazieconomickém diskursu. Dokonce i veřejný zájem se zde chápe jako materiální výhoda veliké nedefinované (bližze nevyomezené) skupiny lidí a je kladen do opozice vůči zájmům soukromým, které představují materiální výhody, jež se omezují na zvláštní a definovatelné skupiny lidí.“ [12, str. 525] Český sociolog Bohumil Geist definuje zájem jako „výraz pro relativně konstantní zaměření (orientaci) osobnosti k určitým oblastem a jevům života, jako soustředování pozornosti na jevy (všímání si jevů), které mají teoretický nebo praktický význam pro potřeby a hodnoty individua. V tomto smyslu je zájem jedním z faktorů působících při selektivně vnímaném procesu. Zájmy vznikají výběrem určitých jevů podle socio-kulturních podmínek, prostředí, potřeb a jedinečných rysů osobnosti.“ [6, str. 561] Někdy je pojem „zájem“ v literatuře vymezen jako „zvýšená pozornost zaměřená na určitý jev na základě potřeb“. [16, str. 212] Publikace The Concise Oxford Dictionary of Politics ke sledovanému problému uvádí, že „zájmy jednotlivce spojují postupy (přístupy, doslova: politiky – policies) a akce, které daná osoba či jiné osoby nebo vlády používají, s uspokojením přání nebo potřeb. Zájmy vyjadřují instrumentální vztah mezi těmito postupy atd.

a realizací preferencí individua.“ [14, str. 244] Ve Velkém sociologickém slovníku čteme, že „v rovině celospolečenské slouží kategorie zájmu jako synonymum kolektivní potřeby, nutnosti či cíle.“ [13, str. 1427]

Pro potřeby vědecké analýzy jakékoli politiky, a tedy i politiky bezpečnostní je důležité definovat „politický zájem“. Politický zájem politologie definuje jako „*soustředěné, trvalé zaměření lidí, sociálních skupin a ostatních subjektů společenského života na uspokojování určitých potřeb v oblasti celkového uspořádání společnosti, vytyčování směrů a cílů jejího vývoje, principů jejího fungování a způsobů jejího řízení.*“ [1, str. 197] V oblasti zahraniční politiky dochází ke střetávání zájmů aktérů mezinárodních vztahů artikulovaných a agregovaných jejich vedením. Tyto zájmy do značné míry odrážejí zájmy vedení jednotlivých aktérů mezinárodních vztahů. Z hlediska analýzy zahraniční politiky a mezinárodních vztahů je možno stále za nejdůležitější považovat zájmy států, jež jsou v anglosaské odborné literatuře považovány za totožné se zájmy národními.

V části literatury se přijímá hypotéza, že obdobné historické, politické, sociální a ekonomické podmínky jedinců generují i v určitém intervalu srovnatelné zájmy. [4, str. 405] Zájmy se třídí jednak dle kritéria délky trvání na stálé a přechodné, jednak dle zaměření na materiální, kulturní, umělecké, vědecké, profesní a na zájmy k vyplnění volného času. [6, str. 561] Individua s podobnými zájmy se sdružují do skupin a snaží se je prosadit v politice. Politika je potom z jistého úhlu pohledu procesem konkurence mezi jednotlivými zájmy, k jejichž prosazování se formují politické strany a zájmové skupiny. Ty pak mezi sebou soutěží o prosazení vlastních zájmů. Obtížné je rozlišovat mezi objektivním zájmem, nezávislým na vědomí člověka, a proto odhalitelným vědeckou analýzou společnosti a postavení individua v ní, a mezi subjektivním zájmem jedince, vyplývajícím do značné míry z jeho citu a intuice, a tedy závislým na jeho vědomí. [13, str. 1427] Zejména realistické pojetí politiky předpokládá existenci objektivních zájmů odhalitelných racionální a vědeckou analýzou.

Doporučené používání

V nejobecnější rovině zájem představuje v určitém časovém intervalu stálé zaměření člověka vzniklé na pozadí jeho sociální, ekonomické, politické a psychologické situace, která ho podněcuje na základě vlastních potřeb a hodnotové orientace stanovovat si určité pro něj důležité cíle a usilovat o jejich dosažení. [5, str. 311] V oblasti analýzy politiky se zájem v užším pojetí často chápe jako cíl, kterého se snaží zkoumaný objekt (individuum anebo politická instituce, např. stát) dosáhnout.

Literatura

- [1] Adamová, K. – Křížkovský, L. – Šouša, J. – Šoušová, J.: Politologický slovník. Praha 2001
- [2] Albrecht, U. – Volger, H.: Lexikon der internationalen Politik. München, Wien, Oldenbourg 1997
- [3] Bradnová, H. a kol.: Encyklopedický slovník. Praha 1993
- [4] Drechsler, H. (Hrsg): Gesellschaft und Staat. Lexikon der Politik. München 1995
- [5] Fuchs–Heinritz, W. (Hrsg): Lexikon zur Soziologie. Opladen 1995
- [6] Geist, B.: Sociologický slovník. Praha 1993
- [7] Holtmann, E. – Brinkmann, H.U. – Pehl, H.: (Hrsg): Politik–Lexikon. München, Wien, Oldenbourg 1994
- [8] Interesse. <http://www.phillex.de/interest.htm>
- [9] Janda, J. (vedoucí týmu): Bezpečnostní politika České republiky. Praha 1996
- [10] Říman, J. – Štěpánek, M. (ed.): Malá československá encyklopedie. Praha, Academia 1987.
- [11] Krejčí, O.: Mezinárodní politika. Praha 1997
- [12] Koschnik, W.: Standard Dictionary of the Social Sciences. München, London, New York, Paris 1992
- [13] Maříková, H. – Petrusek, M. – Vodáková, A. (za kolektiv): Velký sociologický slovník. Praha 1996
- [14] McLean I.: The Concise Oxford Dictionary of Politics. Oxford University Press. New York 1996
- [15] Valenta, J. (a kolektiv): Máme národní zájmy? Praha 1992
- [16] Umbach, C. D.: Meyers kleines Lexikon der Politik. Mannheim, Wien, Zürich 1986

14. NÁRODNÍ ZÁJEM

Zdeněk Kříž

Ekvivalenty ve světových jazycích

A national interest

F intérêt national

N nationale Interesse

R (?) национальный интерес

„Národní zájem“ je klíčový a hojně frekventovaný pojem politologie a mezinárodních vztahů užívaný v souvislosti s analýzami zahraniční politiky, mezinárodních vztahů a bezpečnostní politiky. Velmi intenzivně se uplatňuje zejména v anglosaských zemích. Zde je nutné přihlížet k tomu, jak upozorňuje Jiří Valenta, že „v západní a především v angloamerické literatuře jsou národní zájmy definovány jako zájmy politického státního národa, který je – včetně etnických skupin – jednotný pro celý stát a jehož národní zájem je identický se zájmem státu. V Evropě to platí – alespoň zásadně – pro západní státy, ale ne pro státy středo a východoevropské.“ [9, str. 12]. V prostředí střední a východní Evropy je proto vhodnější používat pro označení národních zájmů výrazu zájmy státní. Přesto však je vhodné mít na zřeteli skutečnost, že na základě všeobecného konsensu v politologii a mezinárodních vztazích paradoxně obecně platí, že se pod národními zájmy rozumějí zájmy státu, a nikoli národa ve smyslu etnickém.

Jak se uvádí v The Concise Oxford Dictionary of Politics, „národní zájem je v oblasti zahraniční politiky realisty, jako je například Hans Morgenthau, užíván obdobně jako termín veřejný zájem. Národní zájem indikuje, co je pro stát nejlepší ve vztahu k jiným státům“. [7, str. 333]. Dle poněkud neobvyklé definice uvedené v Standard Dictionary of the Social Sciences národní zájem se „využívá jako analytický nástroj k popisu, vysvětlení nebo vyhodnocení příčin nebo nepřiměřenosti zahraniční politiky.“ [4, str. 960] Publikace Theorien internationaler Politik uvádí, že „národní zájmy popisují celkový cíl a hodnotové zázemí zahraniční politiky a jsou zároveň posledním rozhodujícím faktorem pro formování zahraniční politiky státu.“ [6, str. 73]. „Národní zájem (zájmy)“ můžeme definovat jako v určitém časovém intervalu stálé zaměření státu – vzniklé na pozadí jeho vnitropolitické a zahraničněpolitické situace – podněcující jeho politické elity, aby na základě charakteru režimu, potřeb a hodnotové orientace obyvatelstva stanovovaly určité pro stát důležité cíle a usilovaly o jejich dosažení.

Národní zájmy jsou v politice velmi často užívaný argument a v politické praxi slouží spíše k získání politické podpory a jako prostředek obhajoby a ospravedlnění zahraniční politiky státu než jako analytický nástroj. Paradoxně je však velmi problematické definovat, co se pod „národními zájmy“ skrývá, stanovovat národní zájmy v politickém procesu a ještě mnohem problematičtější je zjišťovat národní zájmy objektivní. Kniha The Blackwell Dictionary of Political Science řadí „národní zájem“ do podobné kategorie jako „veřejný zájem“ (*public interest*). Výše uvedená publikace k tomuto problému uvádí, že: „podobně jako u pojmu obecné blaho a obecná vůle je jednodušší o nich hovořit než stanovit, co znamenají.“ [1, str. 274]. Argumentace z úhlu pohledu národních zájmů je charakteristická zejména pro realistickou školu mezinárodních vztahů a bezpečnosti. Za zakladatele „zlatého věku“ realistické školy mezinárodních vztahů a bezpečnostní politiky považujeme zejména Reinholda Niebura, Hanse Morgenthaueho, Waltera Lippmanna, George Kennana a některé další. Rozkvět realistického způsobu nazírání na mezinárodní politiku nastává po druhé světové válce. Realismus však nepředstavuje zcela homogenní teoretický přístup a dále se vnitřně člení. Realisté předpokládají, že lze vědeckou analýzou identifikovat národní zájmy objektivní, které jsou nezávislé na individu a které vyplývají ze zahraničněpolitické a vnitropolitické situace státu. Kritici naopak upozorňují, že při stanovení národních zájmů hrají velkou (ne-li klíčovou) roli faktory subjektivní jako zájmy politických elit, je-

jich světonázorová orientace, vzdělání, sociální původ atd. Jak upozorňuje například Frank R. Pfetsch, „řada autorů jako například James Rosenau a Raymond Aron se z důvodu neurčitosti, proměnlivosti a nedostatku racionality vzdali konceptu národních zájmů“. [8, str. 110] Národní zájmy se tedy v teorii mezinárodních vztahů a politologie na jedné straně považují za objektivně existující, odhalitelné racionální vědeckou analýzou, a na straně druhé jsou některými teoretiky odmítány. Z hlediska praktické politiky je však důležité mít na zřeteli zejména **subjektivní** rozměr národních zájmů, neboť konkrétní národní zájmy stanovují koneckonců určité konkrétní politické elity a při analýze bezpečnostní politiky státu je mnohdy důležitější, jaké zájmy byly politickými elitami příslušné země stanoveny (a tedy jak se bude stát chovat v systému mezinárodních vztahů nebo uvnitř státu), než jaký je „objektivní“ národní zájem. Za předpokladu existence objektivního národního zájmu bude vždy existovat větší či menší rozpor mezi ním a národními zájmy, které stanoví politické elity.

Realistická škola mezinárodních vztahů a bezpečnosti považuje za národní zájmy především zájmy v oblasti zahraniční politiky státu, jejichž úspěšné sledování je nezbytné z hlediska politického a fyzického přežití státu. Hans Morgenthau považuje přežití státu za minimální obsah národních zájmů v mezinárodní politice. V praktické politice však vidíme, že národní zájem je hledán v řadě odlišných oblastí a je chápán mnohem širěji než pouhé přežití státu. Například části politické elity ve Francii často argumentují, že francouzským národním zájmem je šíření francouzského jazyka ve světě stejně tak jako například rozvoj francouzské kinematografie. Části polské a české politické elity považují v souvislosti se vstupem do Evropské unie za národní zájem uchování vlastnictví půdy v rukou státních příslušníků, rozvoj vlastní kinematografie atp. Přímá spojitost mezi těmito artikulovanými národními zájmy a fyzickým a politickým přežitím příslušného státu je dle autorova soudu pouze hypotetická. Velmi volné užívání pojmu „národní zájem“ v praktické politice a různé definování pojmu v teorii vytváří podmínky pro používání dalších pojmů, jako jsou zejména „**životní zájem (zájmy)**“ a „**strategický zájem (zájmy)**“.

Životní zájmy jsou ty národní zájmy, jejichž úspěšné sledování je nutné pro zajištění fyzického a politického přežití státu, zejména jeho územní celistvosti a státní suverenity. Přežití státu jako suverénního celku je obvykle stálým cílem všech států. Výjimka v podobě dobrovolného rozdělení Československa pouze potvrzuje obecné pravidlo. Stanovení konkrétních životních zájmů státu, jejichž realizace umožní přežití státu je však do značné míry závislé na vnitřní politické a hodnotové orientaci obyvatel, vládnoucích politických elit a na charakteru vládnoucího politického režimu. Pokud připustíme existenci životních zájmů objektivních, vždy bude existovat jistý rozpor mezi objektivními životními zájmy státu a zájmy stanovenými politickými elitami. **Každý stanovený a sledovaný životní zájem státu je do jisté míry subjektivní.** Například v minulosti nacionálněsocialistickými politickými elitami stanovený životní zájem Německa na dobytí území na východě, zdůvodňovaný významem těchto území pro přežití Německa, se v průběhu historie ukázal falešný, neboť se potvrdilo, že přežití Německa není závislé na vlastnictví těchto území. Naopak snaha o získání nových území vyústila v ohrožení existence Německa jako suverénního státu a ve spojitosti s jinými historickými okolnostmi vedla k jeho rozdělení a ztrátě části původního teritoria. Obdobných příkladů můžeme v historii najít celou řadu. **Při širším pojetí národních zájmů, které je v praktické politice poměrně běžné, jsou některé národní zájmy životní (např. udržení vlastního teritoria), jiné nikoli (např. šíření vlastní kultury ve světě).**

Termín „životní zájmy“ je často využíván při analýze zahraniční a bezpečnostní politiky, jak politickými praktiky, tak i akademiky. Neznamená to ale, že by se tento výraz uplatňoval ve všech oficiálních vládních dokumentech. Ve Spojených státech se v dokumentu „A National Security Strategy for a New Century“ z roku 1997 termín „vital interests“ (životní zájmy) sice používá, avšak nijak blíže se nedefinuje. Dokument dále operuje s pojmem „strategické zájmy“, který je vyjádřen výrazem „strategic priorities“ (strategické priority), a se standardním pojmem „national interests“ (národní zájmy). Stejně tak se ve starší verzi národní bezpečnostní strategie USA z roku 1991 užívá pod anglickým názvem „National Security Strategy of the United States“ pojem „strategický zájem“, zde vyjádřený výrazem „basic interest“ (základní zájem), případně

„objective“ nebo „goal“ (cíl). Německá publikace „White Paper on the Security of the Federal Republic of Germany“ z roku 1994 pojem životní zájmy nepoužívá. Operuje pouze s pojmem strategické zájmy, pro jehož vyjádření uplatňuje výraz ústřední zájmy (*central interests*). Strategická koncepce Severoatlantické aliance z roku 1999 pojem „životní zájmy“ nepoužívá.

Termín „životní zájmy“ nacházíme v dokumentech České republiky. Česká republika považuje dle Bezpečnostní strategie České republiky z roku 2001 za své životní zájmy zajištění existence státu, jeho státní suverenity, územní celistvosti, demokracie, principů právního státu a vytvoření základních podmínek pro život jeho občanů. K jejich obhajobě deklaruje Česká republika připravenost nasadit všechny dostupné prostředky. V Koncepci zahraniční politiky České republiky se za životní zájmy považuje zajištění existence státu, státní suverenity, územní celistvosti, zachování ústavního pořádku, demokracie a bezpečí jeho občanů.

„Strategický zájem“ je odvozený pojem užívaný v politologii a mezinárodních vztazích. V kontextu politologie a mezinárodních vztahů představuje „strategický zájem“ v určitém časovém intervalu stálé zaměření státu – vzniklé na pozadí jeho vnitropolitické a zahraničněpolitické situace, které podněcuje jeho politické elity na základě charakteru režimu, potřeb a hodnotové orientace obyvatelstva, aby stanovovaly cíle a usilovaly o dosažení těch cílů, které jsou nepostradatelné z hlediska úspěšné realizace určité konkrétní politiky (*policy*). Vycházíme zde z definice strategie, jež uvádí, že „*strategie poukazuje na prostředky, které politici vybírají pro dosažení žádaných výsledků. Strategie je z hlediska účinnosti sled činností, plán na dosažení určitých cílů.*“ [2, str. 852]. Strategický je zájem tehdy, jestliže je jeho dosažení nezbytné pro celkový úspěch konkrétní prováděné politiky (*policy*). Strategické zájmy existují v kontextu různých „*policy*“. Hovoříme potom o strategických zájmech v kontextu politiky bezpečnostní, zahraniční, zemědělské, školské atd. Strategické zájmy v kontextu bezpečnostní politiky jsou zájmy, jejichž úspěšná obhajoba vytváří podmínky pro dosažení cílů bezpečnostní politiky. **Strategické zájmy v oblasti bezpečnostní politiky jsou stejně jako životní zájmy součástí zájmů národních.**

Ve Spojených státech se v dokumentu „A National Security Strategy for a New Century“ z roku 1997 užívá pro vyjádření pojmu „strategické zájmy“ výraz „*strategic priorities*“ (strategické priority). Za strategické zájmy v kontextu bezpečnostní politiky USA se považuje podpora nerozdělené, demokratické a mírové Evropy, vytvoření silné a stabilní asijsko-pacifické komunity, pokračování americké prosperity podporou volného obchodu, napomáhání stabilizace krizových regionů, zvýšení aktivity a spolupráce při předcházení novým bezpečnostním hrozbám a posílení vojenských a diplomatických nástrojů.

Německý „White Paper on the Security of the Federal Republic of Germany“ z roku 1994 používá místo termínu „strategické zájmy“ termín „*central interest*“ (ústřední zájem). Za strategické německé zájmy (v kontextu bezpečnostní politiky) Německo považuje ochranu míru, bezpečnosti, prosperity německých občanů a zajišťování teritoriální integrity Německa, integraci s evropskými demokraciemi do Evropské unie, trvání transatlantického spojení, partnerství se sousedy na východě i západě a celosvětový respekt k mezinárodnímu právu, lidským právům a ekonomice založené na tržním systému.

Pojem „strategický zájem“ je uplatněn v Koncepci zahraniční politiky České republiky. Dle tohoto dokumentu „*strategickým zájmem České republiky je napomáhat vytváření a posilování příznivého mezinárodního prostředí a začlenit se do stabilních mezinárodních bezpečnostních a ekonomických struktur, které umožní realizovat cíle české zahraniční politiky. Strategickým zájmem České republiky je i vytvoření vnějších podmínek pro hospodářský růst a prosperitu státu, udržení a posílení komparativních výhod české ekonomiky a posilování konkurenceschopnosti českých vývozců. Česká republika je zainteresována na dlouhodobě udržitelném a vyváženém rozvoji světového hospodářství a na vytvoření podmínek pro účinný postup proti globálním hrozbám a rizikům, jako je degradace životního prostředí, drogy, transnacionální zločin a terorismus.*“ [3, str. 5]. Z českých bezpečnostních dokumentů používá pojem strategický zájem také „Bezpečnostní strategie České republiky“ z roku 2001. Dokument řadí mezi strategické zájmy České republiky účast na případné obraně spojenců, aktivní účast na mírových operacích, pokračování

čování procesu odzbrojení, zachování přítomnosti USA v Evropě, posilování regionální spolupráce, úspěšné koncipování Společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie a zajištění ekonomické bezpečnosti. Pojem „strategický zájem“ se v těchto dokumentech užívá ve spojitosti s dosahováním cílů zahraniční a bezpečnostní politiky České republiky. Na základě výše uvedeného můžeme konstatovat, že pojem „strategický zájem“ je v kontextu bezpečnostní politiky přítomen, i když je často vyjadřován různými výrazy.

Hranice mezi národními zájmy považovanými za životní a strategické (v oblasti bezpečnostní politiky) **je těžko stanovitelná, propustná a historicky podmíněná.** Koncept národních zájmů v praktické politice se užívá ke zdůvodnění dané politiky (policy) velmi často ve všech anglosaských státech, zejména však v USA, a v neposlední řadě také ve Francii. Naproti tomu v Německu je (z důvodů německé historie) debata o národních zájmech velmi zdrženlivá a pojmu národní zájmy se využívá jako argumentu velmi zřídka, i když v posledních letech přece jen stále častěji.

Doporučené používání

Národní zájem (zájmy) je v určitém časovém intervalu stálé zaměření státu – vzniklé na pozadí jeho vnitropolitické a zahraničněpolitické situace, které podněcuje jeho politické elity, aby na základě charakteru režimu, potřeb a hodnotové orientace obyvatelstva stanovovaly určité pro stát důležité cíle a usilovaly o jejich dosažení.

Literatura

- [1] Bealy, F. W.: The Blackwell Dictionary of the Social Sciences. Oxford 1999
- [2] Halada, J.: (odborný redaktor českého překladu): Oxfordský slovník světové politiky. Praha 2000
- [3] Koncepce zahraniční politiky České republiky, MZV, Praha 1999.
- [4] Koschnick, J. W.: Standard Dictionary of the Social Sciences. München, London, New York, Paris 1992
- [5] Krejčí, O.: Mezinárodní politika. Praha 1997
- [6] Lehmkuhl, U. von: Theorien internationaler Politik. München 1996
- [7] McLean, I.: The Concise Oxford Dictionary of Politics. Oxford University Press. New York 1996
- [8] Pfetsch, F. R.: Internationale Politik. Stuttgart, Berlin, Köln 1994
- [9] Valenta, J.: Národní zájmy, demokratické principy a postkomunistické Československo. In: Máme národní zájmy? Praha 1992

15. MOC

Pavel Pšeja

Ekvivalenty ve světových jazycích

A power

F pouvoir

N Macht

R мощь

Jeden z nejzákladnějších pojmů v oblasti mezinárodní politiky a mezinárodní bezpečnosti a zároveň klíčový termín teorie mezinárodních vztahů. Obecně vzato platí, že v těchto oblastech patří mezi zhruba pěti nejfrekventovanějších termínů (společně s pojmy stát, válka apod.). Přestože má značně obecný charakter, je z něho v závislosti na způsobu, jímž je uchopen, vyvozováno mnoho konkrétněji chápaných konsekvencí. Jeho hlavním problémem je, že je nositelem řady významových odstínů, a je tudíž náchylný k pojmové konfuzi.

V hlavních západních jazycích (s výjimkou němčiny) se etymologicky odvozuje od latinských termínů *potestas* či *potentia* (které původně znamenaly „schopnost“). První z nich má vyhraněnější politický smysl a odkazuje na schopnost kolektivu, respektive lidí jednajících ve vzájemné shodě, kdežto druhý na schopnost jednotlivce působit na jiné (Miller et al. 1995). Přes význam, který termín „moc“ má v odborném jazyce, je paradoxně méně frekventován v jazyce obecném, kde je pocíťován jako poněkud knižní a zhusta zaměňován s termínem „síla“. Toto zaměňování se pak mnohdy promítá i do politického diskursu. V oblasti společenských věd se s pojmem „moc“ operuje ponejvíce v sociologii, filosofii, politologii a mezinárodních vztazích.

Zatímco zejména v sociologii a v politologii se tento pojem uplatňuje spíše ve vztahu k jednotlivci či kolektivu, v mezinárodních vztazích bývá obvykle vázán na stát jako na hlavního aktéra mezinárodního systému. Z toho plyne i určitá odlišnost v důrazu na propojení moci a vlivu, které v sociologii a v politologii častěji splývají, zatímco v mezinárodních vztazích je výrazněji akcentován faktor síly jako *složky* moci, možnost silového donucení, jež se takto stává charakteristickým znakem odlišujícím moc od vlivu. Již zmíněný Miller (1995) podává přehled vývoje chápání moci v rámci politického myšlení, ale právě zde odlišení vlivu a moci pomíjí. Jak v rámci politologie, tak v rámci sociologie se často využívá definice Maxe Webera, podle kterého o moci hovoříme tehdy, je-li jeden činitel schopen prosadit svou vůli přes odpor jiných (Bealey 1999, Miller et al. 1995, Petrussek et al. 1996). Podobně moc charakterizuje i Scruton (1999), třebaže ještě více akcentuje možnost prosazení vlastního zájmu i proti vůli jiných, když ji definuje jako „schopnost dosáhnout jakéhokoli žádaného výsledku, a to za všech okolností ...“ (s. 79). Scruton navíc pro oblast politologie explicitně popírá jakoukoli odlišnost moci a vlivu. Bealey (1999) navíc značně zdůrazňuje obtížnost uchopitelnosti moci a verifikovatelnosti výroků, které se k ní vztahují.

Jeden z nejautoritativnějších pohledů na fenomén moci jako problém ve společenských vědách nabízí Steven Lukes (1974), jehož rozbor moci patří k nejcitovanějším. Z hlediska mezinárodních vztahů je Lukesův rozbor zajímavý nejen proto, že nabízí inovativní „trojrozměrný“ pohled na moc, ale i proto, že koncipuje tzv. **pojmovou mapu moci** a pojmů s ní spřízněných (s. 32), jež je vynikajícím přehledem vzájemného vztahu pojmů jako moc, síla, vliv aj.

Z pohledu sociologie (Petrussek 1996) se nabízí obecné chápání moci jako vyšší pozice jednak ve společenském vztahu, jednak v prostředí vůbec. Zatímco první pojetí vychází z již zmíněného Weberova pohledu, operuje s možnou odlišností moci a vlivu a zkoumá otázku intencionální nebo strukturální povahy moci (viz také Miller 1995), druhé pojetí zavádí jako implicitní kategorii mocenský potenciál člověka, což je určitým přiblížením k jednomu významnému aspektu chápání moci v mezinárodních vztazích. Pro srovnání dodejme, že ve filosofických

slovnících je moc výrazně ztotožňována se silou a stavěna na autoritě (srov. Durozoi, Roussel 1994, kolektiv autorů 1995), což v mezinárodních vztazích rozhodně nelze považovat za pravdivé; navíc nelze říci, že by toto směřování mělo oporu v dílech některých významných filosofů – viz např. H. Arendtová.

Hlavní uplatnění má pojem moc v mezinárodních vztazích, zejména pak v rámci realistického přístupu, kde se moc úzce pojí se zájmem (většinou definovaným jako národní zájem) a tvoří tak klíčovou dvojici pojmů (typicky např. Morgenthau 1948). V teoretickém výzkumu je třeba odpovědět na dvě základní otázky: co je to moc a jak ji lze změřit. V definicích se obvykle vychází z pojetí moci v politologii, kdy se používá zejména Dahlova (1970) charakterizace moci jako schopnosti přimět jiného aktéra, aby udělal to, co by jinak neudělal (nebo obráceně). Tato definice je ale kritizována pro přílišnou obecnost i pro to, že v ní moc splývá s vlivem. Podobně obecná je i definice Kennetha Waltze (1979), podle níž má určitý aktér moc, jestliže „působí na jiné [aktéry] více než oni na něj“.

Poněkud širší, ale stále nespécifickou je definice Davida Baldwina (1993), podle něhož je moc „druhem příčinného vztahu, kde ten, kdo má moc, působí na chování, postoje, přesvědčení či schopnost jednat jiného aktéra“. Ani u Baldwina však nevidíme rozlišení mezi mocí a vlivem, které explicitně již řadu let předtím podal Arnold Wolfers (1962): moc je „schopnost působit na ostatní hrozbami či tím, že jim způsobíme škody, [vliv je] schopnost na ně působit sliby či přiznáním výhod“. Jinými slovy řečeno, pro definici je důležitý postupně se vytvořivší konsenzus, že **síla + vliv = moc**, přičemž silou se rozumí schopnost vyvinout fyzický nátlak. Někteří autoři, mezi nimi například Charles Kindleberger, nicméně dále rozlišují mezi silou jako prostředkem a schopností tento prostředek použít; síla se chápe nikoli jako bezprostředně působící faktor, nýbrž jako potenciál (viz Dougherty, Pfaltzgraff 2001).

V současné době jsou obecně nejuznávanější ty definice moci, které se odvolávají na schopnosti (*capabilities*) jejích držitelů (srov. explicitní charakteristiku „power as capability“ – Goldstein 2001). Jinými slovy jde o zdůraznění mocenského potenciálu, kdy se akcentují relevantní zdroje umožňující určitou míru akumulace a výkonu moci a zároveň se tím potlačuje význam možnosti okamžitého uplatnění moci, přičemž mocenský potenciál a moc realizovatelná v konkrétním okamžiku samozřejmě nejsou stejné fenomény. V této souvislosti se také hovoří o **moci absolutní** a **moci relativní** : první z nich je právě oním mocenským potenciálem, druhá pak jeho konkrétní aplikaci ve vztahu k jiným aktérům mezinárodních vztahů (viz např. Goldstein 2001). Značný problém zde ovšem představuje možnost „měření“ moci, přičemž hlavním zdrojem potíží zůstává otázka, co lze považovat za faktory určující moc.

Viotti a Kauppi (1999) také akcentují závislost moci na **schopnostech** jejího držitele, ale zdůrazňují statický charakter tohoto pojetí moci. Proti němu staví pojetí dynamické, které se zaměřuje na interakci mezi státy. Goldsteinova rovnice $\text{moc} = \text{schopnosti}$ je zde doplněna o ochotu tyto schopnosti využít a o vliv, který má stát na jiné aktéry; jsou to tedy prvky, které podle Viottiho a Kauppiho právě utvářejí dynamický charakter moci.

Navzdory vývoji, který směřuje k interaktivnímu propojení síly, vlivu, schopností a faktorů s nimi spojených a k pojetí tohoto celku jako základu, o který se opírá definice moci, stále existuje velká různost nabízených definic. Specifickým případem pak je vědomé a záměrné definování moci ve velmi zúžené podobě, převážně z hlediska vojenské síly, které se uplatňuje primárně v realismu. Jako příklad uveďme postoje takových kapacit, jako jsou Inis Claudeová (1962), která **moc** výslovně definuje jako vojenskou schopnost (pro vysvětlení tohoto postupu viz s. 6), nebo poněkud širší hledisko Roberta Gilpina (1981), který moc spojuje se schopnostmi vojenskými, ekonomickými a technologickými (pro vysvětlení viz s. 13–14).

Velmi významnou a zároveň specifickou roli hraje v chápání fenoménu moci Raymond Aron, jehož charakterizace moci představuje jeden z nejpozoruhodnějších aspektů celé debaty. Aron je významný především pro komplexnost pohledu, ale také pro inovativní charakter pojetí – nespokojuje se s tradičním pojetím moci, které se opírá ponejvíce o empirický vhled, ale nabízí důkladný analytický rozbor tohoto pojmu. Aron (1967, franc. originál 1962) v první řadě ustavuje rozlišení, které se od té doby vžilo, mezi dvěma druhy moci : tradiční *pouvoir* chápe jako moc

uvnitř politické jednotky, a nově zavedenou *puissance* jako moc této jednotky v celku. Oproti zažitému pojetí tak přichází s pojmovým posunem, kdy realitě mezinárodních vztahů a bezpečnosti odpovídá spíše termín *puissance*, nikoli *pouvoir*. Jinými slovy řečeno, Aron důsledně rozlišuje mezi mocí uplatňovanou uvnitř státu a mocí uplatňovanou navenek, což má dalekosáhlé dopady (pro podrobný rozbor viz Aron 1967, s. 48 a n.). Stejně velký význam má i Aronův rozbor pojmu síla.

Třebaže spory o definici moci tvoří značnou část debaty o tomto pojmu, stranou nezůstává ani problém, jak moc „změřit“. V této souvislosti se nejčastěji vede diskuse o prvcích, resp. složkách moci. Také zde patří jedna z klíčových posic Raymondu Aronovi – jednak nabízí přehled různých názorů na to, jaké jsou prvky moci (Aron 1967, s. 52), jednak předkládá vlastní, důkladně vyargumentovanou tezi. Podle Arona je moc určitého celku závislá na prostředí, ve kterém tento celek působí, a na jeho schopnosti využívat dostupné hmotné a lidské zdroje. Prostředí, zdroje a kolektivní schopnost jednat jsou tudíž z Aronova pohledu určujícími prvky moci.

Velmi exaktně pojatou charakterizaci prvků moci a její analýzu vůbec pak přináší Holsti (1983), pro jehož pojetí je charakteristické úzké propojení moci a vlivu, přičemž vliv chápe jako prostředek k dosažení cíle, tj. získání, prosazení nebo projevení moci. Podle Holstiho lze moc rozložit na tři prvky: jednání, jehož cílem je uplatnit vliv, zdroje, kterých se k prosazení vlivu využívá, a reakce na dané jednání.

Jak je z dosavadních poznámek zřetelné, je moc pojem, jehož chápání je sice široké, ale stále více se zpřesňuje. Vzhledem ke stavu výzkumu této problematiky lze učinit následující doporučení: v odborných i obecněji zaměřených textech je bezpodmínečně nutné odlišovat pojmy **moc**, síla a vliv, aby navzájem nesplyvaly a aby byly zřetelné jejich vzájemné vazby. Rozlišování těchto tří pojmů odpovídá jak obecnému konsenzu v oboru mezinárodních vztahů, tak i reálnému stavu zkoumaných jevů.

Doporučené užívání

Moc jako takovou lze definovat jako schopnost uplatňovat vlastní vliv a jeho využitím přimět jiné, aby jednali ve shodě se zájmy vykonavatele moci, přičemž tato schopnost se opírá o sílu, vůli jednat a mocenský potenciál skýtající rámec pro individuální uplatnění moci.

Literatura

- [1] Aron, R.: *Peace and War: A Theory of International Relations*, Praeger, New York 1967
- [2] Baldwin, D.A.: *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York 1993
- [3] Bealey, F. W.: *The Blackwell Dictionary of Political Science*, Blackwell Publishers, Oxford 1999
- [4] Claude, I.L. Jr.: *Power and International Relations*, Random House, New York 1962
- [5] Dahl, R. A.: *Modern Policy Analysis*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1970
- [6] Dougherty, J.E., Pfaltzgraff Jr., R.L.: *Contending Theories of International Relations*, Addison–Wesley, New York, London 2001
- [7] Durozoi, G., Roussel, A.: *Filozofický slovník*, EWA Edition, Praha 1994
- [8] Gilpin, R. G. Jr.: *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981
- [9] Goldstein, J.S.: *International Relations*, Addison–Wesley, New York, London 2001
- [10] Holsti, K.J.: *International Politics: A Framework for Analysis*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1983
- [11] Kolektiv autorů: *Filozofický slovník*, FIN, Olomouc 1995
- [12] Lukes, St.: *Power: A Radical View*, Macmillan, London 1974
- [13] Miller, D. et al.: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*, CDK/Proglas, Jota, Brno 1995
- [14] Morgenthau, H. J.: *Politics among Nations*, Alfred A. Knopf, New York 1948
- [15] Petrusek, M.: *Velký sociologický slovník*, Karolinum, Praha 1996
- [16] Scruton, R.: *Slovník politického myšlení*, Atlantis, Brno 1999

- [17] Viotti, P.R., Kauppi, M.V.: International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond, Allyn and Bacon, Boston 1999
- [18] Waltz, K.: Theory of International Politics, McGraw-Hill, New York 1979
- [19] Wolfers, A.: Discord and Collaboration, Johns Hopkins Press, Baltimore 1962

16. ROVNOVÁHA MOCI

Pavel Pšeja

Ekvivalenty ve světových jazycích

A balance of power

F équilibre du pouvoir

N Machtgleichgewicht

R равновесие мощи

Pojem „rovnováha moci“ je sice velmi významný, nicméně sféra vědění, v níž se s ním pracuje, je v protikladu k některým jiným termínům značně omezená. Tato skutečnost vynikne ve srovnání s pojmem moc, který je značně frekventován jak v běžném jazyce (kde se slovní spojení **rovnováha moci** de facto nevyskytuje), tak prakticky ve všech společenskovedních oborech (pro obecné konsekvence související s mocí viz příslušné heslo). **Rovnováha moci** se jako pojem i jako teorie nejvíce používá v mezinárodních vztazích, které lze tudíž považovat za „mateřský obor“ uvedeného pojmu. Této situaci odpovídá také míra reflexe termínu „rovnováha moci“ v obecných i specializovaných slovnících, kde se příslušné heslo zpravidla nevyskytuje vůbec, popř. je tento pojem charakterizován jen velmi stručně a povšechně.

Definice rovnováhy moci lze nejčastěji nalézt ve specializovaných pracích zabývajících se mezinárodními vztahy (ale výjimku představuje literatura historická a diplomatická, zejména pokud se zabývá otázkami politických vztahů).

Jak s výstižnou ironií konstatuje Waltz (1959), **rovnováha moci** je sousloví, které nás „občas děsí, občas uvádí v rozpaky“ (s. 199). Protože se tento pojem užíval a dosud stále užívá poměrně volně, je obtížné shodnout se na jeho přesné definici. Totéž pak paradoxně platí i o otázce, odkdy je vlastně používán. Například často citovaná práce Doughertyho a Pfaltzgraffa (2001) uvádí, že rovnováha moci byla „přínejmenším implicitně uznávána ve staré Indii a Řecku, třebaže k její formální artikulaci nikdy nedošlo“ (s. 40), zatímco Chris Brown (1997) se odvolává na Davida Humea a jeho údajné tvrzení, že staří Řekové rovnováhu moci vůbec neznali, a konstatuje, že tento pojem se zřejmě objevuje v šestnáctém století a teoreticky je rozpracováván od století osmnáctého (na Humea však mimochodem odkazují i Dougherty s Pfaltzgraffem; Sheehan (1996) však soudí, že aplikování politiky rovnováhy moci u starých Řeků Hume předpokládal). Navzdory tomuto nesouladu platí, že autoři zabývající se rovnováhou moci se shodují jak na významné roli Davida Humea, který byl prvním myslitelem, jenž o rovnováze moci teoreticky uvažoval, tak i na tom, že se teoretické koncepce tohoto pojmu rozvíjejí někdy od první poloviny osmnáctého století.

Zároveň se rovnováha moci vědomě etabluje jako praktický princip (tehdy ještě) evropské politiky – zmiňována je v této souvislosti například Utrechtská smlouva z roku 1713 (viz hned preambuli smlouvy nebo příslušnou smlouvu mezi Španělskem a Velkou Británií z 10. července, článek II, odst. II, kde se podobně hovoří o rovnováze sil – „balance of forces“). Autoři zabývající se rovnováhou moci zdůrazňují fakt, že praxe v tomto bodě předchází teorii, tzn. že politika rovnováhy moci je praktikována (aniž by byla explicitně formulována a popsána) např. v Itálii 15. století (srov. např. Sheehan 1996).

Vrátíme-li se k problému definice **rovnováhy moci**, vyvstane nejednotnost chápání tohoto pojmu ještě zřetelněji. V češtině je pak celá situace ještě zkomplikována tím, že slovo „rovnováha“ spíše implikuje význam, jaký v angličtině (v jazyce většiny klíčových prací na téma rovnováhy moci) má slovo *equilibrium* (tedy stav opravdové vyváženosti). Ale právě libovolné zaměňování slov *equilibrium* a *balance* (druhé slovo má širší použití a mohou se pod ním chápat i stavy, jež mají do vyváženosti velmi daleko) považuje se za jednu z hlavních příčin pojmové konfuze. Ernst Haas (1953) ve své klasické práci popisuje celkem osm různých chápání rovno-

váhy moci, mj. např. jako libovolnou distribuci moci, jako systém, jako vodítko pro praktické politiky apod. Martin Wight (1966) takových významů napočítává devět; jsou mezi nimi nuancovaná chápání jako třeba „rovnoměrná distribuce moci“ nebo naopak „stávající distribuce moci“. Inis Claudeová (1962) na téma rovnováhy moci příhodně poznamenává, že potíže, jež s tímto termínem máme, netkví v tom, „že nemá žádný význam, nýbrž v tom, že jich má příliš mnoho“ (s. 13). Claudeová sama pak rozeznává tři možné podoby rovnováhy moci – jako stav, kdy určitá moc je vyvažována jinou ekvivalentní mocí, jako politiku, kdy je chápána jako úsilí o vytvoření nebo uchování rovnovážného mocenského stav, a konečně jako systém (viz dále).

Přes pestrost v chápání rovnováhy moci existují pokusy postavit tento pojem na pevnější základ. Zatímco Goldstein (2001) svou definici formuluje na velmi obecné rovině – „termín **rovnováha moci** se vztahuje k obecnému pojetí, kdy moc jednoho či více států je využívána jako protiváha moci jiného státu či skupiny států“ (s. 85–86) – Sheehan (1996) ve své reprezentativní monografii volí opačnou cestu a na přehledu deseti různých definic rovnováhy moci, formulovaných v létech 1741 až 1978, s odvoláním na Dinu Zinnesovou (1967) ukazuje, že existuje jeden rys, který je těmito definicím společný: rovnováha moci obsahuje „specifickou distribuci moci mezi státy v systému, v němž žádný stát a žádný stávající svazek států nemá ‚drtivou‘ či ‚převažující‘ moc“ (Zinnes 1967, s. 272).

Postup, který volí Sheehan a Zinnesová, nicméně disproporcionálně (což nemusí být nutně negativum) akcentuje ten pohled, který zvolila již Claudeová (1962) a který rovnováhu moci chápe jako **systém**. Právě toto pojetí lze považovat za historicky (v kontextu vývoje společenských věd) dominantní vnímání fenoménu rovnováhy moci. To ostatně konstatuje také Claudeová, podle níž v tomto nazírání rovnováha moci znamená „určitý typ uspořádání pro fungování mezinárodních vztahů v prostředí světa tvořeného mnoha státy“ (1962, s. 20). (Systémové chápání rovnováhy moci je zajímavé především proto, že se s ním pojí některé z nejpůsobivějších teoretických koncepcí, které jsou s rovnováhou moci spojeny.)

Nejproslulejší z koncepcí rovnováhy moci je tzv. **systém rovnováhy moci** Mortona A. Kaplana. Kaplan na sklonku padesátých let dvacátého století v práci „Systém a proces v mezinárodní politice“ (1957) poprvé výrazně uplatnil systémovou analýzu na mezinárodní vztahy; výsledkem jeho činnosti pak bylo, že zkoncipoval šest teoretických modelů mezinárodního systému, mezi nimiž jedním ze dvou nejvýznamnějších je právě „systém rovnováhy moci“. Význam Kaplanovy teorie tkví hlavně v tom, že explicitně stanovil pravidla fungování a transformace takového systému (viz Kaplan 1957, s. 22–36). Kaplan tak teoreticky podložil doposud jen implicitně vnímané fungování rovnováhy moci jako systému a položil základy dalšího výzkumu.

Jinou významnou koncepcí je uplatnění teorie rovnováhy moci na bipolární a multipolární konfiguraci mezinárodního uspořádání; obecně se pak v této souvislosti hovoří o bipolární a multipolární rovnováze moci (srov. např. Viotti, Kauppi 1999, s. 71). Zřejmě nejinspirativnější, byť poněkud nekonvenční pohled zde nabízí Raymond Aron (1967). Ve svém rozboru multipolárního a bipolárního prostředí vychází Aron zčásti právě z Kaplana, avšak jeho přístup výrazně rozšiřuje. Multipolární a bipolární prostředí sice chápe jako *založené* na rovnováze moci (třebaže on sám upřednostňuje pojem rovnováha *sil* – srov. Aron 1967, s. 125), nicméně do svého pohledu implicitně zahrnuje další dvě podoby rovnováhy moci (srov. Claudeová 1962; jedná se o shodu, Aron z Claudeové nevychází): hovoří zde o politice multipolárního, resp. bipolárního ekvilibria. Celkem lze říci, že Aron předkládá synteticky pojatý rozbor působení rovnováhy moci v mezinárodních systémech.

Určující význam pro většinové vnímání rovnováhy moci má skutečnost, že tento pojem je nejvíce akcentován v realistické teorii mezinárodních vztahů. V této souvislosti je nutné zmínit alespoň Hanse Morgenthaua (1948), který jako první rovnováhu moci z realistického hlediska rozpracoval a jehož hledisko dodnes patří mezi nejvlivnější. Avšak ani on – jak připomíná Claudeová (1962) – se nevyvaroval nedůsledností a nejednoznačné aplikace tohoto pojmu; ve shodě s charakterizací Doughertyho a Pfaltzgraffa (2001, s. 43) lze konstatovat, že Morgenthau koncept rovnováhy moci zároveň v mnohém kritizoval. Inovovanou podobu realistického vni-

mání rovnováhy moci pak přináší Kenneth Waltz (1979), který právě na základě kritiky Mortona Kaplana (1957), Hanse Morgenthaua (1948) aj. vztahuje rovnováhu moci čistě k rovině systému, a v konečném důsledku ji tedy chápe jako produkt systému.

Jak ukazuje variabilita názorů na povahu rovnováhy moci, je její definice závislá především na tom, jakým způsobem ji příslušný aktér vnímá. Zřejmě nejlepší cestou k překonání této roztržičnosti je hledisko Inis Claudeové (1962) a její tři podoby rovnováhy moci.

Doporučené užívání

Rovnováha moci může být chápána jako stav, způsob praktické politiky nebo jako klíčová vlastnost systému, tj. určitého způsobu fungování interakcí v daném prostředí, přičemž hlavní charakteristikou rovnováhy moci ve všech těchto podobách je princip vyvažování moci, a sice bez ohledu na to, zda je dosaženo skutečné rovnováhy či zda je tato rovnováha deklarovaným cílem.

Literatura

- [1] Aron, R.: *Peace and War: A Theory of International Relations*, Praeger, New York 1967
- [2] Brown, Ch.: *Understanding International Relations*, Palgrave, New York 1997
- [3] Claude, I. L. Jr.: *Power and International Relations*, Random House, New York 1962
- [4] Dougherty, J.E., Pfaltzgraff Jr., R.L.: *Contending Theories of International Relations*, Addison–Wesley, New York, London 2001
- [5] Goldstein, Joshua S. (2001), *International Relations*, Addison–Wesley, New York, London 2001
- [6] Haas, E.B.: „The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda?“, *World Politics*, roč. 5, č. 4, s. 442—477, 1953
- [7] Kaplan, M.A.: *System and Process in International Politics*, John Wiley and Sons, New York 1957
- [8] Morgenthau, H. J.: *Politics among Nations*, Alfred A. Knopf, New York 1948
- [9] Sheehan, M.: *The Balance of Power: History and Theory*, Routledge, London 1996
- [10] Viotti, P.R., Kauppi, M.V.: *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*, Allyn and Bacon, Boston 1999
- [11] Waltz, K.N.: *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York 1959
- [12] Waltz, K.N.: *Theory of International Politics*, McGraw–Hill, New York 1979
- [13] Wight, M.: „The Balance of Power“, in Butterfield, Harold, Wight, Martin (eds.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Relations*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1966
- [14] Zinnes, D.: „An Analytical Study of the Balance of Power Theories“, *Journal of Peace Research*, roč. 4, s. 270—285, 1967

17. KONFLIKT

Pavel Pšeja

Ekvivalenty ve světových jazycích

A conflict

F conflit

N Konflikt

R конфликт

Termín konflikt je latinského původu: „*conflictus*“ odvozený od slovesa „*confligere*“ (střetávat se, zápasit), znamená srážka. Patří k nejfrekventovanějším pojmům v řadě sociálněvědních oborů; velmi často se používá i v běžném jazyce. Rozdílné je však mnohdy chápání stavu, který termín konflikt popisuje: přisuzuje se mu negativní nebo pozitivní vliv na interakce v rámci společnosti uvnitř státu či v mezinárodním společenství a považuje se za jev přirozený nebo naopak nepřirozený. Obecně se při odborných debatách o povaze konfliktu a jeho společenském významu vychází spíše z klasické teze, podle níž je přirozenou a dokonce nutnou, neodstranitelnou součástí života společnosti (politicko-filosofický rozbor viz např. u Čermáka 1992—1999). Výrazný je tento přístup i v sociologii, kde je spojován především se jménem Lewis A. Cosera. Existuje však také celá řada přístupů, které konflikt nahlízejí jako škodlivý a chápou ho jako příznak defektního fungování společnosti (viz Petrusek et al. 1996). Studium konfliktu obecně v rámci sociálních věd se realizuje nejefektivněji v teorii konfliktu, která zasahuje prakticky do všech oborů příslušejících do této sféry, ale snad nejvýrazněji je rozvinuta v rámci sociologie a mezinárodních vztahů.

O definicích konfliktu platí, že se v rámci různých společenskovedních oborů liší podle toho, jaký jeho aspekt je akcentován. V sociologii bývá konflikt primárně definován jako konflikt sociální, tj. jako „střet mezi sociálními skupinami, které mají ... vzájemně si odporující zájmy, postavení nebo ideologii ...; [sociální konflikt] se může projevit jako konflikt politický“ (kolektiv 1997). Petrusek (1996) v této souvislosti upozorňuje na variabilní povahu konfliktu, jež znesnadňuje jeho definici, a charakterizuje ho jako „... důsledek nedostatkovosti statků, o něž sociální aktéři usilují, a odlišnosti hodnot, které vyznávají.“ Velmi rozšířená (nejen v sociologii) je charakteristika podávaná Lewisem Coserem, podle něhož je konflikt „střetem o hodnoty a nároky na nedostatkové postavení, moc a zdroje, při němž je cílem protivníků neutralizovat, poškodit či eliminovat své konkurenty“ (1956, s. 3).

Oproti sociologii je v rámci politologie silněji zastoupeno chápání konfliktu jako přirozeného jevu, který nelze automaticky chápat negativně. Bealey (1999) dokonce poznamenává, že „bez konfliktu by [politologie] neexistovala, protože politika by nebyla nutná“. Bližší definici však nenabízí a spokojuje se s obecným konstatováním, že „konflikt se pojí nejenom s fyzickou interakcí, ale i s jakoukoli formou neshody ohledně cílů ...“ (s. 79). Je pozoruhodné a poněkud paradoxní, že konflikt jako pojem většinou není v politologických slovnících uváděn, třebaže jinak se s ním běžně pracuje.

Z ostatních disciplín zmiňme chápání konfliktu ve filosofii, kde je definován např. jako „každé nápadné, eventuálně násilné střetnutí protikladných sil nebo tendencí, které se snaží uplatňovat svou nadvládu v téže oblasti“ (Durozoi, Rouseel 1994), nebo jako „rozpor mezi dvěma systémy afektivních tendencí či mezi sociokulturními požadavky“ (kolektiv 1995).

V psychologii se konflikt chápe jako „střet nebo nutnost volby mezi nejméně dvěma tendencemi chování“; ve vojenství, kam bývá z laického pohledu nejčastěji řazen, se pojímá zcela jednoduše jako ozbrojený střet či válka (kolektiv 1997).

V oboru mezinárodních vztahů je konflikt zkoumán – jak již bylo zmíněno – zejména v rámci teorie konfliktu, ale důležitou roli má například i v teorii režimů a v řadě jiných oblastí. I zde jsme svědky dvojího chápání konfliktu, jak to bylo naznačeno výše, a jako vystihl jeden

z klasiků výzkumu této problematiky: „Hlavní dělicí linie mezi různými teoriemi konfliktu – odpovídající různosti významů slova ‚konflikt‘ – se táhne mezi těmi, kdo konflikt považují za patologický stav a pátrají po jeho příčinách i způsobech jeho odstranění, a těmi, kdo ho považují za samozřejmost a zkoumají chování s ním spojené.“ (Schelling 1960, s. 3)

Vcelku bez ohledu na to, zda je akcentován ten či onen postoj, obor mezinárodních vztahů zkoumá konflikt jako součást širšího problému bezpečnosti (proto je tento výzkum velmi často spojován se zkoumáním války a míru) a usiluje především o pochopení mechanismů jeho vzniku, přetrvávání a řešení.

Velmi významným prvkem tohoto bádání se v průběhu doby stal i výzkum termínu protikladného k pojmu konflikt – **spolupráce** (*co-operation*; zde je třeba upozornit, že do této problematiky samozřejmě spadají rovněž velmi často užívané pojmy *collaboration* a *co-ordination*, které ale nelze užívat záměnně).

Jako v jiných případech také u pojmu konflikt platí, že je považován v teoretické rovině za obtížně uchopitelný, a že tudíž existuje určitá nejednota v jeho definování. Příkladem trendu, který se v posledních létech objevuje především v obecněji koncipovaných učebnicích, je definice Goldsteinova (2001). Konflikt je v ní vymezen prostě jako „neshoda ohledně preferovaných výsledků panující v situaci vyjednávání“ (s. 197). Oproti tomu jeden z klasiků konfliktních studií Kenneth Boulding (1962) definuje konflikt rozsáhleji, „jako stav konkurence, při němž si jeho strany uvědomují neslučitelnost případných budoucích postojů a kdy každá ze stran chce zaujmout takovou pozici, jež je neslučitelná s přáním strany protivné“ (s. 5). Podobně obsáhlou definici nabízí i renomovaná práce Doughertyho a Pfaltzgraiffa (2001), podle níž „termín konflikt se obvykle vztahuje k situaci, kdy se určitá identifikovatelná skupina lidí (...) angažuje ve vědomém odporu proti jedné či více jiným identifikovatelným lidským skupinám, protože tyto skupiny usilují o cíle, jež jsou nebo se jeví neslučitelné“ (s.189). V principu však platí, že navzdory variabilitě postojů vůči konfliktu a z nich plynoucích definic panuje obecná shoda v některých obecných charakteristikách – konflikt je chápán jako trvale přítomný a opakující se stav mezinárodních vztahů, jehož povaha může být v závislosti na mnoha okolnostech násilná i nenásilná a který je explicitně a/nebo implicitně přítomen ve všech interakcích, které v mezinárodním prostředí probíhají.

Pro pochopení významu a role konfliktu v mezinárodních vztazích je nutné přihlédnout i k faktorům, které jsou považovány za klíčové pro povahu konfliktu. Nejkomplexnější, ale dostatečně stručný přehled těchto faktorů nabízí Holsti (1983), jehož zájmem není ani tak definice konfliktu jako takového (jasnou definici ani nenabízí), nýbrž především jeho součásti.

Holsti poukazuje na skutečnost, že konflikt musí vykazovat určité charakteristické rysy:

- musí mít aktéry, jimiž jsou standardně státy, třebaže narůstá frekvence případů, kdy se na konfliktech podílejí i aktéři nestátní;
- musí mít jasně definovatelnou oblast střetu („*issue field*“, také „problémová oblast“), která je náplní konfliktu;
- musí být přítomno napětí („*tension*“), které funguje jako predispozice konfliktu a které je typicky vyjádřeno v postojích, jako je nedůvěra apod.;
- a konečně poslední složkou konfliktu je jednání („*actions*“), které má podobu opatření a kroků realizovaných stranami konfliktu.

Tyto faktory jsou podle Holstiho základními složkami konfliktu. Rozsáhlá Holstiho analýza nabízí ovšem také celou řadu dalších charakteristik, které umožňují detailně identifikovat povahu konkrétního konfliktu a na základě zjištěných dat, analogií atd. nabídnout i určitou předpověď jeho vývoje. Jen pro ilustraci uveďme, že Holsti identifikuje šest hlavních oblastí střetu, šest nejtypičtějších postojů v konfliktu, čtrnáct nejběžnějších způsobů jednání, šest možných podob výsledků konfliktu atd. V tomto smyslu lze jednoznačně říci, že výzkum konfliktu v mezinárodních vztazích patří k oblastem s nejvyšší mírou kvantifikovatelnosti dat.

Konečně je zapotřebí uvést velmi podstatnou součást standardní interpretace konfliktu, již je rozlišování mezi tímto termínem a pojmy „krize“ (viz příslušné heslo) a „konkurence“. K prvnímu pojmu jen dodejme, že krize se chápe jako určitá, přesně vymezenými znaky specifikovaná fáze konfliktu (srov. např. Holsti 1983, s. 401) a jde tedy o pojem významově užší; konkurence se naopak vymezuje šířeji. Jak přesně konstatuje Boulding (1962, s. 4), konflikt vždy obsahuje faktor konkurence, kdežto konkurence nemusí vždy vyústit v konflikt. Holsti (1983) k tomu dodává, že – budeme-li jeho charakteristiku parafrázovat z hlediska teorie her – konflikt má podobu hry s nulovým součtem, kdy zisk jedné strany je nutně ztrátou strany druhé, kdežto konkurence je hrou se součtem nenulovým, kdy zisk jednoho aktéra nemusí mít vliv na postavení ostatních aktérů. Jinými slovy: v konkurenci nemusí dojít k přímému střetu.

Doporučené užívání

Lze tedy doporučit takové užívání pojmu konflikt, u něhož bude zřejmá odlišitelnost od pojmů krize a konkurence, ale také válka, boj apod.

Konflikt můžeme tedy definovat jako střet mezi jasně definovatelnými aktéry, kteří usilují o uplatnění svého zájmu v jedné nebo více shodných oblastech, přičemž tyto aktéři pocítují vzájemný střet jako situaci, kdy zisk jedné strany znamená ztrátu strany druhé.

Literatura

- [1] Bealey, F. W.: The Blackwell Dictionary of Political Science, Blackwell Publishers, Oxford 1999
- [2] Boulding, K. E.: Conflict and Defense: A General Theory, Harper & Row, New York 1962
- [3] Coser, L.A.: The Functions of Social Conflict, Free Press, New York 1956
- [4] Čermák, V.I.: Otázka demokracie, 5 sv., Academia, Nakladatelství Olomouc, Praha, Olomouc 1992—1999
- [5] Dougherty, J. E., Pfaltzgraff Jr., R. L.: Contending Theories of International Relations, Addison–Wesley, New York, London 2001
- [6] Durozoi, G., Roussel, A.: Filozofický slovník, EWA Edition, Praha 1994
- [7] Goldstein, J. S.: International Relations, Addison–Wesley, New York, London 2001
- [8] Holsti, K.J.: International Politics: A Framework for Analysis, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1983
- [9] Kolektiv autorů : Filozofický slovník, FIN, Olomouc 1995
- [10] Kolektiv autorů: Encyklopedie Diderot. Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích, Nakladatelský dům OP Diderot, Praha 1997
- [11] Petrušek, M.: Velký sociologický slovník, Karolinum, Praha 1996
- [12] Schelling, Th.C.: The Strategy of Conflict, Oxford University Press, Oxford 1960

18. HROZBA A RIZIKO

Petr Zeman

Ekvivalenty ve světových jazycích

A threat / risk

F menace / risque

N Drohung / Risiko

R угроза / риск

Hrozba a riziko jsou v teorii i praxi bezpečnostní politiky a v oboru bezpečnostních studií (a rovněž při zvládání krizových situací v praxi) klíčovými pojmy. Pokusíme-li se stanovit, zda „hrozba“ a „riziko“ jsou v oboru bezpečnostních studií pojmy ústředními, nebo odvozenými, není odpověď snadná. Protože jsou všudypřítomné, jsme v pokušení říci, že jsou ústřední. Protože je málokdo řádně definuje, máme sklon je považovat za nedůležité.

Oba výrazy jsou přitom živou součástí obecného (přirozeného) jazyka i jazyka praktické politiky a žurnalistiky; často se používají spíše jako metafory. V odborném jazykovém prostředí jsou oba pojmy teoreticky dobře uchopeny a definovány v oboru bezpečnosti informačních technologií, v risk managementu a některých odvětvích ekonomie⁸. V širším významu je pojem „riziko“ nosným konceptem sociologie.

V oboru bezpečnostních studií je tomu bohužel jinak; autoři málokdy využívají inspirujících (a hotových !) konceptů ekonomie. Čestnou výjimkou je P. Robejšek [např. 1]. Přitom „hrozba“ a „riziko“ jsou na poli bezpečnosti a mezinárodních vztahů výrazy velmi frekventované. Světová strategická pracoviště po pádu bipolarity až nadužívají termín *new threats* (na rozdíl od *traditional threats*) – příklad za mnohé jiné viz [2]. Snad právě proto, že jsou to termíny tak běžné a „žité“, málokdo pocítil potřebu v daném oboru tyto pojmy zcela přesně vymezit a definovat. Rovněž strategické dokumenty a bezpečnostní metodologie NATO oba termíny zcela běžně a často používají, aniž je ve svých standardizačních slovnících jakkoli definují⁹.

Hrozba a riziko v češtině – v běžné řeči a obecných slovnících

V českém jazykovém prostředí se v obecné řeči a v žurnalistice „hrozba“ a „riziko“ jako substantiva užívají promiskue, obsahově se překrývají. Oba výrazy se navzájem zaměňují v míře daleko vyšší než je tomu v angličtině a dalších jazycích. (Čeština přitom dokáže citlivě rozlišit oba pojmy ve formě slovesné a adjektivní: *jsem ohrožen, je to riskantní situace, ale já to risknu.*)

V jazykovědných slovnících [3], [4], [5], [6], [7] a rovněž v encyklopedických slovnících středního rozsahu [8], [9] se oba pojmy definují téměř identicky, nebo jen s malými variacemi.

HROZBA je slovo domácího původu s těmito významy:

1. hrozivá blízkost něčeho zlého, blížící se nebezpečí;
2. hrození, výhrůžka, pohrůžka, nátlak, výstraha.

(V našem textu je podstatný zejména význam první.)

⁸ V ekonomických oborech a zvláště ve finančnictví jsou dopodrobna rozpracovány koncepty rizika v investování, vztah rizika a výnosu, rozložení a diverzifikace rizika, rozlišení rizika teritoriálního a strukturálního, tzv. risk assessment, možnosti pojištění rizik podnikání atp.

⁹ Výrazy „hrozba“ a „riziko“ se ve standardizačním slovníku NATO AAP-6 (Glossary of Terms and Definitions) objevují jen v definicích, označujících velmi detailní entity, např.: „threat-oriented munitions / stocks de munitions proportionnels à la menace / zásoby munice odpovídající ohrožení“.

RIZIKO pochází z italského *risico*, jehož etymologie je nejasná. Obecné výklady slova oscilují kolem variant:

- nebezpečí nezdaru, škody, ztráty;
- možnost škody, ztráty, zranění, nezdaru, nebo jiných škodlivých důsledků, ale (někdy) i
- šance na zisk;
- pravděpodobnost (stupeň pravděpodobnosti) škody, ztráty, nezdaru;
- hazard;
- možnost, že s určitou pravděpodobností vznikne událost, jež se liší od kýženého vývoje.

Hrozba a riziko v českých bezpečnostních dokumentech a odborných textech

Používání pojmů „hrozba“ a „riziko“ v dokumentech bezpečnostní politiky v ČR bylo a zčásti dosud je krajně rozkolísané, často nesprávné, někdy i v jednom textu vnitřně protikladné. Frekvence nesprávného používání je zřejmě nejvyšší ze všech pojmů probíraných v heslech této publikace. Český právní jazyk v tomto problému příliš nepomáhá; např. ústavní zákon o bezpečnosti ČR č. 110/1998 Sb. pouze na jednom místě používá výrazu „nebezpečí“ a výrazy „riziko“ ani „hrozba“ neobsahuje. Krizový zákon č. 240/2000 Sb. uvádí, že „analýza a vyhodnocení bezpečnostních rizik“ je součástí krizového řízení.

Zpráva výzkumného projektu ÚMV z r. 1996 [10] je prvou prací, která se explicitně snaží přispět k terminologii oboru a to z multiresortního pohledu. Bohužel, termíny „riziko“ a „hrozba“, resp. „ohrožení“ používá někde souřadně, jinde dosti libovolně a bez potřebné distinkce. „*Pojem ohrožení se často považuje za synonymum pojmu riziko, občas se chápe jako vyšší stadium rizika*“ [str. 82]. „*Riziko je možné nebezpečí, že neproběhnou předpokládané jevy a rovněž je pojmem pro označení samotných jevů, které jsou spojeny s takovým nebezpečím ... Podle stavu připravenosti subjektu na riziko je možné rozlišovat rizika nepředpokládaná a předpokládaná (vědomá). Při jejich výskytu se mlčky očekává šťastný konec. ... Bezpečnostní rizika (rizika bezpečnosti) jsou stavy bezpečnostní situace..., jejichž projevy mohou přivodit ohrožení subjektu bezpečnosti. ... Rizika mají různou míru pravděpodobnosti výskytu a rovněž různě dlouhou cestu, kterou musí překonat od aktivace k přerodu v ohrožení.*“ [str. 86, stať Sémantická analýza].

Od roku 1999 se publikují české oficiální bezpečnostní dokumenty. Termíny „hrozba“ a „riziko“ v nich jsou vysvětlovány chybně, a v rozporu s mezinárodně používaným územ, zejména viz [11]:

- riziko je definováno jako „pevný“ jev nebo proces;
- hrozba se chápe jako kvantitativní, případně kvalitativní vystupňování méně nebezpečného „stupně“ – rizika;
- hrozba se považuje za součást množiny rizik.

Doktrína Armády ČR ve znění z června 2001 [12] v kapitole 1 o bezpečnostním prostředí používá termín „riziko“ ve významu pojmu „hrozba“; stať je konceptuálně a terminologicky naprosto zmatená:

„*globalizační rizika představují nejrozsáhlejší spektrum bezpečnostních rizik*“ (sic!)

Ani Bezpečnostní strategie ČR z r. 2001 [13] se nevyvarovala chybné formulace:

„*Bezpečnostní strategie ČR používá pojem bezpečnostní hrozba pro nebezpečné jevy a procesy vyplývající z volního jednání. Jako bezpečnostní rizika pak chápe jevy a procesy, jejichž přímé nebo nepřímé negativní působení na společnost, funkce státu či občany není projevem volního jednání. Hranice používání obou pojmů však není ostře vymezena. Krom pojmu bezpečnostní hrozba a bezpečnostní riziko užívá text v přirozeném významu také výrazy nebezpečí a ohrožení.*“

Poslední vydání Vojenské strategie ČR 2002 [14] uplatňuje termíny „hrozba“ a „riziko“ souřadně a střídavě, nikoli však chybně (tj. podle našeho názoru obráceně) jako je tomu v [11], [12] a [13]. Texty o reformě ozbrojených sil ČR [15] se bezpečnostní situací zabývají jen okrajově v úvodu a terminologických chyb se vyvarovaly.

Ve vojenském prostředí však nepoučené a zmatené užívání obou výrazů přezívá [viz např. 16, str. 516]: „*Bezpečnostní riziko je pravděpodobnost uchování – udržení rovnováhy vnějšího a vnitřního prostředí státu ... může mít čtyři fáze svého vývoje: hrozbu, ohrožení, krizi a konflikt.*“ (sic !)

Odezvou na nesprávné používání a dokonce záměny obou termínů, vrcholící v roce 1999, byla série textů, nejprve z prostředí Úřadu pro zahraniční styky a informace [17], [18], později dalších institucí [19], [20], [21], které uvádějí věc na pravou míru a poměrně detailně vysvětlují povahu a vazby obou pojmů.

V období od roku 2000 a zvláště 2001 se frekvence správného používání termínů „hrozba“ a „riziko“ v českých odborných textech zvyšuje; je to patrné zvláště v okruhu autorů kolem Ústavu strategických studií MU v Brně, Ústavu strategických studií VA v Brně a Ústavu mezinárodních studií v Praze a v novějších pracích Raškových [22].

Na Slovensku se diskusí o hrozbě a riziku zabývá Škvrnda [23, 24]. V jeho systematicky pojatých a rozsáhlých enumeracích jednotlivých pojetí pojmů „hrozba“ a „riziko“ však podle našeho názoru dosud chybí zaujetí zřetelnější volby mezi protirečícími si stanovisky.

Hrozba a riziko v češtině – správné používání

Pro nedostatek místa neopakujeme všechny početné argumenty snesené ve výše uvedených textech [17, 18, 19, 20, 21, 22]. Shrnujeme podle našeho názoru správné pojetí:

- **Hrozba je primární, mimo nás nezávisle existující, neodvozená. Je to vnější fenomén (činitel), který může nebo chce poškodit nějakou konkrétní hodnotu¹⁰. Závažnost hrozby je (přímo) úměrná povaze hodnoty a tomu, jak si danou hodnotu ceníme.**

- **Hrozba může být především jevem přírodním, definovaným fyzikálně atp., např. živelní katastrofa. Takovou hrozbu nazýváme hrozbou neintencionální. Realizace neintencionální hrozby je stochastické povahy.**

Zcela jiného „původu“ je **hrozba působená či zamýšlená činitelem nadaným vůlí, úmyslem** (*threat actor*, aktér hrozby), **hrozba intencionální** – zamýšlí ji, připravuje, spouští či realizuje lidský jedinec, skupina, organizace, stát.

Termín **ohrožení** je oblíben a zakořeněn ve vojenském prostředí; tímto termínem vojáci překládají anglické slovo *threats*. Je tedy možno termín „ohrožení“ pokládat za synonymum termínu hrozba. Často se opakující spojení „hrozby a ohrožení“ je tedy redundantní, ale neškodí.

Termín **nebezpečí** (*peril*) je možno ponechat v některých případech jako méně odborné, spíše stylisticky obohacující synonymum pro hrozbu; v jiných případech lze ho používat pro materiální projev hrozby (voda při záplavě, láva u výbuchu sopky, smrt v sutinách atd.); jindy pro popis hrozící škody.

Pro „jednorázové“ (taktické) fenomény typu *ostentativní přesun vojenských jednotek; výhrůžný dopis mafiánů vydírané oběti; ostrý diplomatický protest, hrozící sankcemi* doporučujeme používat spíše termín **výhrůžka**, a neužívat v tomto významu termínu „hrozba“¹¹.

Riziko „je pravděpodobnost, že dojde ke škodlivé události (*harm*), ztrátě (*loss*), jež postihne určité cíle.“ [25]. Jinými slovy, riziko je **možnost, že s určitou pravděpodobností vznik-**

¹⁰ O „hodnotě“ více v hesle Důležité pojmy z analýzy rizik a rovnice rizika.

¹¹ V českých překladech dokumentů mezinárodního práva se pojem „hrozba“ v této souvislosti objevuje („zdržet se v mezinárodních vztazích hrozby silou...“).

ne událost, jež se liší od toho, co si přejeme. Riziko v *některých* případech může být **kvantifikovatelné** (procenta, podíly), v jiných případech mu alespoň může být přiřazena (semikvantitativní) škála typu „nesitelná maličkost ... velký malér“. Nepostuluje však kauzální souvislost, nýbrž souvislost stochastickou. Riziko je sekundární fenomén, tj. odvozené a odvoditelné. Je **závisle proměnnou** a dá určit nebo odhadnout tzv. *analýzou rizik*. **Riziko je reakcí na hrozbu**, též na stav naší připravenosti (zranitelnosti) a je spojeno s rozhodováním, s lidskou činností.

Pojetí odvozenosti, druhotnosti rizika vede k vymezení akceptovatelného rizika, jež představuje stav, v němž si uvědomujeme stupeň ohrožení a připravujeme cílevědomé aktivity umožňující snižovat pravděpodobnost realizace negativního jevu a chovat se tak, aby jeho eventuální následky byly co nejmenší. Každá analýza rizik je současně tzv. *risk – benefit analysis*, tj. analýzou ztrát z riskování a možných přínosů; obdobou v ekonomii všudypřítomného poměrování nákladů a zisků (*cost and benefit*). Pojem rizika je ostatně také zcela běžnou výbavou v ekonomických disciplínách.

„Riziko je spojeno s pojmem nákladů, a je pravděpodobností nepříznivého výsledku oproti takovému, jež si přejeme. Protože riziko si nepřejeme, vyžaduje po nás kompenzaci, jež je činí akceptovatelným. To znamená náklady.“ [26]

Právě obory pojišťovnictví, tzv. risk managementu (někdy se překládá jako rizikové inženýrství [27]) a krizového managementu v podnikatelské sféře jsou ve specifikaci vazby hrozby a rizika nejdále; v těchto oborech jsou oba pojmy definovány v souladu s výše uvedenými vymezeními; oba pojmy nestojí vedle sebe „souřadně“ nebo jako prostá opozita, nýbrž jsou „logicky“ či příčinně provázány. Vztah hrozby a rizika je nejpodrobněji propracován v oboru bezpečnosti informačních technologií. V ČR platí na tomto poli *závazná* česká technická norma [28]. Grafická zobrazení převzatá z této normy, ilustrativně znázorňující povahu vztahu hrozby a rizika a dalších pojmů (hodnota, zranitelnost, protiopatření), uvádíme detailněji v navazujícím hesle „Důležité pojmy z analýzy rizik a rovnice rizika“. Na tomto místě ilustrujeme přiřazení vztahu rizika k hrozbě v tabulce, kvazikvantitativně znázorňující výsledné riziko jako „součin“ „mohutnosti“ hrozby a předpokládané výše ztráty.

vodorovně mohutnost hrozby/svisle výše ztráty na hodnotě	zanedbatelná	nízká	střední	vysoká	velmi vysoká
zanedbatelná	riziko zcela zanedbatelné	riziko takřka zanedbatelné	riziko dosti nízké	riziko nízké	riziko střední
nízká	riziko takřka zanedbatelné	riziko velmi nízké	riziko nízké	riziko střední	riziko vysoké
střední	riziko velmi nízké	riziko dosti nízké	riziko střední	riziko vysoké	riziko velmi vysoké
vysoká	riziko dosti nízké	riziko nízké	riziko střední až vysoké	riziko velmi vysoké	riziko mimořádně vysoké
velmi vysoká	riziko nízké	riziko střední	riziko vysoké	riziko mimořádně vysoké	riziko katastrofických rozměrů

Odlišnost fenoménů hrozby a rizika lze shrnout do lapidární formulace:

Hrozeb se obáváme, rizika z nich plynoucí jednak poměřujeme, jednak je podstupujeme.

Jak jsme již uvedli výše, v češtině pocítujeme „přirozené významy“ obou probíraných termínů „rozmazaněji“ než je tomu např. v angličtině. Nicméně nemá smysl být terminologickými puristy za každou cenu. Zejména v odvozených termínech a slovních spojeních se určitému prolínání „hrozeb a rizik“ v českých textech nevyhneme. Za důležité považujeme uvědomit si kauzální vazbu obou pojmů a nepoužívat je „obráceně“.

Reakce na hrozby, sekuritizace

V konceptu sekuritizace viz např. [29] se uvedené pojetí vztahu obohacuje. Vnímání hrozeb (ať už permanentních nebo občasných) subjekty – činiteli bezpečnostní politiky, majícími na starosti referenční objekty bezpečnosti a jejich prakticko politicky provedená **reakce** na hrozbu je proces, který je bez analýzy rizik nemyslitelný. Existuje možnost vymezit dva stupně sekuritizace „problémů“. Prvým z nich je (nikoli nová) existence institucí přímo určených ke zvládnání *předvídaných* (to jest čas od času se objevujících) neštěstí, katastrof, stavů nouze, mimořádných událostí atp. (*emergencies*). Prototypem jsou hasičské sbory. S tím souvisí příprava preventivních a preventivně kontrolních opatření, tvorby pohotovostních rezerv, příprava krizových (nouzových) plánů, funkce různých permanentních operačních středisek a činnost obdobná; jde vlastně o vytváření protiopatření nejrůznějšího druhu a úrovně. Jako metodologický postup bývá se volí tzv. princip předběžné opatrnosti (počítající s nejhroššími myslitelnými důsledky), který je korigován principem arbitrárního určení mezí přijatých opatření (což je druh politického rozhodnutí). Vyšším stupněm sekuritizace, aktivního vstupu jsou mimořádná opatření (politická, vojenská a další) reagující na hrozby nové, doposud nezažité. Toto pojetí sekuritizujících aktérů české bezpečnostní komunitě kvalifikovaně zprostředkuje a přitom rozvíjí Eichler (viz Eichlerova hesla pátého oddílu této publikace, ale i [19]).

Hrozba a riziko v širším pojetí a jako metafory

Pojmy „hrozba“ a zejména „riziko“ se staly zásluhou prací Ulricha Becka klíčovými pojmy v části současné sociologie. Hovoří se o světové rizikové společnosti, jejímž podstatným rysem je změněné vnímání bezpečnosti a rizika. „*Politicky rozhodující není nakonec riziko, nýbrž jeho vnímání.*“ [30] Rizika jsou v uvedeném pojetí černým pasažérem konzumu; nejpodstatnější rizika jsou zamlčována; zvládnání rizik se stává byznysem. Beckovy stati o „rizikové společnosti“ jsou do značné míry normativní kritikou politiky a kritikou mravů (viz též Kellerova interpretace Becka [31]).

Požadavek, aby stát (a nadnárodní entity) zabezpečily či pojistily své občany před rozmanitými, velmi široce chápanými hrozbami a riziky, se ve veřejnosti cítí jako legitimní, ba do jisté míry samozřejmý [1].

Domníváme se však, že pro účely bezpečnostních studií není správné pojímat problematiku hrozeb a rizik a související bezpečnostní terminologie v nadměrně šíří, tj. na *všech* úrovních a ve všech oborech. V rámci bezpečnostních studií je neúčelné rozšiřovat pojmy hrozby a rizika z roviny národní bezpečnosti (státně bezpečnostní) a pojímat je v přeneseném slova smyslu, metaforicky; správnější je držet se spíše empirie a tradice oboru.

Hrozba a riziko jako výzvy

Prognostici předpokládají různé scénáře jako možnosti budoucího vývoje světa, jako určité jevy a události, které výrazně promění dnešní poměry. Může jít o jevy přírodní (možná spolupůsobené lidskou činností) jako je např. globální oteplení a z něho plynoucí zvýšení hladin moří. Nebo může jít o vážné politicko-hospodářské destabilizace, vedoucí ke zhroucení států, k rozsáhlé migraci velkých skupin obyvatelstva, k humanitárním katastrofám, k válkám, ke zhroucením hospodářských systémů. Ve scénářích komplexu podmínek a reakcí na tyto globální jevy se zdůrazňuje, že leckterá taková hrozba¹² je současně **výzvou** (*the threat is a challenge*) či **příležitostí** (*opportunity*), šancí.

¹² „Je třeba rozlišovat mezi nebezpečími nebezpečí a šancemi nebezpečí.“ U.Beck [27]

Doporučené definice

Hrozba je primární, mimo nás nezávisle existující, vnější fenomén, který může nebo chce poškodit nějakou konkrétní hodnotu. Závažnost hrozby je úměrná povaze hodnoty a toho, jak si danou hodnotu ceníme. Hrozba může být jevem přírodním, definovaným fyzikálně – takovou hrozbu nazýváme hrozbou neintencionální. Realizace neintencionální hrozby je stochastické povahy. Zcela jiného původu je hrozba působená či zamýšlená činitelem nadaným vůlí, úmyslem (hrozba intencionální) – zamýšlí ji, připravuje, spouští či realizuje lidský jedinec nebo kolektivní aktér. Termín ohrožení je synonymem termínu hrozba.

Riziko je pravděpodobnost, že dojde ke škodlivé události, jež postihne danou hodnotu. Jinak je riziko možnost, že s určitou pravděpodobností vznikne událost, jež se liší od toho, co si přejeme. Riziko je odvozená závisle proměnná a dá určit nebo odhadnout tzv. analýzou rizik. Riziko je reakcí na hrozbu, též na stav naší připravenosti (zranitelnosti) a je spojeno s rozhodováním.

Literatura

- [1] Robejšek, P.: „Bezpečnost. K morfologii klasického pojmu.“ Mezinárodní politika, roč.22, 1998, č. 12, str.21—23
- [2] Hall, R., Fox, C.: „Přehodnocování pohledu na bezpečnost“ NATO review, česká mutace, zima 2001/2002, str. 8—11
- [3] Filipec, J. et al.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Academia, Praha 2001 (vyd.2.), v digitální podobě LEDA s.r.o., 1997
- [4] Hais, K., Hodek, B.: Velký anglicko-český slovník, Academia, Praha, 1. vydání 1984, v digitální podobě LEDA s.r.o., 1995
- [5] Fronek, J.: Velký česko-anglický slovník, Praha 2000, LEDA.
- [6] Webster's New Universal Unabridged Dictionary, Barnes & Noble Books, NewYork, 1996
- [7] Kol. pod vedením Věry Petráčkové a Jiřího Krause: Akademický slovník cizích slov, © 1995, Academia Praha 2001.
- [8] Kolektiv: Všeobecná encyklopedie DIDEROT v osmi svazcích, Diderot, Praha 1999.
- [9] Kolektiv: Malá československá encyklopedie, Academia – NČSAV, Praha 1984—1987
- [10] Janda, J. et al.: Bezpečnostní politika České republiky, Závěrečná zpráva z výzkumného projektu, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996, 159 s.
- [11] Bezpečnostní strategie České republiky, 1999
- [12] Doktrína Armády České republiky, Ministerstvo obrany, Sekce perspektivního plánování GŠ, č.j. 50110/21/2001-1203/2, červen 2001
- [13] Bezpečnostní strategie České republiky, schválená usnesením vlády č. 80 dne 22.1.2001.
- [14] Vojenská strategie České republiky, schválená usnesením vlády č. 438 dne 29. dubna 2002.
- [15] Reforma ozbrojených sil České republiky. Dostupné na World Wide Web <<http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=128>>, navštíveno v srpnu 2002
- [16] Novotný, K.: Bezpečnostní systém České republiky, učebnice, část 3, Vysoká vojenská škola pozemního vojska ve Vyškově, 2001
- [17] „Riziko a hrozba jako klíčové konceptuální pojmy“, 10 stran, 1999; neutajovaná studie Úřadu pro zahraniční styky a informace, rozesílaná v létě roku 1999 a znovu potom v r. 2000 státním úřadům a dalším adresátům. Tato studie byla posléze in extenso – ale bez explicitního uvedení autorské instituce – otištěna v čísle 1 ročníku II (2000) Bulletinu ANALÝZY A STUDIE Ústavu strategických studií Masarykovy univerzity, str. 8—12.
- [18] Mimra, M.: „Komparace metod a terminologie vyhodnocování rizik“, dílčí studie S-1-002 Ústavu strategických studií Vojenské akademie v Brně, květen 2001, 30 stran.
- [19] Eichler, J.: „Příspěvek do diskuse o pojmech hrozba a riziko“, Mezinárodní vztahy 3/2001, str. 72—82.
- [20] Zeman, P.: „Riziko a hrozba – příspěvek do diskuse“, předneseno 11. 12..2001 jako referát na konferenci, uspořádané Vysokou školou Karla Engliše v Brně a publikováno ve sborníku „Bezpečnostní systém České republiky“, sborník z konference, Nakladatelství Linie pro Vysokou školu Karla Engliše, Brno, 2002; str. 85—96;

- dále předneseno jako úvodní referát na pracovním semináři ÚSS VA „Česká bezpečnostní terminologie“ 14.12.2001.
- [21] Jan Eichler: „Hrozby a rizika na počátku 21. století“, Parlamentní zpravodaj 5/2002, str. 8—10.
- [22] Antonín Rašek a kol.: „Vnější a vnitřní bezpečnost země“, Vojenské rozhledy, ročník 11(=34), č. 1, 2002, str. 3—19; dále Antonín Rašek: „Naše reakce na nová bezpečnostní ohrožení“, Parlamentní zpravodaj 5/2002, str. 10—12; v obou citovaných textech Rašek důsledně používá spojení „bezpečnostní hrozby“ (resp. ohrožení, což je přípustné synonymum) „a z nich plynoucí rizika“.
- [23] Škvrnda, F.: „K vojensko sociologickej charakteristike bezpečnostných hrozieb“ Vojenské obzory, 2001, č. 2. Dostupné na World Wide Web: <http://www.defense.gov.sk/e-ziny/obzory/clanok/20012_skvvrnda.asp>.
- [24] Škvrnda, F.: „Vybrané sociologické aspekty bezpečnostných rizík. Príspevok do diskusie o chápaní pojmu“, Mezinárodní vztahy, 3/2002, str. 81—88
- [25] Vaughan, E. J.: Risk Management, John Wiley & Sons, Inc., New York, 1997, 812 stran. Toto dílo je kompendiem rozeznávání, hodnocení (evaluation) a zvládání rizik na podnikatelském poli. Cit. definice je na str. 8 n.
- [26] Quade, E.S.: Analysis for Public Decisions, Third edition revised by Grace M. Carter, A RAND Corporation Research Study. North-Holland, New York 1989.
- [27] Tichý, M.: „Rizikové inženýrství odhaluje možná nebezpečí“, Hospodářské noviny 4.7.2000. V článku se pro neodborníky velmi přehledným a populárním způsobem člení opatření „proti riziku“ na pojištění, antirisking, derisking aj.
- [28] Informační technologie – Bezpečnostní techniky – Kritéria pro hodnocení bezpečnosti IT – Část 1: Úvod a všeobecný model. ČSN ISO/IEC 15408-1, vydal Český normalizační institut, 2001.
Tato norma je českou verzí mezinárodní normy ISO/IEC 15408-1:1999. Norma obsahuje slovník a definice, využívané komplexem příbuzných a odvozených norem.
- [29] Wilde, de J.H.: „New Threats on the Security Agenda“, str. 91—115, in: M.Drent, D.Greenwood, P.Volten (eds.) „Towards Shared Security, 7-Nation Perspectives“, Harmony Papers No. 14, The Centre of European Security Studies, October 2001
- [30] Beck, U.: „Kosmopolitní stát“, Střední Evropa, roč. 17, číslo 110, prosinec 2001, str. 67—70; článek převzat z Der Spiegel, 2001, č. 42
- [31] Keller, J.: Politika s ručením omezeným. Proměny moci na prahu 21. století.“ Evropský literární klub, edice Nové směry, sv. 1, Praha 2001.

19. DŮLEŽITÉ POJMY ANALÝZY RIZIK A ROVNICE RIZIKA

Petr Zeman

Ekvivalenty ve světových jazycích

Č hodnota / zranitelnost / protiopatření

A asset, value / vulnerability / countermeasures

F valeur / vulnérabilité / contre-mesures

N Wert / Verwundtbarkeit / Gegenmaßnahmen

R (?) ценность, значение / (?) уязвимость / (?) контрмеры

Uvozující klíčové pojmy analýzy rizik jsou uvedeny v hesle „Hrozba a riziko“.

Další klíčový pojem, důležitý pro analýzu rizik, je **hodnota** (*asset, value*). Synonymy termínu „hodnota“ na nejobecnější úrovni jsou například:

- **chráněný zájem** – právní pojem (např. odstavec 4 § 3 českého trestního zákona uvádí „stupeň nebezpečnosti [trestného] činu pro společnost [který] je určován zejména významem chráněného zájmu“);

- **postulovaný zájem** – např. v zahraniční politice je to explicitně vyslovený jindy předpokládaný zájem státu, od požadavku nerušeného přísunu potřebných surovin až po zájem o vstup do EU;

- **aktivum** – termín je užíván v různých oborech; znamená to, co máme a čeho si ceníme, např. v informatice jsou to uložená data ...

Hodnoty jsou vnímány a oceňovány skrze svou změřitelnou nebo symbolickou důležitost, cennost, či význam.

Hodnoty jsou ústředními, výchozími a **nezávislými** proměnnými všech úvah o hrozbách a rizicích; při zvažování hrozeb a při analýze pravděpodobnosti rizik z nich plynoucích je vždy třeba začít nejprve seřazením hodnot do žebříčku priorit a teprve poté přistoupit ke zvažování podoby a vlivu dalších faktorů, tj. k dalším proměnným.

Hodnotou v bezpečnostním kontextu jsou například:

- lidské životy, zdraví,
- hmotný i jiný majetek,
- fungování národohospodářských mechanismů,
- tzv. kritická infrastruktura (zásobování vodou, energetika, informační sítě, dopravní uzly),
- hospodářská prosperita,
- veřejný pořádek,
- státní suverenita,
- dodržování právního řádu (zejména práv fyzických i právnických osob),
- udržení utajovaných a citlivých dat a obchodního tajemství v rukou povolaných,
- konkrétní objekt nebo dokonce i instituce,
- zájem státu na míru a dobrých vztazích s jinými zeměmi,
- ale i něčí pověst (jako symbolická hodnota)
- aj. aj.

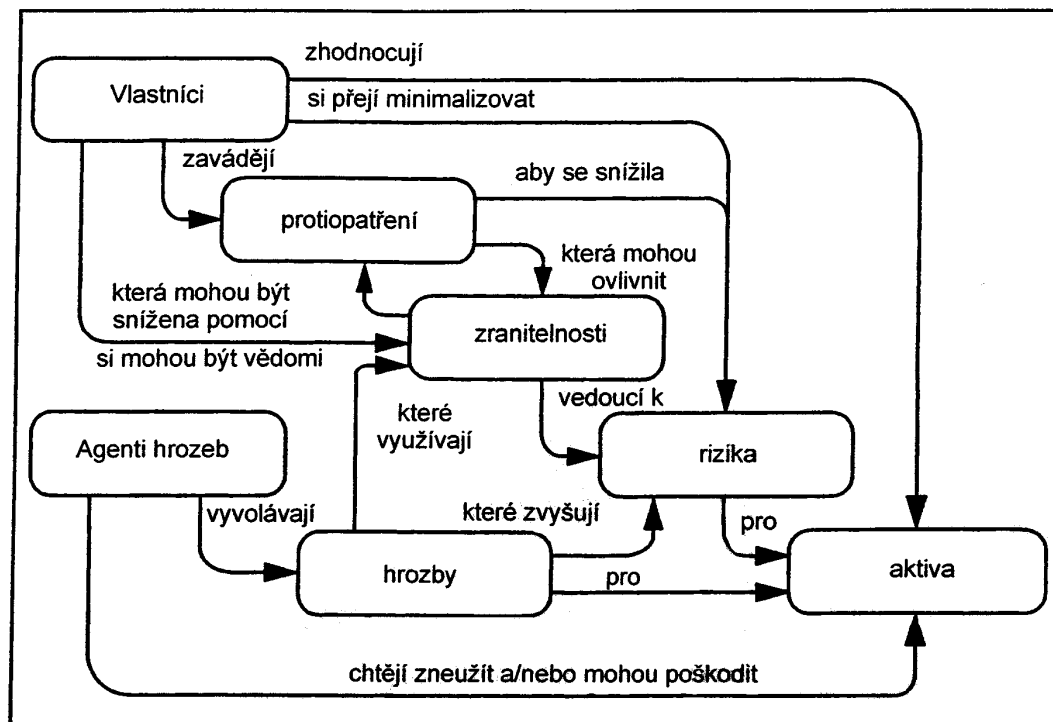
Veškeré hodnoty nemohou nemít **slabiny**, svá třebas i z neznalosti „zanedbaná místa“. Slabiny se v bezpečnostním kontextu nazývají **zranitelnost** (*vulnerability*).

Zranitelnost lze analyzovat a lze ji rovněž snížit, omezit nebo i eliminovat nejrůznějšími bezpečnostními **protiopatřeními** (*countermeasures*). Protiopatření se posuzují vždy z hlediska potřebných nákladů (*costs and benefits analysis*). Protiopatření jsou preventivní reakcí na zranitelnost, rovněž tedy jakousi její inverzí. Například téměř všechna ustanovení zákona o utajovaných skutečnostech – od bezpečnostní prověrky osob, přes pravidla tzv. administrativní bezpečnosti, zabudovávání poplašných čidel, využívání trezorů až po šifrování komunikací – jsou vlastně protiopatřeními.

V inženýrsko technických a ekonomických oborech a rovněž v disciplínách zvaných INFOSEC (ochrana a bezpečnost počítačových systémů) a COMSEC (ochrana a bezpečnost elektronických komunikací) jsou zmiňované veličiny poměrně exaktně změřitelné; kvantifikovaná analýza rizik je běžným a navykým nástrojem těchto oborů. V těchto oborech se využívají **rovnice rizika**.

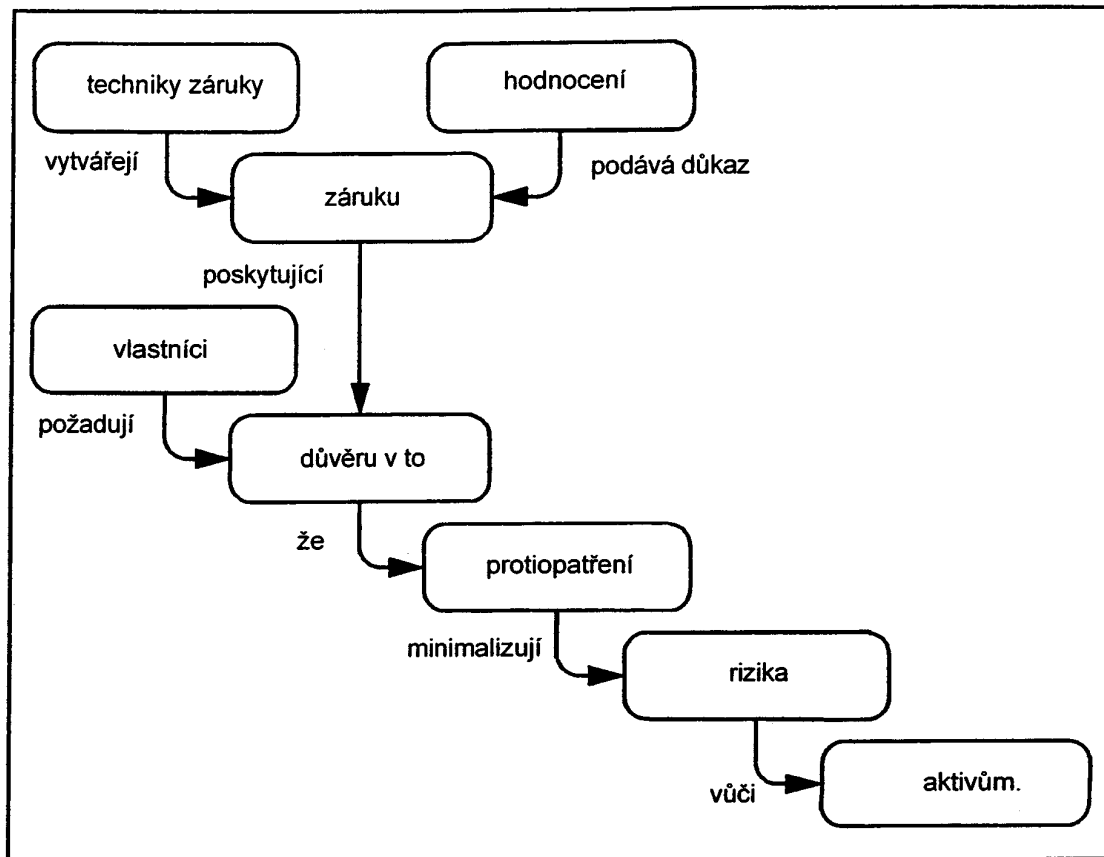
Vztahy mezi shora uvedenými pojmy uvádí ČSN ISO/IEC 15408-1 [1] na ilustrativních obrázcích, které níže přetiskujeme:

ČSN ISO/IEC 15408-1

Obrázek 1 – Bezpečnostní pojmy a vztahy

ČSN ISO/IEC 15408-1

Obrázek 2 – Pojmy a vztahy hodnocení

Již na tomto místě chceme upozornit na jistou podmíněnost konceptu kvantifikace rizika. Ve společenskovedních oborech, např. v historii, teorii mezinárodních vztahů (nebo dokonce v praktické politice), je kvantifikace, tak jak je shora popsána, asi nemyslitelná; posuzované fenomény jsou totiž historicky unikátní, působí na ně velké množství mnohdy nerozpoznaných faktorů nejrůznější úrovně, a ti, kteří je posuzují (činitelé bezpečnostní politiky – experti, státní úředníci, politici), vnímají a interpretují jevy prizmatem jimi vyznávaných ideových hodnot a svých zájmů. Níže předkládané rovnice rizika jako kvazimatematický nástroj, užitečný například v analýze rizika poškození informační sítě podniku konkurentem, pozbývají ceny na poli mezinárodní strategie, mezinárodní politiky atp. Ceny však nepozbývá myšlenkový koncept (model) „něco hrozí, ptejme se tedy jaké z toho plyne riziko“; má svůj metodologický význam i zde. Odezva tohoto pojetí je přítomna dokonce i v českém právním řádu: zákon č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany státu ukládá podle § 5 vládě ČR v míru „vyhodnocovat rizika ohrožení státu, která mohou být příčinou ozbrojeného konfliktu, a činit nezbytná opatření ke snížení, případně vyloučení těchto rizik“.

Rovnice 1

pro neintencionální hrozby nejlépe použitelná upravená Winklerova [2] rovnice:

$$\text{RIZIKO} = \frac{\text{HROZBA} \times \text{ZRANITELNOST} \times \text{HODNOTA}}{\text{PROTIOPATŘENÍ}}$$

Čím závažnější hrozba, čím závažnější zranitelnost, čím významnější hodnota, tím je riziko vyšší. Platí přímá úměrnost. Čím důkladnější protiopatření, tím nižší riziko. Platí úměra nepřímá.

Rovnice rizika se vyjadřuje v dohodnuté numerické škále, například od 0 (nuly) do jedné (1) – pak výsledná pravděpodobnost rizika může být třeba 0,4. Jiná možnost je užít numerickou škálu od 1 do 100 a vyjádřit výsledek v procentech.

Příklady využití rovnice v bezpečnostním kontextu jsou uvedeny zejména v textech [3], [4], [5], [6].

Než přistoupíme k rovnici pro výpočet rizika pocházejících z hrozeb intencionálních, předesíláme známý a zřejmý fakt. U událostí jako jsou požáry, průmyslové havárie, úniky škodlivin, výbuchy, havárie dopravních prostředků, ale i ztráty dat, nemusí být a taky nebývá předem zřejmo, zda škodu způsobil člověk – a to buď úmyslně nebo nedbalostí – nebo k ní došlo (třeba jen zčásti) koincencí přírodních (materiálových) daností. Pro utrpenou škodu – a tedy pro obávanou realizaci hrozby – je to jedno. Pro poškození chráněných hodnot rovněž. Řada protiopatření přitom „funguje“ jak proti zvýšení rizika z realizace neintencionální hrozby, tak i „proti intencionálním pachatelům“. Tak například důsledná protipožární (preventivně kontrolní) ochrana objektu je účinná jak v případě samovznícení, tak do jisté míry i tehdy, je-li požár založen úmyslně. Vhodné firewally, zálohování dat a nastavení složitých přístupových práv v počítačové síti omezuje riziko jak nekvalifikovaného uživatele, tak i záměrného sabotéra nebo zloděje. Šetření příčin jmenovaných nešťastných událostí vždycky začíná vylučovací metodou, hledání „lidského činitele“ a prokáže-li se jeho role, zkoumá se záměrné zavinění. Kdekoli ve zranitelných systémech „se zúčastňuje“ člověk, přistupují kromě technických protiopatření rovněž protiopatření organizační, tzv. režimová. Mají zamezit přístupu nepovolaným a povolané monitorovat. Do hry mimo jiné vstupuje soubor postupů, známý jako **personální bezpečnost** (pečlivý výběr příslušných pracovníků, zkoumání jejich bezpečnostní spolehlivosti a jejich následná edukace).

Intencionální hrozby, nebo spíše jejich aktéři – aktivní lidské subjekty (pachatelé a potenciální pachatelé) se musejí posuzovat navíc ze dvou dalších hledisek, nových parametrů rovnice. Je to jejich schopnost (kapabilita) a jejich motivovanost.

Kapabilita (schopnost provést) (*capability*) aktéra hrozby je potence kvalifikovaně způsobit škodu. Pro posuzování kapability potenciálního pachatele se analyzují se jak jejich materiální zdroje – u teroristů například vlastnění či dostupnost výbušniny, tak i znalosti (dovednosti, know how) – zde schopnost výbušnou nálož sestavit, umístit a odpálit.

Motivovanost (*motivation*) aktéra hrozby je odhodlání (síla úmyslu) (*intent*) způsobit škodu.

Rovnice 2

Pro výpočet rizika plynoucí z intencionální hrozby je použitelná rovnice dle [6]:

$$\text{RIZIKO} = \frac{\text{KAPABILITA aktéra} \times \text{MOTIVOVANOST aktéra} \times \text{ZRANITELNOST} \times \text{HODNOTA}}{\text{PROTIOPATŘENÍ}}$$

Parametry „kapabilita krát motivovanost“ se někdy uvádějí jako složený činitel, nazývaný pak nejčastěji jako „**potenciál hrozby**“.

Zranitelnost, hodnoty a protiopatření jsou použity ve stejném významu jako v rovnici prvé, výše uvedené.

Čím vyšší je kapabilita i motivovanost, čím závažnější zranitelnost, čím nám dražší hodnota, tím je riziko vyšší. Platí přímá úměrnost.

Čím důkladnější protiopatření, tím nižší riziko. Platí úměra nepřímá.

Tato rovnice je – alespoň v případě některých hrozeb – „kvantifikovatelnější“ než rovnice pro neintencionální hrozby. Příklady viz [3], [4], [6]; jeden názorný příklad zopakujeme: Představujme si hypoteticky útok na jadernou elektrárnu a následné rozsáhlé radiační znečištění okolí. Ptejme se, zda armáda některé země má technickou schopnost (kapabilitu) zničit jadernou elektrárnu na vlastním území. Ano, má, a to určitě „vyšší než nula“, dejme tomu, že aparmetru kapabilita přiřadíme stupeň 0,9. Ptejme se nyní na motivovanost armády takto ničit; jistě bude rovná nule. V tom případě už nemusíme numericky označovat hodnotu, zranitelnost a protiopatření, *protože 0,9 krát 0 rovná se 0*.

Několik podrobných příkladů vyhodnocování rizik podle obdobné rovnice (i podle jiných metod) uvádí na straně 22–25 své studie Mimra [4]. Z jeho prezentace vyplývá, že cennější než samotné pokusy o výpočet číselných hodnot (proces obtížný, vyvolávající spory o konkrétní přiřazení kvantitativně vyjádřené míry konkrétnímu jevu) je samotný myšlenkový model, koncept vztahu rizika a hrozby, například jeho možné využití ve formě semikvantitativních tabulek – matic [7].

Kromě motivovanosti a schopnosti je užitečné při analytickém hodnocení intencionální hrozby zvažovat další aspekty, byť pro samotnou rovnici nejsou nezbytné: Racionální aktér hrozeb (*threat actor*), usiluje o maximalizaci své moci. Má určité záměry, konečné cíle (*objectives*, též *ends*), kterých dosahuje tak, že útočí na konkrétní cíle (terče) (*targets*) vhodnými prostředky (*means*). V diagramu nebo matici lze pak vyznačit „následnost“ pojmů aktér $\Rightarrow$ hrozba $\Rightarrow$ prostředek $\Rightarrow$ terč $\Rightarrow$ konečný cíl.

Otazníky

Nutno ovšem varovat před svůdnou a jen zdánlivou jednoduchostí kvazimatematických úvah. Při podrobnějším rozboru [4 (str. 18–21)] se ukazuje, že mohutnosti hrozby (respektive potenciálu hrozby) nejsou natolik *nezávisle* proměnnými, jak se zdá z předchozích ilustrací, a že odvisí od chráněné hodnoty (jež je zase proměnlivá v čase). Zranitelnost je do jisté míry aspektem hodnoty a protiopatření zvyšují cenu – přinejmenším finanční – chráněné hodnoty. Zdá se tedy, jako kdyby existovala jedna primární „zvláště nezávislá“ proměnná = hodnota; dále „poněkud závislejší“ proměnné – ZRANITELNOST a HROZBA (či POTENCIÁL HROZBY) a PROTIOPATŘENÍ a konečně z jejich součinu/podílu by byla odvozena „zcela závislá“ proměnná = RIZIKO. To už ovšem není téma pro aritmetiku jednoduchých zlomků.

Proti dříve předloženým verzím tohoto textu [6] vznesl důležité polemické námitky a připomínky I. Hlaváč [8]:

„...na adresu navržené ‚intencionální‘ rovnice rizika vznést několik námitek, týkajících se problematiky lidského jednání, jeho předvídání a limitů matematizace při výpočtu rizika plynoucího z intencionálních hrozeb.

...rovnice nedokáže postihnout úroveň, které se matematizace riziko vyvolávajícího lidského jednání (resp. jeho motivovanosti) dotýká. Liší-li se povaha motivací lidského jednání a jeho sociální determinanty, liší se i povaha rizik, která z jednání v různých oblastech a rovinách společenského života vyplývají. ...Předložený model evaluace rizika je cenný jako precizace logicky (a intuitivně) správného postupu při posuzování rizik, eliminaci hrozeb a stanovení adekvátních protiopatření. Z důvodu velmi obtížné predikability některých událostí je však navrhovaný matematický model použitelný spíše dodatečně¹³, poté, co se podaří (většinou na základě určité události, nikoli před ní) shromáždit dostatek informací o prvních dvou proměnných rovnice (kapabilita, motivovanost). Rovnice je svou povahou značně konzervativní: dokáže totiž relativně správně identifikovat a posoudit ta rizika, o nichž již máme jakousi představu; selhává ovšem při výskytu nových typů hrozeb (stačí terorista s bujnou fantazií).

Další námitka vyplyne na pozadí obecného problému kvantifikace v sociálních vědách: Limit kvantifikace v sociální vědě je ontologicky dán tím, že co je nepočitatelné (ať už v dané chvíli či obecně z povahy věci) do jejího rámce prostě nevstupuje. Diktát ‚matematizace‘ může vést k redukci premis i obsahu prognózy v intencích kalkulovatelnosti budoucnosti, jednání, či např. míry rizika. Matematické vyjádření rizika plynoucího z určitého lidského jednání nabízí jednoduchý model, jehož jednoduchost může podávat velmi pokřivený obraz ‚reálného‘ světa.

Dalším sporným bodem rovnic je odhlédnutí od časoprostorových souřadnic rizik, odhlédnutí v humanitních vědách jen stěží možné ...

Problémem je též redukce dat různých řádů do formalizovaného jazyka: s ‚tvrdými‘ i ‚měkkými‘ daty je manipulováno tak, jako by šlo o data stejného druhu, řádu i typu. Kvalitativní povaha určitých sociálních jevů může být kvantifikací značně deformována: matematika může bezproblémově užívat škál, proměnných či konstant, existenciální determinace sociálních jevů (např. jednání) však jejich bezproblémovou aplikaci znemožňuje, popř. výrazně limituje. Identický děj či jev může nést odlišný ‚význam‘ a mít odlišnou relevanci pro odlišná individua a jejich relevance může být modifikována v závislosti na konkrétní situaci.

V případě sofistikovaně prováděných teroristických akcí (či nerutinního lidského jednání obecně) disponibilní informace často neposkytují dostatečný základ pro (kvazi)matematizaci, resp. musí být nadhodnoceny (‚jistota je jistota‘), což ale matematický model devaluje. Rovnice tak pouze potvrdí to, co do dat vložíme (např. naše obavy), a to modelu na elegantnosti příliš nepřidává. Formalizace je tak v sociálních vědách ohrožena nebezpečím znehodnocení nebo banalizace, pokud jsou výsledkem matematických procedur všeobecně známá či očekávaná konstatování.

Upozornění na existující problémy však neznamená popření heuristických možností navržené rovnice, pouze poukazuje na existující úskalí, s nimiž je třeba počítat. Paradoxní skutečnost, že čím nepředvídatelnější je svět, tím větší je potřeba předvídání, a že čím složitější, komplexnější a nepřehlednější je sociální skutečnost, tím ztlačněji roste potřeba ji zpřehlednit, uspořádat a zkrotit, je dále podtržena situací, v níž koneckonců každá formalizace, chce-li referovat o sociální skutečnosti, vyžaduje v sociální vědě výstup v podobě verbální, v přirozeném jazyce formulované interpretace. Je tedy na obezřetných a poučených analyticích, aby se vyvarovali metodologické bezstarostnosti a při interpretaci zohlednili to, co formální procedury z logiky věci zohlednit nemohou, a aby údajnou ‚neutralitu‘ matematických dat ideologicky nezabarvili.

Na Hlaváčovy přesně mířící připomínky se dá odpovědět pouze přáním, aby se z modelů a myšlenkových konstrukcí se nestávala dogmata a nástroj byrokratických aplikací.

¹³ Může však sloužit k vytváření krizových plánů, tedy nových protiopatření na příště. Pozn. PZ

Doporučené užívání pojmů

Hodnota, tj. právně chráněný zájem nebo postulovaný zájem či jakékoli aktivum materiální i nemateriální podstaty, jehož si ceníme, je primární nezávisle proměnnou. Hodnoty jsou zranitelné. Zranitelnost se snažíme snížit, omezit či eliminovat protipatřeními. Posuzujeme-li v analýze rizika situace, jež jsou alespoň do jisté míry kvantifikovatelné, platí rovnice rizika. V případě neintencionálních hrozeb platí, že čím závažnější hrozba, čím závažnější zranitelnost, čím významnější hodnota, tím je riziko vyšší; čím důkladnější protipatření, tím nižší riziko. V případě hrozeb intencionálních (působených vědomým aktérem) se posuzuje navíc kapabilita i motivovanost aktéra. Pro situace nekvantifikovatelné, nepredikovatelné a unikátní sice nelze rovnice použít, uvedený model přesto může posloužit jako inspirativní koncept.

Literatura

- [1] Informační technologie – Bezpečnostní techniky – Kritéria pro hodnocení bezpečnosti IT – Část 1: Úvod a všeobecný model. ČSN ISO/IEC 15408-1, vydal Český normalizační institut, 2001.
Tato norma je českou verzí mezinárodní normy ISO/IEC 15408-1:1999. Norma obsahuje slovník a definice, využívané komplexem příbuzných a odvozených norem.
- [2] Winkler, I.: Corporate Espionage, Prima Publishing, Rocklin, Ca, 1997, 365 stran.
- [3] „Riziko a hrozba jako klíčové konceptuální pojmy“, 10 stran, 1999; neutajovaná studie Úřadu pro zahraniční styky a informace, rozeseřaná v létě roku 1999 a znovu potom v r. 2000 státním úřadům a dalším adresátům. Tato studie byla posléze in extenso – ale bez explicitního uvedení autorské instituce – otištěna v čísle 1 ročníku II (2000) Bulletinu ANALÝZY A STUDIE Ústavu strategických studií Masarykovy univerzity, str. 8–12.
- [4] Mimra, M.: „Komparace metod a terminologie vyhodnocování rizik“, dílčí studie S-1-002 Ústavu strategických studií Vojenské akademie v Brně, květen 2001, 30 stran.
- [5] Eichler, J.: „Přispěvek do diskuse o pojmech hrozba a riziko“, Mezinárodní vztahy 3/2001, str. 72–82.
- [6] Zeman, P.: „Riziko a hrozba – přispěvek do diskuse“, předneseno 11.12.2001 jako referát na konferenci, uspořádané Vysokou školou Karla Engliše v Brně a publikováno ve sborníku „Bezpečnostní systém České republiky“, sborník z konference, Nakladatelství Linie pro Vysokou školu Karla Engliše, Brno, 2002; str. 85–96; dále předneseno jako úvodní referát na pracovním semináři ÚSS VA „Česká bezpečnostní terminologie“ 14.12.2001.
- [7] Interní neutajovaný materiál Australian Security Intelligence Organization: Managing Intelligence – Risk Management and the Intelligence Cycle, Sept. 1997.
- [8] Hlaváč, Ivo: soukromá sdělení, 9.1.2002 a 6.8.2002. Citace mírně stylisticky upravena.

Viz též literatura u hesla Hrozba a riziko.

20. KRIZE

Ivo Hlaváč

Ekvivalenty ve světových jazycích

A crisis

F crise

N Krise, Krisis

R кризис

Etymologicky je termín „krize“ převzat z řeckého *krisis* nebo středolatinského *crisis*; řecké substantivum je odvozeno ze slovesa *krinein*. To vyjadřovalo velké množství překrývajících se významových odstínů, nejčastěji se však užívalo ve vztahu k aktivitám rozlišování, posuzování a rozhodování. V antice byl pojem „krize“ užíván ve třech kontextech: 1. primárně při výkonu práva (např. Aristoteles označuje termínem *krisis* soudní rozhodnutí, jehož výnos je ustaven na základě předcházející rozepře); 2. v medicíně byl jako „krize“ označován stav, v němž dochází k výraznému přelomu či obratu v patogenezi nemoci; 3. příbuzný termín *kritikos* nabyl nového významu v helénském období, kdy jeho užití odkazovalo ke studiu a zkoumání literárních textů. [1]

Krize bývá synonymicky spjata s významy pojmu katastrofa, zhoršení, komplikace, obrat, zlom, potíže, tíseň, nesnáze, neštěstí, obtížná situace, nouze, nepřízeň, konflikt, napětí, panika.[2]

Úzus slova krize obecně odkazuje ke dvěma kontextům:

1. Bod obratu (převážně v medicíně, kde krize označuje rozhodující stadium v průběhu nemoci, končící uzdravením, nebo smrtí).
2. Situace vážného narušení fungování určitého systému či jeho části, spojená s potřebou časově a systémově adekvátního rozhodnutí a řešení. Stav oslabení regulativních mechanismů, který je vnímán jako ohrožení existence systému. [2, 3, 4]

Funkcionální analýzy krize vycházejí z významu normativních tlaků a hodnotového konsenzu pro zabránění společenským otřesům a krizím; interpretativní analýzy se zabývají zkoumáním komunikačních procesů, popř. bariér a deformací komunikačních toků zvyšujících riziko výskytu krizových situací a prověřují možnosti a vlastnosti racionálního dialogu jako nástroje řešení krize.[5]

Existují konceptuální (substantivní) a procedurální definice pojmu krize. Konceptuální pojetí se snaží vystihnout strukturu pojmu krize či krizového potenciálu určité situace a pokouší se a kategorizovat extenzi tohoto pojmu. (Např. H. Kahn vyjmenoval 44 rozlišitelných fází v politicko-vojenské eskalaci krize: od zanedbatelné konfrontace po úplný nukleární holocaust.)[6]

Procedurální pojetí zdůrazňuje generickou charakteristiku situace bez ohledu na to, zdali se daný případ týká mezinárodní, politické či např. individuální krize. Procedurální definice identifikují elementy, které se mohou vyskytnout v každém typu krize. Jde o sumarizaci všeobecných dimenzí krize:[7]

1. krize je zlomový bod narušující posloupnost jednotlivých událostí,
2. krize je situace, která u postižených vyvolává potřebu reakce,
3. krize ohrožuje cíle těch, kteří jsou jí zasaženi,
4. důsledky krize formují budoucnost zainteresovaných.
5. krize je konvergence událostí, která má za následek jejich nové uspořádání,
6. krize produkuje nejistotu v evaluaci situace a ve formulaci alternativ řešení,

7. krize redukuje možnost kontroly nad událostmi a jejich důsledky,
8. krize je situace, v níž informace dostupné lidem zainteresovaným na jejím řešení jsou mimořádně neadekvátní,
9. krize zvyšuje časový tlak na zainteresované,
10. krize se vyznačuje změnami ve vztazích mezi participanty,
11. krize eskaluje napětí, atd.

Specifické jsou charakteristiky krize v společenskovední literatuře. Termín se zde užívá pro označení široké škály situací a událostí a jeho nejasná sémantika a absentující pravidla používání komplikují možnost konstantně vymezit krizi pro oblast společenských věd. Je však možno konstatovat, že přes nejednotnost užívání pojmu se i jeho sociálněvědní užití pohybuje na sémantickém rozhraní „krize jako bod zvratu“ či „krize jako situace vážného narušení fungování systému“. Sociálně-psychologické deskripce fenoménu krize akcentují zpravidla tyto rysy:

1. krizová situace je spíše akutní než chronická, ačkoli doba jejího trvání je obvykle nespecifikována,
  2. krize často vyvolává patologické jednání a neadekvátní reakce,
  3. krize ohrožuje cíle a zájmy lidí, jichž se dotýká,
  4. prožitek krize může být relativní – co je jako krize vnímáno jednou skupinou, nemusí být krizí pro druhé,
  5. krize způsobuje napětí organismu, vyvolává psychické napětí a stres,
  6. krize je následována obnovením ekvilibria, založeného na nové konfiguraci vztahů,
- apod. [8]

Způsob, jakým se pojmu krize užívá v oblasti společenských věd, poukazuje na dva důležité aspekty problematiky krize:

1. Na rozdíl od lékařského užití termínu, které evokuje přítomnost viditelných morfologických symptomů krize, mohou být projevy krize v sociální oblasti relativně nenápadné, pokud vůbec nechybí. Zatímco funkce může být krizí zasažena, struktura může zůstat nedotčena. Z tohoto hlediska je zásadní rozdíl mezi krizí a katastrofou: **katastrofa** představuje fenomén dobře viditelný, určitou pozorovatelnou diskontinuitu, zcela zjevný fakt. Krize naopak může být **latentní** či plíživá, dost často se projevuje pouze kvantitativní poruchou určitého regulativního procesu (např. inflační krize v ekonomii).

2. Mnohdy nenápadný, fluktuující ráz projevů krizového stavu poukazuje na skutečnost, že definici krizi nelze hledat pouze v morfologické rovině. Stejně tak není možné definovat krizi jako stav předcházející katastrofě (jakkoli mezi krizí a katastrofou může existovat souvislost), neboť krize může ustoupit, aniž zanechá jakoukoli stopu, aniž způsobí jakoukoli viditelnou změnu. To znamená, že **krizi musíme vždy definovat v rovině subjektivity** a vzít v potaz zájmy, hodnoty, cíle individuí či skupin a že jako „krizi“ musíme zohlednit **relevanci procesu hodnocení** určité situace či stavu.

Příklady užití pojmu krize v dalších disciplínách:

- (lit.) V návaznosti na Aristotelovo pojetí výstavby tragedie znamená především v klasické literatuře vyvrcholení děje románu nebo dramatu (srov. členění na expozici, kolizi, krizi, peripetii, katastrofu).
- (filoz.) V současné filosofii odkazuje ke konstatování, že se ztrácejí kompetence osvícenského instrumentálního rozumu, chápaného jako nástroj racionalizace světa vedoucí k emancipaci a pokroku (viz krize rozumu, postmodernismus).
- (demogr.) Období ve vývoji populace, kdy po dobu nejméně 3 měsíců prudce stoupne počet úmrtí, a to minimálně na dvojnásobek měsíčního nebo ročního průměru, sníží se počet sňatků a početí a v období po 9 měsících též porodů.

- (ekol.) Fáze vývoje ekosystému, v níž je ohrožena jeho stabilita a kdy se přibližuje okamžik, v němž jsou schopnosti a možnosti jeho adaptace vyčerpány.
- (ekon.) Fáze hospodářského cyklu, kdy dochází k hospodářskému poklesu, vážnutí růstu, recesi, depresi, úpadku, kontrakci, růstu nezaměstnanosti apod.[2]

V mezinárodní politice se termínu „krize“ obecně užívá pro popis mezního stavu, který může vyústit v konflikt či smírné řešení. Literatura zabývající se mezinárodní politikou tradičně rozlišuje **krizi systému**, **krizi mezinárodní konfrontace** a **vládní krizi** při přijímání rozhodnutí. [9, 10]

I. Světové systémy vlády sestávají ze souboru aktérů, pravidelně kooperujících v rámci určitého strukturálního uspořádání, které je založeno na normách a zákonech nebo na rozdělení pravomocí. Z pozice holistické systémové perspektivy je krize ohrožením partikulární struktury, jež tvoří součást systému. Krize systému pak následně ohrožuje stabilitu mezinárodního uspořádání a vytváří podmínky pro systémovou změnu (např. bipolární mezinárodní systém, jenž ovlivňoval světovou politiku od konce druhé světové války, prožil krizi současně se zhroucením SSSR a zánikem Varšavské smlouvy). Základním problémem je odpověď na otázku, za jakých okolností vede krize k destabilizaci mezinárodního systému. Zkoumání mezinárodní politiky se proto zaměřuje na problematiku potenciální náchylnosti určitých typů mezinárodního systému (multipolárního či bipolárního) ke krizi a na možnost stanovit dostatečné podmínky vedoucí k destabilizaci systému. Jako klasické doprovodné mechanismy krizí byly identifikovány např. revoluce nebo válka, které významně mění poměr sil mezi hlavními aktéry mezinárodní politiky.

V globalizovaných systémech, kde je hustota struktur celosvětových závislostí vysoká, se mohou objevit různé druhy globálních krizí spojených s politickou, ekonomickou, finanční či sociální destabilizací (tzv. globalizace krize). Disproporcionalita mezinárodního ekonomického vývoje, nestabilita světových trhů a burz, narušení dodávek strategických surovin, zdrojů energie či zboží a zneužívání vzájemných závislostí k politickým účelům vytváří ohniska ekonomických krizí, jejich důsledkem je pak celkové znejištění sociální a politické stability států. Vzhledem ke složitosti a významu ekonomických hrozeb vzrůstá potřeba sledovat výsledky výzkumů tzv. IPE (International Political Economy), které umožňují efektivně vyhodnocovat vazby mezi vývojem mezinárodních ekonomických a bezpečnostních vztahů. [11, 12]

Všechny systémové krize nelze rozhodně považovat za dysfunkce, zvláště když jsou doprovázeny kroky vedoucími k eliminaci zranitelnosti systému a redukcím rizik. Např. optikou tzv. konfliktologického paradigmatu v sociálních vědách se na krize nahlíží jako na eufunkce: po odeznění krizové situace dochází k ustavení konciznějších a konsolidovanějších vztahů, které jsou proti opakování krize více imunní a krize tak sehrává pozitivní roli pro stabilitu a integritu daného systému.

II. Druhou formou je mezinárodní krizová konfrontace (zpravidla bilaterální). Zatímco systémové krize se týkají existence systému jako celku, krize mezi dvěma účastníky se výhradně zaměřují na následky, jež zainteresované strany konfliktu postihují. Tyto krize jsou proto zpravidla definovány jako ohrožení zájmů či preferovaného *statu quo* jedné ze stran konfliktu. Analýzy krize jako problematiky konfliktu stran využívají obvykle dvou metod:

1. metody komparace podobných případů, jež se zaměřuje na srovnávání různých strategií protistran či intervencí třetí strany (pojem krize je zde explikován na základě analýz konkrétních empirických situací – krize jako důsledek první světové války, berlínská krize, kubánská krize 1962, krize řízených střel, blízkovýchodní krize, krize v Afghánistánu 2001 apod.);

2. teorie her, jež pomocí matematického aparátu pomáhá stanovit podmínky, za kterých může dojít ke stabilnímu řešení krize.

III. Při třetím přístupu k problematice krize v rámci mezinárodní politiky se pozornost upírá na jednotlivou zemi. Krize na vládní úrovni nebo na místech určených k rozhodování zahrnuje události a podněty, které staví kompetentní představitele státu před vážné problémy rozhodování, vyžadující v určitých případech tzv. krizové řízení. [13]

Z hlediska aktérů zodpovědných na různých úrovních za rozhodování je základním problémem otázka efektivního a rychlého zvládnutí krizové situace a účinku, který krize má na kvalitu rozhodování. Aktéři se zpravidla soustředí na hledání metod, jež by riziko výskytu krize potlačily nebo je zvládly bez větších obtíží. Krize může zahrnovat mezinárodní kontext, stejně jako může vyplývat z původně regionálního problému. Nástroje pro řešení krizové situace je proto mnohdy nutné hledat simultánně na několika úrovních. Zvláštní případ představuje v tomto ohledu problematika vládního rozhodování. Krize vždy představuje vyvíjející se situaci, kterou je třeba pojímat jako přechodnou: krizový stav následuje po stavu, jenž je považován za relativně „normální“. Krize může eskalovat v katastrofu, nebo může být zvládnuta výběrem správných alternativ řešení, přičemž po svém skončení zanechává následky, které se mohou svým významem a povahou značně odlišovat.

Výzkumy krizí v řídicích složkách navrhuji pro kvalitu rozhodování krizového řízení normy, poskytují návrhy na odstranění problémů, které krizi vyvolaly, popř. identifikují okolnosti pro taková rozhodnutí, která se odchyľují od standardního řešení. Jednou ze základních otázek řešených ve vztahu k problematice krize je otázka výběru strategie, jež zaručí pozitivní a nekonfliktní řešení problému. Zvládnout krizi jakéhokoli typu předpokládá především obnovit jistotu, že jsou pro její řešení k dispozici legální a legitimní prostředky.

Doporučené užívání

Krize je situace vážného, ale ne vždy transparentního narušení fungování určitého systému či jeho části, spojená s potřebou časově a systémově adekvátního rozhodnutí a řešení.

Literatura

- [1] Koselleck, R.: Kritik und Krize. Ein Beitrag zur Pathogenese der bürgerlichen Welt, Karl Aber, Freiburg/München 1959
- [2] Crise, In: Grand Larousse Encyclopédique. Librairie Larousse, Paris 1960—2002, 3. sv., s. 652—654. Viz též Crise, In: Petit Larousse, Librairie Larousse, Paris 1960—2002, s. 273
- [3] Kol. autorů: Pojem krize v dnešním myšlení, Filosofický ústav AV ČR, Praha 1992
- [4] Starn, R.: Métamorphoses d'une notion, In Communications 25, 1976, s. 4—18
- [5] Habermas, J.: Theorie des kommunikativen Handelns, Frankfurt/M. 1984
- [6] Kahn, H.: On Escalation, New York 1965
- [7] Wiener, A. J., Kahn, H.: Crisis and Arms Control, Harmon-on-Hudson, Hudson Institute, New York 1962
- [8] Krize, In: Velký sociologický slovník, Karolinum, Praha 1998, s. 541—543,
- [9] Masur, G.: Crisis in History, In: Dictionary of the History of Ideas, Vol. 1, New York 1973, s. 589—596
- [10] Brecher, M., Wilkenfeld, J., Moser, S.: Crisis in the Twentieth Century, 2 vol., New York 1988
- [11] Bauman, Z.: Globalization, Polity Press, Blackwell Publishers Ltd., Cambridge 1998
- [12] Giddens, A.: The Consequences of Modernity, Polity Press, Cambridge 1990
- [13] Hermann, Ch. F.: International Politics and Foreign Policy, New York 1969

21. KRIZOVÁ SITUACE

Ivo Hlaváč

Ekvivalenty ve světových jazycích

A crisis situation

F état de crise

N e Krisensituation

R (?) кризисное положение, -ая ситуация, обстановка

Obecně situace, jejíž ohodnocení vykazuje hlavní příznaky krize; situace, kdy dochází k rozhodujícímu zvratu událostí či ke změně stavu považovaného za „normální“; situace vážného narušení fungování určitého systému či jeho části, spojená s potřebou časově a systémově adekvátního rozhodnutí a řešení; situace, v níž jsou ohroženy cenné a chráněné hodnoty, zájmy či statky. [1]

Krizovou situaci lze na základě §2, písm. c), zákona č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů definovat jako mimořádnou událost, při níž jsou bezprostředně ohroženy demokratické základy státu, svrchovanost a územní celistvost státu, chod hospodářství, systém státní správy a soudnictví, zdraví a život velkého počtu osob, majetek ve velkém rozsahu, životní prostředí nebo plnění mezinárodních závazků ke společné obraně; hrozící nebezpečí nelze přitom odvrátit nebo způsobené škody odstranit běžnou činností správních úřadů, orgánů územní samosprávy, ozbrojených sil, záchranných sborů, havarijních a jiných služeb. [2]

Za krizových situací je kladen důraz na činnost výkonných složek státu. Jejich akceschopnost je rozhodující pro úspěšné zvládnutí a překonání krizové situace a pro zmírnění škodlivých následků. Za krizové situace je důležitá činnost orgánů státní moci (prezident, vláda, bezpečnostní rada státu, ústřední krizový štáb, parlament), jejichž postavení, kompetence a činnost upravuje Ústava ČR, ústavní zákony, zákony a prováděcí předpisy.

Podle právního řádu ČR krizová situace nastává:

- a) je-li bezprostředně ohrožena svrchovanost, územní celistvost, demokratické zásady ČR;
- b) je-li třeba plnit mezinárodní závazky o společné obraně;
- c) je-li ve značném rozsahu ohrožen veřejný pořádek a vnitřní bezpečnost státu;
- d) jsou-li ve značném rozsahu ohroženy životy a zdraví, majetkové hodnoty či životní prostředí;
- e) vyplývají-li ohrožení uvedená v písm. c) a d) z živelné pohromy, ekologické nebo průmyslové havárie, nehody či jiného obdobného nebezpečí.

Na základě uvedených dokumentů jsou tyto orgány *ipso iure* zmocněny k užití mimořádných krizových opatření; jejich organizace a řízení se označuje jako **krizové řízení**.

Podle charakteru krizových situací (parlament může vyhlásit **válečný stav**, popř. **stav ohrožení státu**, vláda **nouzový stav**) mohou ústavní orgány přijímat, navrhopvat nebo vyhlášovat příslušná krizová opatření: krizová opatření vojenského charakteru, krizová opatření nevojenského charakteru, krizová opatření finančního a měnového charakteru, krizová opatření hospodářského charakteru či krizová opatření informačního charakteru. Krizová opatření musí být stanovena zákonem (nelze je realizovat nezávisle na zákonu či právním předpisu, nebo porušit legislativně předepsaný postup), musí směřovat k legitimnímu cíli (omezení lze provést jen v zájmu národní bezpečnosti, veřejného pořádku, zdraví, života, hospodářského či všeobecného blahobytu), mohou být zavedena pouze tehdy, je-li to nezbytné (v situaci, kdy nelze užít jiných prostředků k odstranění krizové situace), musí být vymezena právním řádem (včetně určení doby jejich užití, revize a zrušení).

Jsou-li v případě živelné pohromy, ekologické nebo průmyslové havárie, nehody či jiného nebezpečí ohroženy životy, zdraví, majetek, životní prostředí nebo vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek a pokud není možné ohrožení odvrátit běžnou činností správních úřadů a složek integrovaného záchranného systému, může být přednostou okresu, hejtmanem či primátorem hlavního města vyhlášen **stav nebezpečí**. Stav nebezpečí lze vyhlásit pouze tehdy, když intenzita ohrožení nedosahuje značného rozsahu, a to vždy s uvedením důvodů a na nezbytně nutnou dobu. Rozhodnutí o vyhlášení stavu nebezpečí musí obsahovat konkrétní krizová opatření a jejich rozsah.

Není-li možné účelně odvrátit vzniklé ohrožení v rámci stavu nebezpečí, vyhláší vláda – za předpokladu, že ke vzniku krizové situace vedly příčiny nevojenského charakteru – z vlastního podnětu či na základě návrhu hejtmana (při lokálním charakteru krizové situace) **nouzový stav**. Vyhlášením nouzového stavu nabývají orgány veřejné moci určitá práva a vznikají jim určité povinnosti, občanům země naopak mohou být některá jejich základní práva a svobody po dobu trvání nouzového stavu omezeny.

Válečný stav nebo **stav ohrožení** státu vyhlášené parlamentem znamená již faktické vedení války nebo její formální vypovězení (pasivní válka). Vyhlášení válečného stavu je vnitropoliticky i mezinárodně velmi citlivá záležitost: vyhlášením válečného stavu se uvádí do pohybu řada opatření, kterými se výrazně mění vnitřní fungování společnosti (mobilizace, válečné hospodářství, omezení základních práv a svobod ve smyslu § 53 odst. 1 zákona č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany ČR, uložení povinností atd.) a která se promítají do vnějších vztahů (přerušování diplomatických kontaktů, vypovězení bilaterálních a suspenze multilaterálních smluv, uzavření hranic, rekvizice, internace apod.). Z právního pohledu je válečný stav souhrn opatření, která jsou vyvolána válkou a jež proměňují právní poměry uvnitř státu a mimo jeho hranice. [3]

Definice krizových situací zpravidla zdůrazňují přítomnost tří doprovodných jevů: hrozby, časové tísňe a momentu překvapení. Krizová situace spočívá v kombinaci všech tří vlastností: 1. silného ohrožení chráněných hodnot či strategických zájmů (státu, organizace, individua), 2. časové tísňe doprovázející nežádoucí situace, které vyžadují rychlá řešení, 3. momentu překvapení, který vychází ze zranitelnosti určité oblasti a bývá způsoben nedostatečným posouzením rizik a neadekvátní připraveností na výskyt krizové situace v dané oblasti. [4]

Krizová situace se může vyskytnout i ve stabilním systému. Takový systém ji obvykle překoná bez větších následků pro vlastní integritu. Labilní systémy mohou být výskytem krizové situace narušeny nejen ve své funkci, ale i v samotné struktuře, což může vyústit ve zhroucení systému.

Krizová situace testuje stabilitu systému a klade vysoké nároky na vedení a rozhodování, neboť její přítomnost v důležitých společenských subsystémech může ve velmi krátkém časovém rozpětí snížit kvalitu života občanů a značně zúžit rozsah politického rozhodování vládě, zainteresovaným institucím či jedincům.[5]

Většina autorů popisuje krizovou situaci jako **situaci, v níž je nutné činit rozhodnutí**. Např. J. A. Robinson [6] vyložil koncepci založenou na množství případových studií politického rozhodování. Jeho definice krize jako situace rozhodování zahrnuje:

1. identifikaci původu situace vzhledem k povaze prostředí, v němž se situace vyskytla;
2. množství času pro rozhodnutí;
3. posouzení relevance hodnot, které jsou v ohrožení;
4. nalezení řešení, implementace.

Na základě identifikace klíčových fenoménů spjatých s krizovou situací např. Ch. F. Hermann zkoumal důsledky krize pro organizační životaschopnost a rozhodování. Simulováním politického rozhodování na základě toho, zda je krize očekávaná či neočekávaná, zdali je k dispozici dlouhý či krátký čas na rozhodnutí a zdali krize představuje nízké, střední či vysoké ohrožení cílů těch, kteří rozhodují, se pokusil vytvořit ideální analytické případy rozhodování.[7]

Specifickou kategorií spojenou s krizovou situací představuje disponibilní **čas pro rozhodnutí**. Co je krátkým časovým úsekem pro jeden typ krize, může být pro jiný typ časem dostatečným či dlouhým. Komplexita úkolů konfrontující osoby, které rozhodují, vyžaduje rozdílně dlouhé časové úseky pro identifikaci, zkoumání, selekci a následnou realizaci alternativ řešení. Čas pro rozhodování nemusí být shodný s běžně prožívaným časem. Jsou pro to dva důvody: čas má v různých typech krizových situací rozdílnou relevanci a odlišné konsekvence pro nabízející se řešení situace. V potaz je také třeba vzít odlišnosti v kognitivní kapacitě, kompetencích a stylech rozhodování odpovědných osob: někteří potřebují krátký čas pro rozhodnutí, k němuž jiní vyžadují časový úsek dlouhý. Osoby odpovědné za rozhodování se obecně odlišují ve schopnosti reflexe a volby adekvátního řešení krizové situace, proto výběr lidí pověřených krizovým řízením musí klást vysoké nároky na jejich manažerské, analytické i osobnostní kvality. V krizové situaci vzrůstá tendence k zastávání krajně odlišných názorů při vyhledávání příčin krize, stejně jako radikálních postojů k řešení situace, což ohrožuje kvalitu rozhodujícího řešení.

Čas, který je k dispozici pro nalezení řešení krizové situace, tedy není nic absolutního: je vždy v relaci ke komplexnosti krizové situace, ke komplikovanosti možného nalezení vhodného řešení situace, ke kompetenci a počtu rozhodujících.

Stejně jako krize je i krizová situace principiálně výsledkem **evaluace**. Konstatování krizové situace vychází z představy o optimálním fungování určitého systému, resp. o narušení tohoto optima. Krizová situace vychází z konstatování ohrožení preferovaných zájmů, hodnot, cílů nebo statků individuí či skupin.

Některé sociálně-antropologické a psychologické teorie pracují s pojetím krizové situace jako pozitivního fenoménu. Např. psychoanalytická teorie E. Eriksona vychází z premis, jež krizi pojímají jako nevyhnutelnou součást života člověka, zahrnující prvek růstu a rozvoje identity a kompetencí osobnosti. [8] Podobně i některé antropologické či religionistické teorie uvažují o krizových situacích spojených s tzv. rituály přechodu (les rites de passage), které fungují jako potvrzení (konfirmace) změny životní situace člověka (břimování, promoce, rituály dospívání apod.).[9]

Doporučené užívání

Krizová situace je stav vážného narušení fungování určitého systému či jeho části, spojený s potřebou časově a systémově adekvátního rozhodnutí a řešení. Krizová situace je mimořádná událost, při níž jsou ohroženy cenné a chráněné hodnoty, zájmy či statky státu a jeho občanů a při které hrozící nebezpečí nelze odvrátit nebo způsobené škody odstranit běžnou činností správních úřadů, orgánů územní samosprávy, ozbrojených sil, záchraných sborů, havarijních a jiných služeb.

Literatura

- [1] Kol. autorů: Pojem krize v dnešním myšlení, Filosofický ústav AV ČR, Praha 1992
- [2] Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů
- [3] Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany ČR
- [4] Crisis, International Encyclopedia of the Social Sciences. The Macmillan Company & Free Press, 1968, Vol 1, s. 510—514
- [5] Luhmann, N.: Soziologie des Risikos. Berlin und New York 1991
- [6] Robinson J. A., Snyder, R. C.: Decision-making in International Politics. In: Kelman, H. C. (ed.), International Behavior: A Social-psychological Analysis, New York 1965, s. 435—463
- [7] Hermann, Ch. F.: International Politics and Foreign Policy. New York 1969
- [8] Erikson, E.: Identity and the Life Cycle. Selected Papers. Psychological Issues 1, no. 1., 1959
- [9] Gennep, A. van.: Les Rites de passage, Paris 1909. Český překlad: Přechodové rituály, LN, Praha 1996

22. KRIZOVÉ ŘÍZENÍ

Ivo Hlaváč

Ekvivalenty ve světových jazycích

A crisis management

F (?)management de crise

N (?) Krisenbewältigung, Krisenmanagement

R (?) менеджмент, управление кризисом

Krizové řízení jako strategická, koncepční a praktická příprava na možný vznik krizové situace může být v obecné rovině součástí jakéhokoli řízení (managementu) určitého výseku lidské činnosti. Každá organizační struktura, ať už v rámci podnikového managementu, či správního nebo státního úřadu by měla mít připraveny základní strategie, opatření a postupy reagování na potenciální výskyt krizové situace.

Termínem „krizové řízení“ v kontextu bezpečnostní problematiky označujeme relativně novou bezpečnostní disciplínu, spočívající v organizaci a řízení aplikovaných krizových opatření.

Potřebnost krizového řízení se osvědčuje v krizové situaci, kterou je možno definovat na základě § 2 písm. c), zákona č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (tzv. krizový zákon) jako mimořádnou událost, při níž jsou bezprostředně ohroženy demokratické základy státu, jeho svrchovanost a územní celistvost, chod hospodářství, systém státní správy a soudnictví, zdraví a život velkého počtu osob, majetek ve velkém rozsahu, životní prostředí nebo plnění mezinárodních závazků ke společné obraně, přičemž hrozící nebezpečí nelze odvrátit nebo způsobené škody odstranit běžnou činností správních úřadů, orgánů územní samosprávy, ozbrojených sil, záchranných sborů, havarijních a jiných služeb. Krizové řízení pak citovaný zákon definuje jako souhrn řídicích činností věcně příslušných orgánů, zaměřených na analýzu a vyhodnocení bezpečnostních rizik, plánování, organizování, realizaci a kontrolu činností prováděných v souvislosti s řešením krizové situace.

Za krizových situací se klade důraz na činnost řídicích a výkonných složek státu. Jejich akceschopnost je rozhodující pro úspěšné zvládnutí a překonání krizové situace a pro zmírnění škodlivých následků. Kvalitní krizové řízení umožňuje včas odhalovat zranitelnost bezpečnostních opatření a eliminovat rizika, předcházet krizím, či aspoň zmírňovat jejich škodlivé následky. Fungující krizové řízení, nabízející komplexní a koncizní sérii postupů pro řešení krizových situací, významným způsobem redukuje možnosti improvizace, a tím i živelnost a neefektivnost zvoleného řešení. Prostředky vložené do fungování mechanismů krizového řízení se tak mnohonásobně vracejí.

Ve výkonu krizového řízení můžeme identifikovat dvě základní fáze – přípravnou a realizační. V přípravné fázi připravují příslušné instituce (ministerstva, správní úřady, orgány samosprávy plnící úkoly v přenesené působnosti) tzv. krizové plány, právnické a podnikající fyzické osoby pak zpracovávají plány tzv. krizové připravenosti. Na základě těchto plánů pak zajišťují krizová opatření a svoji připravenost k realizaci těchto plánů v případě vzniku krizové situace. Úspěšnost realizační fáze krizového řízení souvisí se stavem připravenosti příslušných institucí, které se obecně dosahuje proškolením a výcvikem osob zodpovědných za krizové řízení a zajištěním logistické a materiální podpory. Týmy kompetentních odborníků pro krizové řízení mají úkol koordinovat jednotlivá krizová opatření tak, aby jejich aplikace byla zárukou efektivního řešení krizové situace.

Krizové plánování je možné z hlediska předmětu zájmu rozdělit na obranné plánování (otázky vnější bezpečnosti státu v gesci Ministerstva obrany), ochranu zákonnosti a veřejného pořádku (problémy vnitřní bezpečnosti státu v gesci Ministerstva vnitra), záchranné a likvidační práce vykonávané v důsledku živelných pohrom, průmyslových havárií nebo nehod (integrováný záchranný systém v gesci Ministerstva vnitra) a ochranu ekonomických zájmů státu (převážně v působnosti ekonomických resortů).

Doporučené užívání

Krizové řízení je bezpečnostní disciplína zabývající se analýzou, plánováním, organizací, kontrolou a řízením aplikovaných opatření, jež vedou k eliminaci krizových situací a ke zmírnění škodlivých následků s nimi spojených.

Literatura

- [1] Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů.
- [2] Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů.
- [3] Zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů.
- [4] Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany ČR.

23. BEZPEČNOSTNÍ SITUACE

Ivo Hlaváč

Ekvivalenty ve světových jazycích

A security situation

F état de sécurité

N Sicherheitslage

R (?) положение, ситуация безопасности

Bezpečnostní situace je výslednicí procesů a vztahů ve sféře nevojenské (politické, diplomatické, ekonomické, kulturně-sociální, ekologické aj.) a vojenské (zajištění obranyschopnosti státu), které zajišťují bezpečnost, je souhrnem vztahů příslušného prostředí jako celku. Termín se vždy užívá v relaci k určitému posuzovanému celku: národnímu státu, regionu či oblasti.

Bezpečnostní situace se úzce váže k problematice a pojetí bezpečnosti, neboť samotný pojem bezpečnost bývá definován situačně: např. jako stav klidu, v němž nehrozí žádné nebezpečí [1]; jako stav prostředí, v němž je zajištěna obrana před přímým ohrožením či nepřímými hrozbami spojenými s důsledky vnějších krizí; jako situace, ve které se individua, skupiny a státy necítí být ohroženy vážnými hrozbami [2]; nebo stav, v němž je zajištěna spolehlivá ochrana životních, bezpečnostních a strategických zájmů a chráněných hodnot státu.

Bezpečnostní situace je spoluurčena vnitrostátními a mezinárodními bezpečnostními poměry, je ovlivňována parametry vnitřní a vnější bezpečnosti státu. Vnitřní bezpečnost zahrnuje procesy, instituce a opatření, jejichž cílem je zabezpečovat politickýho, sociálně-kulturní a hospodářský systém společnosti, je dána charakterem bezpečnostní politiky, bezpečnostního systému státu a konkrétní konstelací vnitřních ohrožení integrity národní bezpečnosti (ohrožení suverenity a územní celistvosti státu, ohrožení demokratického zřízení, majetkových hodnot, zdraví a životů občanů, veřejného pořádku, životního prostředí apod.).[3] Vnější bezpečnost se odvozuje z absence či výskytu vnějších ohrožení (např. válečného nebezpečí) pro životní, strategické a bezpečnostní zájmy státu. Významnou úlohu pro posouzení bezpečnostní situace hraje příslušnost státu do určitého bezpečnostního prostředí a do systému kolektivní bezpečnosti, resp. jeho příslušnost k mezinárodním bezpečnostním organizacím (např. NATO, OBSE). V dnešním multipolárním světě se každý stát nachází ve vysoce komplexním mezinárodním prostředí, které ovlivňuje jeho bezpečnostní situaci a má přímý vliv na podobu bezpečnostní politiky.

Posouzení bezpečnostní situace vychází z představy o životních a bezpečnostních zájmech státu a z představy ideálního vojenského, logistického, legislativního, finančního, sociálního a ekonomického zabezpečení země. Bezpečnostní situace je ovlivňována celým souborem aktivit zahraniční politiky, ekonomického rozvoje státu, sociální stability, rozvoje demokracie a respektování lidských práv a souborem bezpečnostních důsledků plynoucích ze smluvních závazků státu. Bezpečnostní situace může být proto chápána jako souhrn vzájemných závislostí politické, vojenské a hospodářské roviny, oblastí veřejného pořádku a ochrany obyvatel před vnějšími hrozbami. [4]

Termín „bezpečnostní situace“ vyvolává obvykle pozitivní konotace a svádí k užívání pojmu ve smyslu „stabilní bezpečnostní situace“. Rozumí se tím situace, v níž absentují projevy bezpečnostních hrozeb a ve které úroveň bezpečnostních rizik vojenské, civilizační a ekonomické povahy nepřekračuje míru, jež by výrazně ovlivňovala základní funkce bezpečnostního systému státu a která by vyžadovala adekvátní reakci. Proto se často bezpečnostní situací rozumí stav, v němž je možné realizovat způsob života akceptovatelný pro všechny občany země, regionu či oblasti, k nimž se posouzení bezpečnostní situace vztahuje, a který je slučitelný s legitimními nároky a legálními procedurami demokratické společnosti.

Relevantním problémem týkajícím se bezpečnostní situace je otázka motivovanosti interpretace. Protože se ve společnosti mohou názory na strategické, životní a bezpečnostní zájmy země odlišovat, může se vlivem odlišných hodnotových a kognitivních rámců lišit i konečná interpretace bezpečnostní situace. Veřejnost vnímá bezpečnostní situaci prostřednictvím pocitů jistoty či ohrožení, které nejsou dány pouze skutečným stavem např. sociálně-politických, ekonomických, ekologických poměrů, zhoršujícími se zahraničně-politickými vztahy či krizovou situací v systémech, jež tyto vztahy organizují (bezpečnostní politika, bezpečnostní systém státu, obranná politika, vojenská politika ad.), nýbrž jsou především výsledkem reflexe a hodnocení relevance těchto poměrů ve vztahu k bezpečnosti z pozice určitého individua či zájmové skupiny (subjektivní bezpečnost). [5, 6]

Jednotná interpretace bezpečnostní situace země státními institucemi pověřenými zajištěním bezpečnosti a obrany státu bývá obvykle fixována na formulace základních principů bezpečnostní politiky, jež by měly odrážet názorový konsenzus všech důležitých politických sil země, transparentně vyjádřených v tzv. bezpečnostní strategii státu.

Doporučené užívání

Bezpečnostní situace (státu, regionu, oblasti) je výslednicí procesů a vztahů ve sféře nevojenské a vojenské bezpečnosti, je souhrnem vztahů politického, kulturně-sociálního, ekonomického, vojenského a ekologického prostředí jako celku. Bezpečnostní situace je spoluurčena vnitrostátními a mezinárodními bezpečnostními poměry: je ovlivňována parametry vnitřní a vnější bezpečnosti státu a celým souborem aktivit zahraniční politiky, ekonomického rozvoje státu, sociální stability, rozvoje demokracie a respektování lidských práv a souborem bezpečnostních důsledků, plynoucích ze smluvních závazků státu.

Literatura

- [1] Sécurité, In: Grand Larousse Encyclopédique, Librairie Larousse: Paris 1960—2002, tome 12, s. 709—710
- [2] Buchbender, O., Bühl, H., Kujat, H.: Wörterbuch zur Sicherheitspolitik. 3. vydání, Verlag E. S. Mittler & Sohn, Berlin, Bonn, Hamburg 1992, s. 134
- [3] Lange, H. J.: Innere Sicherheit. In: Nohlen, D. (Hrsg.): Kleines Lexikon der Politik, s. 204—205, C. H. Beck, München 2001
- [4] Art, R. J.: Bezpečnost. In: The Oxford Companion to Politic of the World, Oxford university Press, Inc. New York, 1993. Český překlad Oxfordský slovník světové politiky, Ottovo nakladatelství, Praha 2000, s. 70—72,
- [5] Buzan, B.: People, States and Fear. Chapel Hill: N.C., 1983
- [6] Blažek, R.: Vnímání pojmu bezpečnost českou veřejností. In: Problémy bezpečnosti ve společenskovědním a vojenském myšlení, Vojenská akademie v Brně, Brno 1996, s. 67—75

24. STRATEGIE

Ivo Hlaváč

Ekvivalenty ve světových jazycích

A strategy, tactics

F stratégie, tactique

N Strategie, Taktik

R стратегия, тактика

Strategie v obecném použití

(Pojem „strategie“ ve vojenství, odkud původně pochází, je zpracován v hesle „Vojenská strategie“.)

Strategie označuje koncepční organizaci a řízení určité činnosti za účelem dosažení definovaných cílů; bývá chápána jako obecný postup či umění koncepčně dosahovat stanovených cílů pomocí identifikovaných prostředků, metod a nástrojů v určitém časovém rozvrhu. Strategie je soubor procesů, které jsou organizovány tak, aby ovlivnily budoucí podmínky směrem k vytyčeným cílům.[1]

Pojem „strategie“ je synonymicky spjat s významy pojmů koncepce, plán, metoda či postup, ve většině případů však představuje vzhledem k uvedeným pojmům kategorii obecnější.

Etymologicky je termín „strategie“ odvozen od řeckého základu *stratos* (vojsko) a *agein* (vést). Stratégem (*stratégos*) byl nazýván vojenský velitel nebo vysoký úředník v antickém Řecku, později velitel námezdnicích vojsk. Pojem strategie se v antice původně vztahoval k činnosti stratéga a znamenal „umění obecného“ či „vojenské umění“. [2, 3]

Používání pojmu strategie má kořeny v oblasti vojenství, kde ve smyslu vojenské strategie [4, 5, 6, 7, 8] označoval teorii a praxi přípravy a vedení jednotlivých tažení či války obecně nebo velkých strategických operací, které by zabezpečily dosažení cílů válečného konfliktu. Základní intencí úspěšné vojenské strategie je dosáhnout vojenských cílů země co nejefektivněji a s nejmenšími náklady. Další rozbor viz v hesle hesle „Vojenská strategie“.

Ačkoli se termín užívá k deskripci plánu či koncepce na použití prostředků k dosažení cílů v různých prostředích, systematicky se od 18. století uplatňuje především ve sféře vojenství. V současnosti pole výskytu termínu „strategie“ zahrnuje vědecké disciplíny i běžné, ryze praktické lidské činnosti. Pro ilustraci lze uvést následující příklady široké expanze termínu:

- **strategie podnikání** (teorie managementu)
- **strategie ekonomická** (ekonomie)
- **strategie podniku** (teorie managementu)
- **strategie burzovní** (finančnictví)
- **strategie jednání** (sociální vědy)
- **strategie politická** (politické vědy)
- **strategie mediální** (human relations)
- **strategie sportovní** (sport)
- **strategie herní** (teorie her)
- **strategie konfliktní** (teorie her)
- **strategie výzkumná** (humanitní i přírodní vědy)
- **strategie domácností** (sociologie)
- **strategie rostlin** (botanika)
- **strategie ekologická** (ekologie)

- **strategie řízení lidských zdrojů** (human resources)
- **strategie učení** (pedagogika)
- **strategie rozmnožování** (etologie), atd.

Odhlédneme-li od specifik používání pojmu v různých teoretických i praktických doménách, můžeme analyticky rozlišit několik základních vrstev a komponent strategie:

- ***Deklarace cílů***

Základem každé strategie je deklarace cílů, cílové představy či priorit, kterých má být dosaženo a v jejichž jménu se strategie snaží ovlivnit budoucí situaci v dané oblasti. Strategie (předešlím v podobě strategických dokumentů) obvykle vychází ze strategického záměru či **strategických zájmů**, které mají být při formulaci a dosahování cílů akceptovány či zohledněny, popř. je nově definuje.

Cíl je vyjádření žádoucího budoucího stavu, ke kterému chce strategie přispět. Cíle lze z praktického hlediska dělit na dlouhodobé, formálně stanovené, abstraktní a těžko měřitelné **cíle strategické**; na dlouhodobé měřitelné cíle, které mají podobu jednotlivých realizačních kroků; na naprosto konkrétní, partikulární, krátkodobé měřitelné cíle, jež se mohou dosahovat konkrétním druhem taktiky (viz dále).

- ***Volba metod a prostředků***

Strategii mj. charakterizuje výběr metod, nástrojů a prostředků vedoucích k dosažení stanovených cílů. Selektce metod by měla být záležitostí kompetentních osob, schopných posoudit výhody a předvídat nevýhody a rizika vyplývající ze zvolených metod nebo z povahy preferovaných prostředků.

- ***Harmonizace kroků, systematizace, časový harmonogram***

Pro úspěšnou realizaci strategie je zapotřebí, aby tvořila koncizní systém, v němž na sebe jednotlivé realizační fáze pro dosahování dílčích cílů plynule navazují. Např. komplexní strategie (tzv. úplné strategie) obsahují možnosti výběru postupů z konečného počtu možností, který lze matematicky definovat pomocí tzv. stromu řešení konfliktní situace. K efektivnímu provedení jednotlivých kroků přispívá racionální časový harmonogram provedení dílčích opatření.

- ***Řízení, kontrola***

Nezbytnou podmínkou pro úspěšnou realizaci strategie je sdílení stanovených strategických cílů všemi zainteresovanými osobami na různých stupních řízení a organizace. Standardní součástí strategických postupů je ustavení mechanismů kontroly a zpětné vazby, monitorující dosažení cílů v určeném čase a s předpokládanými náklady. Stejně tak teorie řízení, tvorba týmů, delegování úkolů, ukládání dodatečných úkolů, volba taktiky a především delegování odpovědnosti za jednotlivé realizační fáze a kontrola jejich provedení tvoří neodmyslitelnou součást každé komplexní strategie.

- ***Logistika***

Pro úspěšnou implementaci strategických postupů je nezbytné kvalitní pokrytí a zajištění organizačních, materiálních a technických podmínek pro realizaci dané strategie a sestavení ekonomicky optimálního rozpočtu.

Strategie se týká dlouhodobých, obecných a komplexně pojatých cílů, obsahuje představu o prostředcích, metodách a způsobech jejich dosažení a definuje zdroje pro materiální, technické a logistické pokrytí jednotlivých kroků a realizačních fází. Strategie je způsob plnění cílů naležením nejadektivnějších metod a optimální organizace akcí při minimalizaci ekonomických nákladů – integruje tedy procedurální, organizační a ekonomická hlediska. Prakticky se strategie vždy týká zajištění organizačních, materiálních a technických podmínek, sestavení realizačního týmu, časového harmonogramu a rozpočtu. Součástí strategie je vytvoření symetrického komplexního celku zaručujícího plynulou návaznost realizačních fází a racionální plánování jednotlivých vstupů a výstupů. [9, 10]

V prostředí formálních organizací představuje důležitou součástí strategií tzv. strategické plánování. Strategické plánování má podstatnou úlohu v dosažení rovnováhy mezi krátkodobým a dlouhodobým plánováním. Jde o proces, který zahrnuje posouzení sociopolitických, právních a ekonomických podmínek, potřeb a rizik v dané oblasti, technologického vývoje nebo dostupnosti zdrojů, které by vedly ke specifickým možnostem akce. Vypracování strategického plánu zahrnuje přijetí informací zvnějšku a umožňuje racionální strategické volby, týkající se dalšího fungování organizace, nasměrování jejich aktivit, deklaraci operativních cílů a selekci efektivních metod jejich dosažení. [11]

Pojem strategie implikuje deskriptivní i preskriptivní momenty. Strategie jako deskripce implikuje plán na dosažení určitých cílů, umožňuje teoretický diskurs diagnostikující jednotlivé komponenty strategie a obsahující jejich posouzení či kritiku. Strategie jako preskripce je návod k dosažení cílů za použití jistých prostředků. Obě sémantické složky jsou v užívání pojmu strategie trvale přítomny.

Důležitým faktorem problematiky strategie je její předpokládaná intencionalita: strategie je téměř automaticky pojímána jako racionální, řízený proces, předpokládající intencionální činnost lidské mysli. V tomto ohledu je zapotřebí zdůraznit, že pokud se hovoří např. o strategii rostlin (botanika) nebo ekologické strategii (ekologie), pak je avizovaná teleologie do procesů vnášena pozorovatelem a *de facto* procesům (v rámci nějakého vědeckého paradigmatu či teoretického rámce) připisována.

Ke strategii náleží taktika

Pojem „strategie“ provází jeho doplnění a současně jeho opozitum - pojem „taktika“. Taktika označuje způsob promýšlení a provedení určité činnosti v konkrétní situaci; volbu dílčích, prostorově a časově omezených postupů, které jsou často implikovány a determinovány obecnými principy a cíli. Tyto principy a cíle jsou deklarovány strategiemi či strategickými koncepcemi v dané oblasti nebo problematice. Taktika je nejdynamičtější součástí strategie jako souhrnu opatření a principů deklarujících základní krátkodobé, střednědobé nebo dlouhodobé cíle.

Termín „taktika“ je etymologicky odvozen z řeckého *taktikós*, popř. *taxis*, znamenajícího řád, uspořádání či pořádek. Od počátku se tento termín vztahoval především k oblasti vojenství, resp. ke způsobu disponování vojenskými jednotkami různých druhů na všech typech bojišť.

Předmětem zkoumání taktiky je konflikt, boj. Pojem taktika se vedle vojenství užívá v obdobném významu v různých oblastech a kontextech: v politice, diplomacii, ve sportu a dalších oblastech lidské činnosti.

Pod zorným úhlem taktiky se k boji či konfliktu přistupuje jako k jevu, jenž má určitou historii a který prochází neustálým vývojem. Při volbě taktiky jsou posuzovány a zkoumány všechny procesy a okolnosti probíhající paralelně s centrálním konfliktem a na základě poznatků a prognóz jsou formulovány zásady a doporučení pro aktéry konfliktu.

Taktika se jen málokdy odlučuje od zvolené strategie; obvykle na strategii závisí a je její podobou při sledování určitých cílů nebo volbě prostředků ohraničena. Pokud v dané problematice či oboru lidské činnosti transparentní strategický rámec neexistuje nebo si ho aktér není vědom, projevuje se tendence suplovat strategickou úroveň volbou taktiky na základě postupů, které se osvědčily v minulosti, popř. selektovat taktické manévry na základě preferencí, jež (vědomě či nevědomě) vyjadřují zájmy a cíle jednotlivce nebo skupiny. [12]

Stejně jako pojem strategie i taktika implikuje jak deskriptivní, tak preskriptivní užití: posuzuje a zkoumá okolnosti a popisuje pravidla, zároveň však ústí ve formulaci postupu, který má být závazně realizován. Taktika má tedy dvě základní dimenze: teoretickou a praktickou. Teoretická východiska taktiky mohou vyplývat z kodifikovaných nebo akceptovaných pravidel činnosti v určité oblasti, mohou ovšem též mít podobu radikální inovace nebo neobvyklých improvizací a variací na známé či formalizované postupy. Typologie taktiky v dané oblasti jsou obsaženy v odborné literatuře a v závazných dokumentech a nařízeních (viz oblast vojenství, politiky, di-

plomacie apod.). Praxe taktiky spočívá v implementaci zvolených opatření a v konkrétní činnosti složek pověřených realizací určité taktiky.

Při běžném i striktně vojenském užití je nutno strategii a taktiku rozlišovat jako dvě specifické kategorie a sémanticky odlišné pojmy. Zatímco strategie formuluje základní cíle v dlouhodobém horizontu, taktika vychází z cílů stanovených strategií a volí konkrétní prostorově a časově omezené formy řešení, je výběrem a organizací disponibilních prostředků pro dosažení daného cíle, představuje nejdynamičtější výkonnou součást strategie jako souhrnu priorit a deklarace způsobu jejich dosažení. [13]

Obecně lze konstatovat, že taktika dostává smysl pouze na pozadí strategie; bez strategického rámce (jakkoli vágního) lze o taktice hovořit pouze metaforicky.

Doporučené užívání

Strategie označuje koncepční organizaci a řízení určité činnosti za účelem ovlivnění budoucích podmínek a dosažení definovaných cílů. Strategie bývá chápána jako obecný postup či umění koncepčně dosahovat stanovených cílů pomocí identifikovaných prostředků, metod a nástrojů v určitém časovém rozvrhu.

Specifickou kategorií představuje vojenská strategie (viz příslušné heslo).

Taktika označuje způsob vedení a promyšlení určité činnosti v konkrétní situaci, volbu dílčích prostorově a časově omezených postupů, které jsou implikovány a determinovány obecnými principy a cíli ve shodě se strategiemi či strategickými koncepcemi v dané oblasti či problematice.

Literatura

- [1] Stratégie, in: Vocabulaire pratique des sciences sociales, s. 267—268, Éditions Économie et Humanisme, Paris 1966
- [2] Stratégie, in: Grand Larrouse Encyclopédique, tome neuvième, s. 1020—1021, Librairie Larousse, Paris 1964
- [3] Strategy, in: Encyclopaedia Britannica, elektronická verze 1994—2002, Inc.
- [4] Strategie, in: Příruční slovník naučný, IV. díl, s. 281, Academia, Praha 1967
- [5] Стратегия, in: Большая Советская Энциклопедия, книга I., третье издание, с. 547—551, Москва 1976
- [6] Strategy, in: International Encyclopedia of the Social Sciences, s. 281, The Maxmilian Company & Free Press, New York 1968
- [7] Earle, E. M., et al., eds.: Makers of Modern Strategy, Princetown, 1971
- [8] Creveld, M. van: Technology and War: From 2000 B.C. to the Present, 1989
- [9] Thompson, A. A., Strickland, A. J.: Strategic Management: Concepts and Cases, 7th edition, Richard D. Irwin, Inc., New York 1993
- [10] Strategie, in: Velký sociologický slovník, s. 1233—1236, Karolinum, Praha 1998
- [11] Andrews, K. R.: The Concept of Corporate Strategy, 3rd edition, Homewood 1987
- [12] Tactique, in: Grand Larrouse Encyclopédique, tome dixième, s. 137, Librairie Larousse, Paris 1964
- [13] Tactics, in: Encyclopaedia Britannica, elektronická verze 1994—2002, Inc.

25. BEZPEČNOSTNÍ POLITIKA

Libor Frank

Ekvivalenty ve světových jazycích

A security policy¹⁴

F politique de sécurité

N Sicherheitspolitik

R политика безопасности

Významnost pojmu: Jedná se o jeden z klíčových pojmů bezpečnostní terminologie.

Frekvence výskytu: Vyskytuje se běžně v oficiálních dokumentech státní provenience. V odborné literatuře i v laické publicistice, přestože významově není jeho obsah jednoznačně ustálen a akceptován.

Definice: Bezpečnostní politika je politická koncepce a soubor státních opatření k zajištění vnitřní a vnější bezpečnosti státu. Po obsahové stránce zahrnuje ochranu státu před napadením zvenčí, ochranu bezpečnosti občanů včetně jejich práv, majetku a ochranu státního zřízení a právního řádu. Vytyčení zásad bezpečnostní politiky je záležitost zákonodárných orgánů státní moci, její provádění spadá do kompetence vlády, zejména ministerstva vnitra, obrany a spravedlnosti.[1, str.13]

Bezpečnostní politika je nejvyšší typ strategie integrující zahraniční i vnitřní politiku i obranu státu. Jejím prostřednictvím stát uspořádává všechny síly, jež má k dispozici na „světové šachovnici“. Zahrnuje politické, diplomatické, technologické, ekonomické, ekologické, kulturní a morální faktory a aspekty, jež musí být co nejlépe integrovány. Bezpečnostní politika je proto záležitostí nikoli vojáků, nýbrž státníků, politiků. Samotné použití ozbrojených sil je předmětem obranné či vojenské politiky a vojenské strategie. [7, str.79]

Na tuto charakteristiku navazuje také definice uváděná v českých oficiálních vrcholných dokumentech, kde se uvádí, že „*bezpečnostní politika státu (je) definována jako souhrn opatření směřujících k prevenci a eliminaci rizik a z nich vyplývajících hrozeb a k zajištění bezpečnosti, obrany a ochrany občanů a státu a Česká republika zajišťuje svou bezpečnost výkonem zahraniční, obranné, vnitřně bezpečnostní a hospodářské politiky, které jsou vzájemně soudržné, podpůrné a mají rovnocenné postavení.*“ [19]

Současné používání: Po skončení studené války došlo k výrazné demilitarizaci bezpečnostní politiky a k promíšení vojenského a nevojenského rozměru pojmu „bezpečnost“. Sám pojem bezpečnost, dříve takřka synonymní s pojmem vojenská obrana, získal nové, převážně nevojenské konotace. Při analýze obsahu a funkce bezpečnostní politiky lze vysledovat, zejména v období po ukončení studené války, několik významných tendencí:

- bezpečnostní politika přestává být výsadní doménou suverénních národních států a začíná být definována a prováděna také významnými mezinárodními organizacemi a integračními uskupeními,
- zejména u průmyslově vyspělých zemí je patrný trend kladoucí důraz na globální bezpečnost a 90. léta 20. století zvýraznila potřebu globálního přístupu a jeho promítnutí do koncepcí praktické politiky,¹⁵
- mnohem větší důraz se klade na nevojenské zajištění bezpečnosti vůči hrozbám a rizikům nevojenského charakteru,

¹⁴ V USA i jako „national security strategy“.

¹⁵ K příkladům globálního přístupu USA, EU a Japonska blíže viz [3, str. 32-33].

- dochází ke splývání vnější a vnitřní bezpečnosti státu a k úzké funkční propojenosti státních institucí odpovědných za výkon bezpečnostní a obranné politiky,
- bezpečnostní politika se soustřeďuje především na prevenci konfliktu prostřednictvím aktivních přístupů (*peace-making, peace-building*), na rozdíl od období studené války, kdy se konfliktu bránilo masivním odstrašováním či kdy byl řešen až po jeho ukončení (*peace-keeping*). [17, str. 13—14]

Bezpečnostní politiku současnosti již není možné definovat jen jako výlučnou doménu národního státu, ale lze ji definovat také jako bezpečnostní politiku nadnárodních celků s výraznými znaky státní suverenity. V souvislosti se změnami bezpečnostního prostředí a s postupující integrací Evropy dochází zejména v Evropské unii k postupnému faktickému předávání kompetencí národních států v oblasti obrany a bezpečnosti na nadnárodní úroveň. Jednotná politika v oblasti zahraničních věcí a bezpečnosti se prosazuje prostřednictvím Společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie (Common Foreign and Security Policy – CFSP). CFSP vychází ze Smlouvy o Evropské unii přijaté 7. února 1992 (z Maastrichtské smlouvy), jejíž článek „J“ založil a definoval společnou zahraniční a bezpečnostní politiku.

Jejími cíli jsou: zabezpečení společných hodnot, základních zájmů a nezávislosti Unie, posilování její bezpečnosti a bezpečnosti jejích členských států ve všech směrech, chránění míru a posilování národní bezpečnosti v souladu s principy Charty OSN jakož i s principy helsinského Závěrečného aktu a cíli Pařížské charty, podpora mezinárodní spolupráce, rozvoj a upevňování demokracie a právního státu a respektování lidských práv a základních svobod. Společná zahraniční a bezpečnostní politika zahrnuje všechny otázky, které mají vztah k bezpečnosti Unie, včetně eventuálního koncipování společné obranné politiky, což by mohlo časem vést ke společné obraně.¹⁶ Amsterodamská smlouva z roku 1997 revidovala některé záležitosti týkající se Společné zahraniční a bezpečnostní politiky s cílem zvýšit její efektivitu.

Důležitým mezníkem se stalo francouzsko-britské jednání v Saint-Malo v roce 1998, kde obě země deklarovaly, že k dosažení skutečně efektivní CFSP musí mít Evropská unie kapacity pro vedení autonomních operací, které budou mít oporu v silném a konkurenceschopném evropském obranném průmyslu a ve vojenských technologiích. Tak byly položeny základy pro vývoj, který vedl k vytyčení a přijetí „evropského základního cíle (EHG – European Headline Goal)“ na summitu v Helsinkách v prosinci 1999 a k rozhodnutí o vytvoření politicko-vojenských struktur v podobě Politického a bezpečnostního výboru, Vojenského výboru Evropské unie a Vojenského štábu. [6]

Deklarovaným cílem Evropské bezpečnostní a obranné politiky je, velmi stručně řečeno, vytvoření takových vojenských i nevojenských kapacit a nutného institucionálního zázemí, které Evropské unii umožní rychle reagovat na krizové situace, a to především v těch případech, kdy NATO jako celek (s USA) nebude do operace zapojeno. Ambicí této politiky není primárně teritoriální obrana, která je svěřena NATO, ale plnění tzv. petersbergských úkolů, tj. celé škály akcí od malých humanitárních až po rozsáhlé operace typu IFOR/SFOR (humanitární a záchranné úkoly, operace na udržení míru, zapojení bojových sil do krizového managementu, včetně operací na prosazování míru [20]).

Evropská bezpečnostní a obranná politika je důsledek politické emancipace Evropské unie ve vztahu k USA; EU není dnes jen ekonomickým uskupením, ale také významným politickým celkem, který si začíná stále více uvědomovat svoji politickou odpovědnost a bezpečnostní roli v systému mezinárodních vztahů. K jejímu koncipování také nepochybně přispěla zkušenost z omezeného vlivu Evropských společenství na průběh a ukončení etnického násilí v bývalé Jugoslávii v první polovině 90. let minulého století. [10, str. 30]

Konkrétní kvantitativní cíl (EHG) Evropské bezpečnostní a obranné politiky byl stanoven na zasedání Evropské rady v Helsinkách v prosinci 1999. Podle něj má být Evropská unie do

¹⁶ Je důležité rozlišit bezpečnostní a obrannou politiku. Na evropské úrovni jde především o použití vojenské síly na podporu politiky a struktur kolektivní bezpečnosti. Nejedná se tedy o společnou obranu.

roku 2003 schopna nasadit mimo své území sbor rychlé reakce o velikosti zhruba 60 000 osob, včetně nezbytné letecké a námořní podpory, a udržet jej v operaci po dobu nejméně jednoho roku. Ve funkční oblasti je pak cílem vytvoření prostředků a struktur pro úspěšné vedení celého spektra již zmíněných petersbergských misí. Evropská bezpečnostní a obranná politika by měla posílit transatlantické vztahy praktickým důkazem vůči USA a Kanadě, že Evropa je konečně připravena sdílet větší břemeno své obrany.

Přes tyto trendy však dosud hlavním tvůrcem bezpečnostní politiky zůstává národní stát a hlavním motivem obhajoba jeho národních zájmů. Např. Velká Británie má dva specifické cíle své bezpečnostní politiky. Prvním cílem je udržení příznivého mezinárodního bezpečnostního prostředí, druhým je maximalizování britského vlivu skrze existenci takových vojenských sil a prostředků, které budou dostatečné k obraně Británie a zároveň k prosazování dobra ve světě při zachování jejich přiměřenosti a obhajitelnosti vzhledem k dostupným finančním zdrojům.[12, str. 14] Britská bezpečnostní politika je i nadále založena v první řadě na prosazování britských životních zájmů. [Tamtéž, str. 15]

Bezpečnostní politika České republiky vychází z definice národních zájmů, z analýzy bezpečnostního prostředí a svých morálních a právních závazků a jejím cílem je příprava státu a občanů čelit bezpečnostním hrozbám a rizikům. Bezpečnostní politika zahrnuje jednak oblast vnitřní bezpečnosti (vnitro, justice aj.), jednak oblast vnější bezpečnosti (zahraniční věci, obrana). V našem prostředí je na nižších úrovních bezpečnostní politika rozpracována do specializovanější obranné politiky, případně vojenské politiky. Tato triáda *bezpečnostní politika – obranná politika – vojenská politika* se také obsahově i nominálně kryje s obsahem strategických dokumentů státu.¹⁷

Zásady a hlavní rysy své bezpečnostní politiky definovala Česká republika v dokumentech Bezpečnostní strategie České republiky (1999, 2001) a ukotvila je v Ústavě České republiky (Ústavní zákon č. 110/1998 Sb. o bezpečnosti České republiky, Ústavní zákon č. 300/2000 Sb.) a ve svém právním řádu (Zákon č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany České republiky aj.).

Vzhledem k tomu, že samostatná schopnost České republiky ovlivňovat vývoj v bezpečnostním prostředí žádoucím směrem je vzhledem k její geografické poloze, mezinárodnímu postavení, hospodářské a vojenské síle jen omezená, musí být naše země připravena i na možnost krajního a kritického ohrožení svých národních zájmů, kdy nevojenské prostředky (diplomacie, ekonomické nástroje apod.) k jejich obhajobě nebudou dostačovat. Proto musí budovat takové ozbrojené síly, které budou schopny původce případného nebezpečí odstranit nebo nebezpečí odvrátit. Zároveň se Česká republika musí snažit posilovat své mezinárodní postavení, vytvářet a prohlubovat spojenecké svazky a zainteresovat spojence a partnery na své bezpečnosti.

Synonyma: nejsou, někdy však dochází k záměnám s výrazy „obránná politika“, „vojenská politika“, eventuálně „bezpečnostní strategie státu“.

Doporučená definice

Bezpečnostní politika je nejobecnější a vrcholný program státu nebo uskupení států v oblasti obhajoby a obrany národních zájmů. Je obvykle stanovena na základě definice národních zájmů, analýzy bezpečnostního prostředí a klasifikace hrozeb a rizik a mezinárodních závazků, přičemž věnuje pozornost jak bezpečnosti vnitřní, tak bezpečnosti vnější. Deklaruje, jakým způsobem a při použití jakých prostředků hodlá aktér definující a provádějící bezpečnostní politiku hájit své zájmy.

Literatura

[1] Adamová, K. et al.: Politologický slovník. 1. vyd. Praha, C.H.Beck 2001. 284 s.

¹⁷ Odras této hierarchizace lze spatřit v produkci vrcholných dokumentů české proveniencí zejména v průběhu druhé poloviny 90. let a také v současnosti na Slovensku.

- [2] David, D.: Na cestě k politické a vojenské Evropě?. *Mezinárodní politika* 2000, č. 3, s. 9—11.
- [3] Eichler, J.: Globální bezpečnost a její vliv na koncipování bezpečnostní politiky. *Mezinárodní vztahy* 1995, č. 4, s. 31—38
- [4] Handl, V.: Německá priorita: Akceschopná Evropa. *Mezinárodní politika*, 2000 č. 3, s. 19—21.
- [5] Hubáčková, H.: Evropská bezpečnostní a obranná politika – Průběžné hodnocení z pohledu české diplomacie: stav po druhé třetině. In: KHOL, R. Česká republika a Evropská bezpečnostní a obranná politika. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 2000, s. 9—15
- [6] Jahoda, R.: Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie. *Vojenské rozhledy*, 2000, č. 4, s. 3—10
- [7] Janda, J. et al.: *Bezpečnostní politika České republiky*. 1. vyd. Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1996. 159 s.
- [8] Janda, J. et al.: *Mezinárodní souvislosti bezpečnostní politiky České republiky*. 1. vyd. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1995. 96 s.
- [9] Khol, R.: Evropská bezpečnostní a obranná politika – odpověď na evropské bezpečnostní ambice? *Mezinárodní vztahy* 2000, č. 4, s. 29—40
- [10] Khol, R.: Společná bezpečnostní a obranná politika. *Mezinárodní vztahy* 2000, č. 3, s. 4—6
- [11] Lang, K.–O.: Noví členové NATO a jejich přístupy k evropské bezpečnostní politice. *Mezinárodní politika* 2000, č. 3, s. 16—18
- [12] Lindley–French, J.: Udržet mír – britská bezpečnostní politika a role evropských vojenských bezpečnostních struktur. *Mezinárodní politika* 2000, č. 3, s. 14—16
- [13] Kolektiv autorů: *Bezpečnost a bezpečnostní politika*. 1. vyd. Brno, Vojenská akademie v Brně, 1996. 93 s.
- [14] Kolektiv autorů: *Kooperativní uspořádání bezpečnosti v Evropě*. 1. vyd. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1997. 130 s.
- [15] Rašek, A.: Problémy bezpečnostní politiky ČR. *Vojenské rozhledy* 2001, č. 2, s. 15—20
- [16] Richard, A.: Evropská obrana – naléhavý úkol. *Mezinárodní politika* 2000, č. 3, s. 11—13
- [17] Šedivý, J.: Česká republika v novém strategickém prostředí – transformace role ozbrojených sil a její vnímání společností. *Mezinárodní vztahy* 1997, č. 1, s. 12—18.
- [18] Štěpanovský, J., Michálková, M.: Alianční rozměr koncepcí bezpečnostní a obranné politiky České republiky. *Vojenské rozhledy* 2000, č. 1, s. 3—12
- [19] *Bezpečnostní strategie České republiky* [online]. *Bezpečnostní rada státu*. [Praha (Česká republika)], Úřad vlády České republiky 2001 [cit. 11. března 2002]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.vlada.cz/1250/vrk/rady/brs/dokumbrs/strategie2001.pdf>>.
- [20] *Petersberg Declaration* [online]. *Western European Union Council of Ministers*. [Bonn (SRN)], *Western European Union* 1992 [cit. 5. května 2002]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf>>.

26. OBRANNÁ POLITIKA

Libor Frank

Ekvivalenty ve světových jazycích

A defence policy¹⁸

F politique défensive

N Verteidigungspolitik

R оборонительная политика

Významnost pojmu: Jedná se o jeden z klíčových pojmů bezpečnostní terminologie. Významově ohraničuje oblast všech aktivit státu (a v širším měřítku i společnosti na území daného státu), které vedou k obraně a obhajobě chráněných hodnot, zejména životních národních zájmů, před vnějším napadením. Obranná politika souvisí s obecnějšími pojmy „obrana“ a „politika“, avšak vyjadřuje specifickou autonomní významovou kvalitu.

Frekvence výskytu: Uvedený pojem se často vyskytuje v odborných textech a užívá se i běžné mluvě. Nacházíme jej zejména v oborech související s tvorbou a realizací bezpečnostní politiky, v koncepčních a politických dokumentech státu a politických organizací (např. Bezpečnostní strategie České republiky – 2001 nebo programy politických stran apod.).

Definice: Existuje celá řada definic „obecné“ politiky, která bývá pojímána především jako oblast správy veřejných věcí a umění řízení státu nebo v užším smyslu jako péče o záležitosti určitého oboru (celní politika, měnová politika aj.). V přeneseném smyslu se pojem politika užívá i pro označení koncepčních dokumentů dlouhodobějšího charakteru (Hospodářská politika ČR, Průmyslová politika ČR apod.).¹⁹ Obranou obvykle rozumíme soubor opatření státu, jejichž cílem je zmařit nebo odvrátit útok na chráněnou hodnotu. Výraz „obrná politika“ se v českém názvosloví začal významněji používat v poslední dekádě minulého století ze dvou důvodů: 1) došlo k opuštění ideologického (marx-leninského) chápání politiky, včetně teoretické pojmové výbavy (termín „vojenská politika“) a 2) postupně se přejímaly pojmy především anglosaské provenience (*defence policy*). Ani dnes se pojem „obrná politika“ neužívá zcela jednoznačně a do značné míry záleží na subjektivním postoji a výkladu uživatele. V užším smyslu se uplatňuje jako označení pro politiku státu v oblasti vojenské obrany (výstavby a použití ozbrojených sil), v širším smyslu pak jako politika státu v oblasti všeobecné, široce chápané obrany, zahrnující i aktivity nevojenských nebo nestátních aktérů. Způsob užití je závislý i na dosud nezažitém jednoznačném vnímání pojmu „obrana“, resp. jeho významově širší dimenze, zahrnující i nevojenské aspekty.

Provázanost s ostatními pojmy

Pojem „obrná politika“ specifikuje tu část významově nadřazené „bezpečnostní politiky“, která se týká opatření státu před vnějším (ať již vojenským či nevojenským) napadením chráněných hodnot. Bezpečnostní strategie České republiky z roku 2001 uvádí: „*Úkolem obranné politiky je zajišťování svrchovanosti, územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrana života obyvatel a jejich majetku před vnějším napadením. Obranná politika stanoví, v souladu s branným zákonodárstvím, zásady pro výstavbu účinného systému obrany státu, přípravu a použití odpovídajících sil a prostředků, účast v kolektivním obranném systému i přípravu*

¹⁸ V americkém úzu ve tvaru *defense*.

¹⁹ Pro oblast obrany vznikla řada dokumentů podobného typu a účelu (Bílá kniha o obraně ČR, Vojenská strategie ČR, Bezpečnostní strategie ČR atd.), avšak žádný z nich neobsahuje v názvu výraz „politika“ (např. Obranná politika ČR).

obyvatelstva pro mimořádné situace. Obranná politika se řídí zásadami demokratické civilní kontroly ozbrojených sil a předpokládá především politické řešení krizí.“

Synonyma: Nesprávně bývá pojem „obrná politika“ zaměňován s nadřazeným pojmem „bezpečnostní politika“ nebo s již zastaralým a významově užším výrazem „vojenská politika“. Zákon o zajišťování obrany České republiky (222/1999 Sb.) výraz „obrná politika“ nepoužívá a nahrazuje jej širokým termínem „obrana“, nicméně ho definuje stejným způsobem jako citovaná Bezpečnostní strategie ČR: „*Obrana státu je souhrn opatření k zajištění svrchovanosti, územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrany života obyvatel a jejich majetku před vnějším napadením. Obrana státu zahrnuje výstavbu účinného systému obrany státu, přípravu a použití odpovídajících sil a prostředků a účast v kolektivním obranném systému... Řízení a organizace obrany státu zahrnují výstavbu, přípravu a řízení ozbrojených sil, operační přípravu státního území, obranné plánování a opatření v národním hospodářství a na všech úsecích veřejného života v zájmu zajišťování obrany státu.“*

Doporučená definice

Obranná politika je organická součást politiky státu, která vytváří předpoklady a stanovuje cíle a priority v oblasti obrany státu před vnějším napadením. Má nadresortní povahu, trvalou platnost, je závislá na definici chráněných hodnot a její realizace se týká všech občanů. Obranná politika je součástí komplexnější a významově nadřazenější bezpečnostní politiky.

Literatura

- [1] Velký slovník naučný. 1. vyd. Praha, Diderot, 1999, s. 384—385.
- [2] Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. 1. vyd. Praha, Diderot, 1999. s. 423—424.
- [3] Janda, J. et al.: Bezpečnostní politika České republiky. 1. vyd. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1996. 159 s.
- [4] Krejčí, O.: Mezinárodní politika. 2. vyd. Praha, Ekopress, 2001. 709 s.
- [5] Kroupa, J. et al.: Politologie. 1. vyd. Brno, Masarykova univerzita v Brně – Právnická fakulta, 1993. 272 s.
- [6] Lindley–French, J.: Udržet mír – britská bezpečnostní politika a role evropských bezpečnostních struktur. Mezinárodní politika 2000, č. 3, s. 14—16.
- [7] Miller, D. et al.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Přel. J. Kuchtová et al., 1. vyd. Brno, CDK a Proglas 1999. s. 378—379.
- [8] Rašek, A.: Vnitřní a vnější bezpečnost země [online]. Vojenské rozhledy. [Praha (Česká republika)], Ministerstvo obrany České republiky, 2002 [cit. 11. března 2002]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.army.cz/vti/vojroz/2002_1/3.htm>.
- [9] Scruton, R.: Slovník politického myšlení. Přel. P. Pithart, 1. vyd. Brno, Atlantis 1990. s. 97—99.

27. VOJENSKÁ POLITIKA

Libor Frank

Ekvivalenty ve světových jazycích

A defence policy / military policy

F politique militaire

N Militärpolitik

R военная политика

Významnost pojmu: V současné době se jedná o již zastaralý, nicméně ještě občas používaný výraz, který je nahrazován významově širším výrazem „obránná politika“.

Frekvence výskytu: V obecné mluvě se vyskytuje minimálně, objevuje se především v textech předlistopadové provenience, avšak bez bližší definice se na něj odkazuje i v některých koncepčních nebo popularizačních dokumentech vydaných státem v průběhu 90. let (např. Bílá kniha o obraně České republiky).

Definice: Existuje celá řada definic „obecné“ politiky; ta se pojímá především jako oblast správy veřejných věcí a umění řízení státu nebo v užším smyslu jako péče o záležitosti určitého oboru (celní politika, měnová politika aj.). V přeneseném smyslu se termín politika užívá i pro označení koncepčních dokumentů dlouhodobějšího charakteru (blíže viz heslo obranná politika). Pojem „vojenská politika“ je moderními společenskými vědami, především politickou filosofií, politologií nebo sociologií používán jen minimálně. Tento výraz byl však důležitou součástí pojmového aparátu marx-leninského učení aplikovaného především na prostředí ozbrojených sil: *„Vojenská politika obsahuje specifické vojenské vztahy mezi třídami, národy, státy a společenskými systémy. Vojenská politika každého státu mj. stanoví hlavní vojenskodoktrinní zásady státu, vztah států k válkám současné epochy, hlavní zásady vojenské výstavby státu, především ozbrojených sil. Třídní determinismus má rozhodující úlohu.“* [7, str. 12]

V širším smyslu se ho dříve používalo místo dnešního termínu „obránná politika“ či dokonce „bezpečnostní politika“. Označoval soubor opatření, cílů, postupů a kroků souvisejících s přípravou státu a jeho ozbrojených sil na válku. Toto pojetí mj. přepokládalo výhradně vojenský charakter napadení státu. V užším smyslu byl pojem „vojenská politika“ chápán v dnes již nepřijatelném pojetí jako praktický nástroj k politickému ovládnutí armády a k řešení politických a sociálních interakcí na ideologickém základě mezi armádou a společností i uvnitř armády samotné. Po destrukci komunistické moci, transformaci ozbrojených sil, zavedení jejich civilní kontroly, změně bezpečnostního prostředí, (znovu)objevení se řady nevojenských hrozeb a normalizaci vojensko-civilních vztahů se ukázalo, že se původní obsah pojmu „vojenská politika“ vyprázdnil nebo byl nahrazen uživanějšími a praktičtějšími pojmy odpovídajícími novým názorům na obranu a bezpečnost. Přesto se občas tento výraz užívá, avšak v odlišném pojetí jako termín charakterizující kvalitu a rozsah speciální části politiky státu zaměřené na budování a nasazení ozbrojených sil pro případ vojenského napadení země nebo plnění spojeneckých závazků. Dnes je *„bezpečnostní politika státu definována jako souhrn opatření směřujících k prevenci a eliminaci rizik a z nich vyplývajících hrozeb a k zajištění bezpečnosti, obrany a ochrany občanů a státu a Česká republika zajišťuje svou bezpečnost výkonem zahraniční, obranné, vnitřně bezpečnostní a hospodářské politiky, které jsou vzájemně soudržné, podpůrné a mají rovnocenné postavení.“* [11] Obranná politika nadresortní povahy představuje pak její operacionalizaci ve smyslu vytváření předpokladů, stanovování cílů a priorit v oblasti obrany státu před vnějším napadením. Proto se lze občas setkat s doplněním posloupnosti BEZPEČNOSTNÍ POLITIKA – OBRANNÁ POLITIKA o třetí úroveň – VOJENSKÁ POLITIKA. V tomto případě se pojmem „vojenská politika“ rozumí vytváření předpokladů, stanovování cílů a priorit v oblasti obrany státu před vnějším (pouze) vojenským napadením nebo jako souhrn principů výstavby a použití

ozbrojených sil. Tato aplikace pojmu však není nejšťastnější, neboť nejenže dochází k jeho matoucímu překrývání s pojmy nižšího řádu (koncepce, doktrína, strategie apod.), ale také se jeví jako překonaná v souvislostech dnešního pojetí bezpečnosti a obrany chápané v širším pojetí než v intencích válečného (vojenského) střetu, vedeného výhradně ozbrojenými silami.

Doporučená definice

Výraz „vojenská politika“ je dnes co do rozsahu i ideologického obsahu již překonan. Jeho funkci částečně přebíral (staro)nový pojmový aparát: obranná politika. Výraz vojenská politika odkazuje na úzkou a zastaralou představu čistě vojenské obrany státu před vnějším napadením, je nevhodný k používání také z důvodu jeho dřívějšího ideologického výkladu, obtížného překladu do cizojazyčného prostředí s již etablovanými výrazy (*defence policy*) a v neposlední řadě je jen minimálně rozpracován a používán společenskými vědami.

Literatura

- [1] Velký slovník naučný. 1. vyd. Praha, Diderot 1999. s. 180.
- [2] Krejčí, O. Mezinárodní politika. 2. vyd. Praha, Ekopress 2001. 709 s.
- [3] Kroupa, J. et al. Politologie. 1. vyd. Brno, Masarykova univerzita v Brně – Právnická fakulta 1993. 272 s.
- [4] Mikulín, A. Vojensko-politický slovník. 1. vyd. Praha, Naše vojsko 1987. s. 300—302.
- [5] Miller, D. et al.: Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Přel. J. KUČTOVÁ et al., 1. vyd. Brno, CDK a Proglas 1999. s. 378—379.
- [6] Rašek, A.: Vnitřní a vnější bezpečnost země [online]. Vojenské rozhledy. [Praha (Česká republika)] : Ministerstvo obrany České republiky, 2002 [cit. 11. března 2002]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.army.cz/vti/vojroz/2002_1/3.htm>.
- [7] Rybecký, V: Vojensko-politické otázky mezinárodních vztahů (1980—1986). 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1987. 174 s.
- [8] Scruton, R. Slovník politického myšlení. Přel. P. Pithart, 1. vyd. Brno, Atlantis 1990. s. 97—99.
- [9] Síč, J. Vojenství a vojenská politika. 1. vyd. Praha, Naše vojsko 1969. s. 123—149.
- [10] Žaloudek, K. Encyklopedie politiky. 2. vyd. Praha, Libri 1999. s. 352—353.
- [11] Bezpečnostní strategie České republiky [online]. Bezpečnostní rada státu, Úřad vlády České republiky 2001 [cit. 11. března 2002]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.vlada.cz/1250/vrk/rady/brs/dokumbrs/strategie2001.pdf>>.

28. OBRANA

Richard Janderka

Ekvivalenty ve světových jazycích

A defence²⁰

F défense

N Verteidigung

R оборона

Obrana je jeden z ústředních obecných pojmů vojenství a běžně se vyskytuje v obdobných významech v obecné mluvě. Ve vojenství se termín „obrana“ využívá samostatně i v různých souslovích (jako např. obrana státu, obrana prostoru, předsunutá obrana apod.). V chápání obsahu pojmu a v jeho užívání se většinou příliš nechybuje.

Některé z četných definic

Český právní řád definuje obranu státu v § 2 zákona č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany České republiky takto: „*Obrana státu je souhrn opatření k zajištění svrchovanosti, územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrany života obyvatel a jejich majetku před vnějším napadením. Obrana státu zahrnuje výstavbu účinného systému obrany státu, přípravu a použití odpovídajících sil a prostředků a účast v kolektivním obranném systému.*“ [1]

Individuální a kolektivní obrana je právní pojem z mezinárodního práva. Podle Charty OSN je individuální a kolektivní obrana povolena zemím čelícím ozbrojené agresi nebo invazi ohrožující jejich územní celistvost nebo politickou nezávislost.

Všeobecné slovníky definují obranu nejčastěji jako jeden z hlavních druhů (způsobů, metod) boje, jehož cílem je chránit a uhájit svěřený předmět, objekt, úsek terénu, zemi nebo stát proti nepřátelskému útoku. Lze ji vést jako druh boje na úrovni taktické, operační i strategické, přičemž strategická nebo operační obrana nevylučují ze svého rámce útok, ten ovšem jen na taktické úrovni. Hlavním cílem obrany je odrazení útoku (úderu) a udržení objektů, linií a prostorů. Vedlejšími cíli je zpravidla ušetření vlastních sil a vyčerpání sil a prostředků protivníka, získání času pro přípravu vlastního vojska k dosažení převahy na hlavním směru a podobně [viz 2, díl 5. M—O, str. 423].

V odborných vojenských publikacích je obrana definována nejčastěji jako druh bojové činnosti vedené ve stanoveném prostoru a čase s cílem odrazit útok protivníka, způsobit mu ztráty, které mu nedovolí dále realizovat útočný záměr, udržet důležité prostory, ušetřit síly a prostředky a vytvořit podmínky k provedení protizteče (protiúderu). Dosahuje se účelným způsobem prostorového rozmístění a použitím sil, využitím bojových možností výzbroje, techniky a též ochranných vlastností terénu.

Obranu definuje [6] jako „*druh vojenských činností prováděných s cílem zmaření nebo odrazení útoku (úderu) protivníka který je v převaze, jeho zničení, přikrytí (udržení) zaujatého teritoria (rajonu, objektu, vodní plochy), přikrytí druhých (méně důležitých) směrů částí sil a prostředků, vytvoření převahy sil a prostředků nad nepřítelem na hlavním směru a podmínek pro přechod vojsk do útoku. Obrana je využívána v taktickém, operačním i strategickém měřítku buď jako vynucený druh činností, nebo záměrně (s předstihem). Podstata obrany spočívá v ničení vojsk protivníka při jeho přesunu z výchozích prostorů pro útok, v období zteče předního okraje, v průběhu bojové činnosti za udržení obranných čar a to palbou různých druhů zbraní, provedením protipřipravy, úporným udržením rozhodujících prostorů (objektů) a rozhodnými protiútoky (protiúdery)*“.

²⁰ V americkém úzu ve tvaru *defense*.

Strategii vojenské obrany ČR ve svém oddílu D stanoví přijatý doktrinální dokument [3] a též [4]. Velmi často se v koncepčních dokumentech obecnější povahy pojem „obrana“ nedefinuje, pravděpodobně proto, že se považuje samozřejmý.

Na obranu jako fenomén lze nahlížet z několika úrovní. Bezpečnost země je organizována v systému zvaném „národní obrana“, jehož oficiální funkcí je zachovat územní celistvost a politickou nezávislost národa proti agresí vedené zvenčí. Národní obrana a obranná politika jsou všeobecné pojmy, které zahrnují veškeré vojenské aktivity země; jejich politicko-strategický ráz není nutně defenzivní, především poté, co vypukne konflikt.

Obrana (defenziva) jako strategický pojem je antitezí a současně doplněním ofenzivy. Obrana tvoří „negativní“ aspekt války, zatímco ofenziva představuje její „pozitivní“ aspekt. Jaderné odstrašování tvoří třetí část strategické trojice. Jaderné odstrašování je však založeno na ofenzivních nebo defenzivních charakteristikách uvažovaných strategií (hromadná odvěta, vzájemné zničení, strategická obranná iniciativa) a na volbě týkající se použití jaderných zbraní a protijaderných obranných systémů. V rámci námořní války má strategická obrana za cíl udržet nadvládu na moři nebo zabránit nepříteli, aby nadvládu na moři získal. Na operačním a taktickém stupni jsou defenzivní akce spojovány s útoky, stejně jako se v rámci strategické obrany používá ofenziva.

Clausewitz [5] dával přednost defenzivní formě války před ofenzivní. Podle Clausewitze je funkcí obrany odrazit úder. Jejím účelem je udržet pozici, což je úkol snadnější, než ji dobýt. Obrana má ovšem relativní charakter, protože pojem absolutní obrany je v rozporu s pojmem války. Strategická obrana je chápána ve funkci svého vztahu k ofenzivě. „Zničení nepřátelských sil vede obranu k útoku a útok vede k dobývání území,“ napsal Clausewitz. Defenzivní forma války má za cíl oslabit nepřítele. Nepůsobí pouze jako štít.

Strategická obrana používá v boji proti nepříteli také ofenzivních prostředků, i když mu čelí například jen pomocí stíhel. Využití terénu, který obránce drží, mu umožňuje vést účinný protiútok po odražení útoku nepřítele. Historie, včetně nedávné, zřejmě potvrzuje Clausewitzovu poučku jak v souvislosti s klasickými střetnutími, tak i v rámci nepřímých válek zaměřených na vyčerpání protivníka, ne-li vojenské, tedy alespoň politické a psychologické. V každém případě je čas účinným spojencem obránce, který „sklidí i to, co nezasel“.

Strategická obrana všeobecně vede k opotřebovávající válce, jejíž trvání je příznivé pro tu válčící stranu, která od počátku zaujímá defenzivní postoj. Naproti tomu strategie, jejímž cílem je zničit protivníka dříve, než bude mít čas reagovat, spoléhají na rychlý úspěch ofenzivy, jejíž ráznost spočívá v soustředění, rychlosti a překvapení, nikoli ve vyčerpávající činnosti vedené během defenzivní války. Čas působí ve prospěch obránce, stejně jako terén. Všeobecně je postoj obránce statický. Umožňuje mu udržet si iniciativu, prodlužovat boje pro získání času a přitom zabraňovat útočníkovi v přístupu do určitých geografických prostorů. Palba je nástrojem, který obránce umožňuje reagovat na útoky nepřítele, aniž by byl nucen opustit své postavení. Protiútok mu poskytuje příležitost využít slabosti protivníka na konci útoku, který se zhroutil. Aby byla defenzivní válka účinná, je nezbytné, aby byl útočník na konci bojů oslaben a vyčerpán více než obránce. V rámci klasického obléhání může obléhaný přijmout pouze jedinou strategii: získat čas a vyčkat příchodu posil zvenčí, které jsou jediným prostředkem k tomu, aby mohl doufat v definitivní odražení obléhajícího. Opevnování bylo ve všech epochách prostředkem k obraně územního celku. Polní opevnění se používala k ochraně postavení, ale někdy sloužila i k ofenzivním účelům. Technický pokrok v oblasti výzbroje postupně vyloučil používání klasického opevnění za války. Přesto se u stratégů a politiků pravidelně objevují iluze, že lze realizovat absolutní obranný systém, dokonce na národní úrovni. Někteří se domnívají, že by bylo možné vybudovat takovou soustavu pomocí jaderné a kosmické technologie.

Obrana může být vedena z vlastního rozhodnutí, nebo může být vynucena protivníkem, případně dalšími okolnostmi.

Hlavním a obecným cílem obrany je odrazit (zastavit) útok protivníka, který je v převaze, vyčerpat jeho síly, zbavit jej iniciativy a vytvořit podmínky k přechodu do útoku. Z politických nebo i jiných důvodů nemusí vždy přechod do útoku následovat.

Dalšími cíli obrany mohou být:

- udržet strategicky, operačně nebo takticky důležité prostory a objekty,
- získat čas k přísunu záloh nebo k přeskupení sil a prostředků,
- ušetřit síly a prostředky na určitém směru tak, aby na jiném mohlo být dosaženo převahy sil,
- zabezpečit boky uskupení vedoucího útočnou operaci (útok).

Obrana je charakterizována odolností, aktivitou, úporností a pružností.

Odolnost obrany spočívá ve schopnosti čelit všem prostředkům a činnostem, které protivník používá ke zničení vlastních vojsk nebo ke zbavení jejich schopnosti klást organizovaný odpor.

Aktivita obrany záleží v nepřetržitém působení na protivníka dostupnými prostředky bez vyčkávání a pouhé reakce na jeho činnost.

Úpornost obrany závisí na kladení vytrvalého a účinného odporu protivníkovi, spojeném s nepřetržitou snahou o udržení celistvosti obrany bez pomýšlení na ústup.

Pružnost obrany spočívá ve schopnosti vojsk co nejrychleji reagovat na vývoj situace a přecházet k aktivním formám činnosti.

Za přednosti obrany lze považovat to, že velitel má zpravidla možnost volby terénu (byť omezenou), ve kterém obranu povede. To umožňuje připravit si varianty obrany a využít čas k maximálnímu možnému ženižnímu vybudování prostoru obrany a k vytvoření jeho potřebné infrastruktury. Dovedně organizovanou obranou lze útočníka průběžně oslabovat a stavět před něj stále nové a nevýhodné situace. To dovoluje dosáhnout úspěchu i proti protivníkovi, který je v několikanásobné převaze. Tato skutečnost rovněž potvrzuje, že obrana je silnější druh bojové činnosti než útok.

V závislosti na síle, složení a záměrech protivníka, na situaci, úkolu a možnostech vlastních vojsk, na charakteru terénu a povětrnostních podmínkách a na cílech obranné operace (obraného boje) může mít obrana různé formy – manévrovou a poziční.

Manévrová obrana je založena na kombinaci obranného a útočného boje a boje na zdrženou tak, že i za cenu dílčí ztráty území umožňuje způsobit útočnickovi co největší ztráty, vyčerpat jej, vnutit mu způsob činnosti výhodný pro obránce a dovoluje uchovávat vlastní síly pro následující rozhodnou bojovou činnost. Dává možnost, pokud je dočasná ztráta určitého prostoru přijatelná, rozvinout poměrně malé síly na předním okraji a vytvářet silnou zálohu v hloubce k provedení rozhodujícího protiúderu. To ovšem vyžaduje dostatečnou hloubku prostoru, ve kterém se protiúder vede, a dostatečnou pohyblivost sil a prostředků obránce. Boj na zdrženou je forma manévrové obrany, jejíž cílem je získat čas.

Poziční obrana se zaměřuje na udržení stanoveného prostoru úpornou obrannou činností vojsk v obranných postaveních a aktivní činností malých mobilních záloh. V závislosti na úkolu, možnostech vojsk a terénu je hlavní úsilí obrany položeno blíže k přednímu okraji kontaktu s protivníkem. Je závislá na včasném zjištění hlavního úsilí protivníka a na rychlém a účinném soustředění sil a prostředků v prostorech nejvýhodnějších pro vedení obrany. Poziční obrana předpokládá další následnou činnost, tak aby bylo možno dosáhnout rozhodující porážky protivníka.

Doporučená definice

Obrana je souhrn činností směřujících především k odvrácení napadení (útku) protivníkem s cílem zachovat důležité lidské, materiální a prostorové hodnoty.

Literatura

- [1] Zákon č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany České republiky.
- [2] Kolektiv: Všeobecná encyklopedie DIDEROT v osmi svazcích, Diderot, Praha 1999.
- [3] Vojenská strategie České republiky, schválená usnesením vlády č. 438 dne 29. dubna 2002.
- [4] Doktrína Armády České republiky, Praha 2001. Ministerstvo obrany, Sekce perspektivního plánování GŠ, č.j. 50110/21/2001-1203/2, červen 2001.
- [5] Clausewitz, C.: O válce. Bonus. Brno 1996.
- [6] Ogarkov, V. N. et al.: Vojennyj enciklopedičeskij slovar'. Moskva, Vojennoje izdatěl'stvo 1983. s. 497—498.

29. VOJENSKÁ STRATEGIE

Richard Janderka

Ekvivalenty ve světových jazycích

A military strategy

F stratégie militaire

N Militärstrategie

R военная стратегия

Obecně lze pojem „strategie“ vymezit jako koncepci rozhodování, plánování a řízení činnosti lidí a organizací v dlouhodobém horizontu i v prostorově velkém měřítku, určenou k dosažení rozhodujících cílů pomocí identifikovaných prostředků, metod a nástrojů. Podrobnější rozbor obecných významů, vlastností pojmu a etymologie a zmínku o užívání tohoto pojmu mimo oblast vojenství (viz u hesla Strategie vs. taktika). Nejstarší, nejznámější a pravděpodobně nejčetnější význam, v němž se termín „strategie“ užívá, leží v oblasti vojenství.

V českém úzu se termín „vojenská strategie“ používá zejména ve dvou hlavních významech a kontextech:

1. Prvým a hlavním významem chápeme vojenskou strategii jako **nejvyšší součást vojenského umění** (a to teorie i praxe), přípravy a vedení ozbrojeného zápasu a jiného použití ozbrojených sil.

2. S druhým významem termínu „vojenská strategie“ v českém (a někdy i cizojazyčném) úzu se setkáváme při označení **dokumentů** státu a jeho složek, které stanovují konkrétní zásady užití ozbrojených sil k obraně v dané době, za daných politických a společenských podmínek a v konkrétním bezpečnostním prostředí.

Tomuto druhému použití termínu „vojenská strategie“ zhusta konkurují synonyma „doktrína“ či „strategie obrany“.

Vojenská strategie jako nejvyšší součást vojenského umění

Obsah **vojenské strategie jako součásti vojenského umění** tvoří především obecné principy výstavby, přípravy a použití armády (ozbrojených sil) vcelku a jejich teoretická reflexe. Jsou to zejména principy vojenského umění vyjádřené v jeho nejvyšší – tj. strategické – úrovni. Jinými slovy, jde o teorii a praxi přípravy a vedení jednotlivých tažení či války obecně nebo velkých strategických operací, které jsou s to zabezpečit dosažení cílů válečného konfliktu. Základní intencí úspěšné vojenské strategie je dosáhnout vojenských cílů co nejefektivněji a s nejmenšími náklady. Teorie vojenské strategie zkoumá na základě komparativního studia válečných událostí, bezpečnostní situace, morálních a ekonomických možností země, nových bojových prostředků a názorů na pravděpodobného nepřítele otázky podmínek a charakteru budoucí války (tzv. strategická studia), problémy přípravy armády a státu na válečný konflikt, způsoby vedení války, principy jejího materiálního a technického zabezpečení, způsoby řízení ozbrojených sil apod. [1], [2]. Vojenská strategie jako nejvyšší součást vojenského umění má dlouhou historii. Dějiny pokusů zformulovat principy a pravidla vedení válek, a vytyčit zásady vojenské strategie a zároveň podat historii jejích změn (např. od konvenčních strategií po vojenská strategie v nukleárním věku) dokumentují díla a jména autorů jako Sun-c', Alexandr Makedonský, Gaius Julius Caesar, Onassandros, Flavius Vegetius Renatus, N. Machiavelli, H. Loyd, A. V. Suvorov, M. I. Kutuzov, Napoleon I., A. Jomini, C. Clausewitz, H. Moltke, A. Schlieffen, F. Foch, G. Douhet, P. H. Colomb, A. T. Mahan, J. Corbett, T. Schelling ad. [3]

Definic vojenské strategie jako nejvyšší součásti vojenského umění existuje celá řada. V českých odborných pracích jsou to např.:

„Vojenská strategie je nejvyšší složkou vojenského umění a zabývá se podstatou, plánováním, přípravou a vedením ozbrojeného zápasu. Je vědeckým systémem teoretických názorů týkajících se otázek budování ozbrojených sil státu a jejich použití ve válce, výstavby obranného systému státu a otázek činnosti nejvyššího velení při řešení strategických úkolů v ozbrojeném zápase s cílem dosáhnout vítězství nad protivníkem [4]“

„Vojenská strategie je schopnost plánování rozvoje a využívání ozbrojených sil pro dosahování cílů národní politiky cestou přímého či nepřímého využívání vojenské síly. Je podstatnou částí státní strategie a zabezpečuje vyřešení úkolů státní politiky jak v míru, tak i ve válce. V teorii a praxi se zabývá především přípravou a vedením války vcelku nebo dlouhodobou vojenskou koncepcí, zahrnující řadu vojenských operací. Obsah vojenské strategie odráží vojensko-strategická koncepce. Vojenská strategie je kombinace vojenských cílů ..., vojenských koncepcí ... a vojenské síly ... k dosažení cílů národní bezpečnostní politiky. [5]“

„Vojenská strategie je souhrn vojenských cílů, koncepcí a vojenské síly k dosažení či podpoře cílů politiky národní bezpečnosti. Je to soustava poznatků a praktických opatření souvisejících s přípravou státu a jeho ozbrojených sil na válku. Na základě historických zkušeností, vojensko-politické situace, ekonomických možností země, možných ohrožení, nových prostředků vedení války a názorů pravděpodobného protivníka zkoumá podmínky a charakter příští možné války, způsoby její přípravy a vedení. Stanoví zásady výstavby ozbrojených sil, jejich strategického použití a všestranného zabezpečení, jakož i způsoby řízení státu a ozbrojených sil za války. [6].“

„Jednou z částí strategie obrany státu je vedle politické, ekonomické a jiných dílčích strategií vojenská strategie, kterou lze definovat jako soustavu vědeckých poznatků a praktických opatření k přípravě a použití ozbrojených sil, zvláště armády, k obraně státu. ... [7]“

„Vojenská strategie je umění a věda o použití ozbrojených sil státu k zabezpečení cílů státní politiky použitím síly nebo hrozbou použití síly. Je složkou strategie státu nebo skupiny států, která určuje způsob, jakým bude rozvíjena a uplatněna vojenská síla k dosažení národních cílů. Je součástí vojenského umění, soustavou vědeckých poznatků o zákonitostech války na základě válečných zkušeností, vojensko-politické situace, ekonomických a morálních možností země, nových bojových prostředků a názorů pravděpodobného protivníka. Zkoumá podmínky a charakter příští války, způsoby její přípravy a vedení, druhy ozbrojených sil a principy jejich strategického použití, zdroje i principy materiálního a technického zabezpečení a řízení války a ozbrojených sil. Zároveň je oblastí politické činnosti nejvyššího vojensko-politického vedení, spojeného velení a strategických svazů týkající se umění připravit zemi (koalici) na válku a na vedení ozbrojeného zápasu v konkrétních historických podmínkách. Vojenská strategie je nadřazena operačnímu umění a taktice. [8]“

„Vojenská strategie je jednou ze součástí strategie obrany státu a je chápána jako umění a věda o použití ozbrojených sil... [9]“

„Vojenská strategie je komplex doktrinárních zásad souvisejících se zajištěním národní i mezinárodní bezpečnosti státu a s odvrácením vojenské hrozby nebo vojenského napadení země. Vyjadřuje teoretická a praktická východiska a opatření související s přípravou státu a jeho ozbrojených sil na válku [10].“

Další diskuse a příklady definic viz [11].

Uvedené definice ilustrují rozmanitost pojetí jednotlivých autorů a autorských kolektivů. Současně je z nich patrné, že v české odborné literatuře se obsah pojmu v posledních letech rozšiřuje z ryze vojenského pojetí do pojetí strategie jako fenoménu vojensko-politického.

Mezinárodní srovnání různých pojetí pojmu je nad možností tohoto textu – odkazujeme zejména na rozsáhlou komparativní práci z 80. let srovnávající definice vojenské strategie v „západním“ i „marx-leninském“ pojetí [12].

O vztazích politiky a vojenské strategie a taktiky viz např. [13] a [14].

V posledních letech, tváří v tvář měnícímu se mezinárodnímu bezpečnostnímu prostředí, je teorie vojenské strategie obohacována novými prvky souvisícími s nasazením ozbrojených sil v „operacích jiných než válka“, včetně mírových operací a nebojových operací, a též s novými podmínkami asymetrických konfliktů.

Z mezinárodního srovnávání pojetí a užívání některých obecných pojmů vojenské teorie je patrna určitá potíž: ne vždy si čeští vojenští odborníci přesně porozumějí se svými aliančními partnery. Četné pojmy jsou v různých zemích (i uvnitř NATO) chápány – v souladu s místní odbornou tradicí – mnohdy odlišně a jeden a týž termín v různých jazycích a prostředích označuje odlišné fenomény.

V české vojenské teorii tradičně – a též pod mnohaletým značným vlivem sovětské vojenské teorie – je obvyklé rozlišovat **tři hierarchicky** uspořádané stupně (úrovně) vojenského umění. Nejvyšším stupněm je strategie, podřazeným je operační umění a nejnižším stupněm je taktika.

S pojetím pojmu „taktika“ většinou potíž není. Obecné i odborné slovníky domácí i zahraniční [viz např. 1, 2, 15, 16] se v definici taktiky, nejstarší součásti vojenského umění, více-méně shodují.

Již řecký vojevůdce a historik Xenofón užívá termínu „taktika“ k popisu umění seřadit vojáky v šik. Pro umění vést boj či konkrétní bitvu se termín „taktika“ udržuje po svém znovuzavedení zhruba od 17. století. Zajímavým historickým dokladem precizace tohoto pojmu je rozlišení „dílčí taktiky“ a „obecné taktiky“, o které se v práci *Essai de tactique générale* (1773) pokusil francouzský teoretik vojenství François Apollini de Guibert. „Dílčí taktikou“ rozuměl umění boje individuí či malých jednotek, „obecnou taktikou“ pak způsob vedení zásadních bitev. Třebaže se toto rozlišení neujalo, můžeme v soudobé vojenské terminologii nalézt jeho paralelu v diferenciaci „všeobecné taktiky“ (zákonitosti vševojskového boje a doporučení k jeho přípravě a vedení) a „taktiky druhů vojsk“ (specifické otázky bojového použití různých druhů vojsk ve vševojskovém boji nebo při samostatném působení).

Historicky nejstarším druhem vojenské taktiky je taktika pozemního a námořního boje; historicky nejmladší pak taktika letectva a používání nejmodernějších zbraňových systémů. Taktika detailně rozpracovává způsoby boje jednotky v různých situacích (fázích a podmínkách) s cílem splnění stanoveného úkolu. Mezi hlavní úkoly taktiky patří zkoumání základů boje a jeho zákonitostí, stanovení způsobů využití bojových prostředků k útoku a obraně, zkoumání síly a bojových prostředků nepřítele a jeho způsobů vedení boje, vypracování nejlepších metod organizace a vedení boje v různých podmínkách dané situace.

Základní teoretické poučky taktiky jsou obsaženy v bojových řádech, obsahujících základní principy, pravidla a normy, které jsou návodem k vedení bojové činnosti. Taktika je podřízena strategii a operačnímu umění, působí v jejich zájmu, je hlavním nástrojem k dosažení cílů, které strategie a operační umění vytyčují. Zejména v důsledku transformací taktiky vlivem ekonomických faktorů a rychlého rozvoje technologií může taktika zpětně ovlivnit operační umění a jeho prostřednictvím i strategii.

Jiná je situace termínu „operační umění“. Diskutovat všechna jeho možná pojetí je mimo možnosti a účel tohoto textu, odkazujeme např. na [17]. V *některých* armádách se tento termín nevyskytuje. V řadě armád NATO (Francie) se však od 90. let termín „operační umění“ používá. Někdy se rozlišuje **operační umění** jako intelektuální koncepce a **operační úroveň** jako úroveň velení v prostoru operace.

Naproti tomu odpovídající termín „operace“ je všude běžný; používá se ovšem natolik rozmanitě a někde (USA) v tak širokém pojetí, že to v mezinárodní komunikaci vyvolává konfuze – viz např. [18]. V českém pojetí přitom jednotlivým hierarchickým stupňům (úrovním) vojenského umění odpovídaly úrovně (stupně) velení, **úrovně organizačních celků** od družstva na jednom konci škály po ozbrojené síly jako celek s generálním štábem v čele na konci druhém.

Situaci v používání zmíněných termínů komplikuje i to, že „strategie“ i další termíny se používají někdy k pokrytí otázek celovojskových, jindy zase pro rozbor a řešení teorie a praxe dílčích součástí ozbrojených sil a dílčích činností (např. Národní strategie vyzbrojování).

Tím se dostáváme k druhému v úvodu zmíněnému použití termínu „vojenská strategie“.

Vojenská strategie jako dokument

V českém prostředí se v posledních letech užívá termínu „vojenská strategie“ jako označení koncepčního dokumentu, posléze zpravidla schváleného (někdy dokonce ústavními orgány) a závazného (tj. po jistou dobu platného).

Je to tedy jakási aplikace teorie vojenské strategie ve smyslu zmíněném výše, vztažená na konkrétní podmínky daného státu (koalice) v dané době, v daném bezpečnostním prostředí a v daných sociálně – ekonomických podmínkách.

V různých zemích se takovéto dokumenty nazývají různě (Quadrennial Defense Review; The Alliance's Strategic Concept; Strategic Defence Review; jinde třeba Sicherheits- und Verteidigungsdoktrin; jinde je dokonce nahrazují tzv. Bílé knihy). Mají nejrůznější návaznost na jiné bezpečnostní dokumenty a podléhají různým schvalovacím procedurám.

V České republice v letech 1998—99 navrhovali mnozí odborníci použít pro obdobný dokument termín „strategie obrany“; návrh se bohužel neujal.

V bodu prvním nejnovější verze „Vojenské strategie ČR“ [19] je sám termín z názvu definován takto: „*Vojenská strategie České republiky je výchozím dokumentem pro výstavbu a použití ozbrojených sil České republiky. Rozpracovává principy obranné politiky, definované v Bezpečnostní strategii České republiky. Vychází ze základních ustanovení Strategické koncepce NATO a na ní navazující směrnici Vojenského výboru NATO k implementaci jejích vojenských aspektů, aktuálního hodnocení stavu a předpokládaného vývoje bezpečnostní situace a závěrů připravované reformy ozbrojených sil České republiky.*“

Tento český oficiální dokument tedy výslovně odkazuje na svou podřazenost ústřednímu bezpečnostnímu dokumentu – „Bezpečnostní strategii ČR“. V bodu pátém dokument definuje svůj účel a svou strukturu:

Kapitola „Hodnocení bezpečnostní situace“ podává stručný přehled o bezpečnostních hrozbách a rizicích, z nichž vyplývá, PROČ je nutné vytvářet kapacity k zajištění vojenské obrany. Kapitola „Poslání a úkoly ozbrojených sil České republiky“ vyjadřuje, CO musí být ozbrojené síly České republiky schopny plnit k zajišťování jejích bezpečnostních zájmů. Kapitola „Strategie vojenské obrany České republiky“ souhrnně vyjadřuje, JAK naplňovat poslání a úkoly obrany České republiky a jak k tomu připravovat ozbrojené síly České republiky. Kapitola „Obranné prostředky a zdroje“ dává odpověď na otázku, ČÍM budou úkoly obrany České republiky realizovány, resp. jaké hlavní prostředky a zdroje k tomu budou zapotřebí.

Mimo „Vojenskou strategii ČR“ ovšem souběžně existuje „Doktrína Armády ČR“ [20]. Sám tento dokument definuje termín „doktrína“ jako: „*souhrn vyhraněných názorů na určitý problém. Ve vojenském prostředí představuje vyjádření základních principů a vojenského myšlení vztahujících se k použití vojenských sil ve vojenských operacích. Je autoritativní, ale vyžaduje vlastní přístup při její aplikaci. ... Propojuje strategickou úroveň s operační a má vliv na zásady použití a způsoby činnosti taktických celků.*“ Text dále uvádí, že „Doktrína“ je odvozena z „Bezpečnostní strategie ČR“ a z „Vojenské strategie ČR“ a že je na druhé straně východiskem pro rozpracování doktrín nižšího řádu.

V Armádě ČR je připravována řada doktrín nižšího řádu vztahujících se nejen k druhům vojsk, ale i různým dílčím činnostem a technologickým systémům.

Kromě jmenovaných dokumentů navíc existuje v ČR schválená řada koncepčních dokumentů o Reformě A ČR, ale v nich je používání termínů „vojenská strategie (jako dokument)“ a „doktrína“ zčásti synonymické, zčásti konfuzeční a nedostatečně teoreticky upřesněné.

Doporučená definice

Z důvodů uvedených výše doporučujeme definici obecnou a stručnou. Přitom je žádoucí, aby každý autor své eventuálně odlišné pojetí v daném textu definoval a specifikoval.

Vojenská strategie jako součást vojenského umění je systém teoretických zásad o podstatě, přípravě a vedení ozbrojeného zápasu ke splnění politických cílů státu nebo cíle strategické operace.

Termín „vojenská strategie“ se používá **též jako jedno z možných označení dokumentu, obsahujícím přijatou koncepci (doktrínu) použití ozbrojených sil v daném státě a dané době.**

Literatura

- [1] Strategie, Taktika vojenská, in: Příruční slovník naučný, IV. díl, Academia, Praha 1967
- [2] Стратегия, in: Большая Советская Энциклопедия, книга I., третье издание, с. 547—551, Москва 1976.
- [3] Strategy, in: International Encyclopedia of the Social Sciences, The Maxmilian Company & Free Press, New York 1968.
- [4] Vitanovský, V.: Vojenská strategie koaličního pojetí. Praha 1968.
- [5] Výboh, A.: Strategie obrany státu, skripta, VA Brno 1993.
- [6] Tomešek, R.: Vojenská strategie ČR, Vojenské rozhledy 1994, č.7.
- [7] Kubeša, M.: Strategie obrany státu a vojenská strategie. Skripta, VA Brno 1994.
- [8] Vybrané pojmy vojenského umění – terminologický slovník, vydal Institut pro výzkum operačního umění, Ministerstvo obrany, IVOU-94/OD-01, Praha 1994
- [9] „Strategická obrana ČR“, text Institutu pro výzkum operačního umění, čj. 16/2-11-IVOU, červen 1994, neutajovaná příloha „Výkladový slovník“
- [10] Slovník pojmů, vydal Institut pro výzkum operačního umění, Ministerstvo obrany, Praha 1997
- [11] Janderka, R.: Vojenská strategie, skripta, VA Brno 2001
- [12] Lider, J.: Teorie vojenství. Interní studijní překlad textu. Praha 1991
- [13] Reysset, P., Wideman, T.: Strategické myšlení – z původního vydání v Presse Universitaires de France, Paris 1977 výňatky in: NATO (Dokumenty, informace, názory, komentáře) 1998, č. 8, 10, 14 a též in: Vojenské rozhledy 1998, č.2.
- [14] Janderka, R.: Vojenská strategie v České republice, Vojenské rozhledy 2001, zvl. číslo, str.18—27
- [15] Stratégie; Tactique in: Grand Larrouse Encyclopédique, Librairie Larousse, Paris 1964.
- [16] Strategy; Tactics, in: Encyclopaedia Britannica, elektronická verze 1994—2002, Inc.
- [17] Němec, P., Urbánek, K.: Úvod do studia operačního umění, skripta, VA Brno, Evid.č. 435/2002-1404, 2002 – v tisku.
- [18] Němec, P.: Vojenské operace a operační umění, Vojenské rozhledy 2001, zvl. číslo, str. 43—51
- [19] Vojenská strategie České republiky, schválená usnesením vlády č. 438 dne 29. dubna 2002
- [20] Doktrína Armády České republiky, Ministerstvo obrany, Sekce perspektivního plánování GŠ, č.j. 50110/21/2001-1203/2, červen 2001

30. BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE STÁTU

Richard Janderka

Ekvivalenty ve světových jazycích

A security strategy of a country

F la strategie de défense de l'État

N Sicherheitsstrategie eines Staates

R стратегия безопасности государства

Termínem „bezpečnostní strategie státu“ se nejčastěji označuje základní koncepční či doktrinální, veřejnosti dostupný dokument bezpečnostní politiky.

V obecných slovnících se definice tohoto pojmu téměř nevyskytuje a v obecné mluvě se tento pojem nepoužívá. V odborných publikacích se „bezpečnostní strategie státu“ vymezuje v různých zemích různě – zpravidla podle toho, jaké eventuální další doktrinální dokumenty daná země publikuje, kdo je odpovědný za jejich zpracování a za jakých okolností (popř. jakým způsobem) jsou přijímány.

Většinou jde o obecný bezpečnostně politický dokument, který vychází z komplexního pojetí bezpečnosti, identifikuje národní zájmy země v mezinárodním prostředí, podává výčet hrozeb a z nich plynoucích rizik, stanovuje cíle a priority a definuje dlouhodobé záměry a opatření bezpečnostní politiky v návaznosti na politiky (*policies*) další, tj. na politiku zahraniční, hospodářskou, sociální. Bezpečnostní strategie státu představuje politické zadání ozbrojeným silám a dalším silovým složkám státu. Bere v úvahu zdroje země, mezinárodní prostředí, spojenecké svazky a závazky státu. Základní směry bezpečnostní politiky definuje pokud možno strvalou platností tak, aby byly realizovány bez ohledu na měnící se vnitropolitický kontext.

Co do struktury dokumentu typu bezpečnostní strategie státu zpravidla:

- vymezují základní východiska bezpečnostní politiky,
- charakterizuje dané bezpečnostní prostředí,
- stanovují prostředky naplňování bezpečnostní politiky.

Na bezpečnostní strategii mohou navazovat další (specializovanější) koncepční a doktrinální dokumenty, např. Vojenské strategie, eventuálně i více popularizující tzv. Bílé knihy.

Doporučená definice

Bezpečnostní strategie státu je veřejně dostupný základní bezpečnostně-politický dokument, který stanovuje zásady, cíle, priority a způsoby vnější i vnitřní bezpečnosti a obrany daného státu.

Literatura

[1] Benda, V.: K problematice vojenské doktríny ČSFR aneb námět do diskuse; in: A-revue č. 10/1992, str. 9—12.

[2] Bezpečnostní strategie České republiky, schválená usnesením vlády č. 80 dne 22.1.2001.

[3] Čevela, J.: Vojenská doktrína Československa před druhou světovou válkou; in: Bojová příprava č.3/1991, str. 38—41

[4] Hrdlička, J.: K naší vojenské doktríně; in: Vojenský profesionál č. 9/1992, str. 1—2.

[5] Janda, J., Chromec, S.: Strategické souvislosti našeho vojenství; in: Mezinárodní politika č. 12/1991, str. 9—11

[6] Sládeček, M.: Východiska čs. vojenské doktríny; in: Mezinárodní politika č. 12/1991, str. 12

[7] Vojenská strategie České republiky, schválená usnesením vlády č. 438 dne 29. dubna 2002.

[8] Suchánek, M.: Je „obránná dostatečnost“ překonaným pojmem?; in: Mezinárodní politika č. 4/1992, str. 20—21.

31. SEKURITIZACE

Jan Eichler

Ekvivalenty ve světových jazycích

A securitization

F sécuritisation

N (?) Gewährleistung der Sicherheit, Auswertung der Sicherheit

R (?) обеспечение безопасности, оценка безопасности

Základní vymezení

Činitelé bezpečnostní politiky (viz heslo) neustále vyhodnocují možné dopady různých hrozeb na referenční objekt (viz heslo), v jejichž jménu vystupují a jejichž zájmy se zaštitují. Vlivní politikové, vláda či mezinárodní organizace mohou varovně upozorňovat na problém, který by se mohl stát hrozbou pro referenční objekt, jehož jménem vystupují. Začnou používat pojem životní hrozba, aby tím daný problém vyňali z podmínek, ve kterých se jedná o „normální politiku“. V takovém případě dochází k sekuritizaci. A pokud se s tím ztotožní většina společnosti, pak můžeme hovořit o sekuritizačním pohybu, jehož výsledkem je sekuritizace daného problému. Výsledkem jsou mimořádná opatření, přestávají se dodržovat zavedená pravidla hry a vytvářejí se nová pravidla a nové způsoby jednání. Jedním z volných překladů pojmu sekuritizace může být víceslovný výraz „vyhodnocování bezpečnostních hrozeb“, nebo ještě přesněji „vnímání a označení problému jako bezpečnostní hrozby“. Jednoslovný výraz, jiný než počestlě „sekuritizace“, asi nelze nalézt. Se sekuritizací se můžeme setkat nejen na národní, ale i na mezinárodní úrovni – globální sekuritizaci vyvolala irácká agrese proti Kuvajtu v r. 1991, vraždění v Kosovu zase podnítilo sekuritizační pohyb NATO, jehož někteří členové (zejména pak Itálie a SRN) se obávali přílivu přistěhovalců, a tím vážné hrozby sociálního charakteru.

Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb jako intersubjektivní proces

Při vyhodnocování hrozeb může nastávat **bezpečnostní dilema**, neboť každý stát se potýká s tím, aby správně poznal, zda v chování jiných států převažují obranné úmysly („*benign intent*“) nebo útočné záměry („*malign intent*“). Když převládne očekávání nejhoršího možného vývoje („*worst – case assumptions*“), pak jeden stát upevňuje svou bezpečnost posílením svých vojenských schopností. Tím ale, byť nechtíc, relativně oslabuje bezpečnost druhého státu. Ten potom reaguje ve dvou etapách: nejprve opatření prvního státu vyhodnocuje (*interpretation*) a potom na ně odpovídá (*response*). Druhá etapa zpravidla končí posílením vlastního potenciálu, a tak vzniká začarovaný kruh relativního posilování bezpečnosti jednoho státu a oslabování bezpečnosti druhého státu. Nastává tzv. spirálovitý proces („*spiral process*“). K největšímu vyhrocování bezpečnostního dilematu docházelo v rámci bipolární konfigurace mezi Východem a Západem, kdy se do stále nebezpečnějších rozměrů stupňovala spirála opatření – protipopatření – protiprotipopatření.

Problematika bezpečnostního dilematu je aktuální i po skončení studené války. Mimo euroatlantickou zónu a také v nestabilních oblastech v Evropě vystupují do popředí rizika společenských a národnostních bezpečnostních dilemat. Ta vznikají tehdy, když v dané oblasti jeden stát upevní svoji identitu a suverenitu takovým způsobem, že u druhého státu vyvolá pocit oslabení jeho suverenity a identity. Výsledkem se pak může stát spirála kulturního nacionalismu, která zhoršuje bezpečnostní situaci v celém regionu. Po skončení studené války se to projevilo zejména v balkánském regionu. Dilemata tohoto druhu nevznikají ve stabilizovaných bezpečnostních společenstvích typu NATO.

Sekuritizace je tedy **intersubjektivní proces**, který je přímo spojen s **vyhodnocováním** bezpečnostních hrozeb. Tento proces je mimo jiné ovlivněn tím, že různé státy mají různé prahy

pro definování hrozeb. V důsledku toho se přístup k bezpečnostním hrozbám a vyhodnocování jejich možného dopadu na referenční objekt může pohybovat mezi dvěma krajními polohami. První z nich je sebeuspokojení, tedy ne-sekuritizace evidentních hrozeb. Té se dopustil např. J.V. Stalin, když hrubě podcenil hrozbu ozbrojené agrese ze strany hitlerovského Německa. Druhou krajností je paranoia neboli sekuritizace neexistujících hrozeb. Jako příklad lze uvést Hitlerovu eskalaci mezinárodního napětí v předvečer 2. světové války, kdy za hrozbu pro svoji zemi vydával Židy, Slovany, tehdejšího prezidenta ČSR a další.

Úloha proměnlivých faktorů

Geografie

Činitelé bezpečnostní politiky musejí při svém rozhodování brát v úvahu také proměnlivé faktory hrozeb. Prvním z nich je geografie – čím vzdálenější je hrozba, tím méně je naléhavá a tím větší jsou možnosti, jak jí čelit. Pro znázornění velkých geografických rozdílů mezi státy můžeme uvést následující tři typy: odlehlé ostrovní státy typu Austrálie či Nového Zélandu, Českou republiku s její polohou v centru Evropy a Izrael, který svoji polohu vnímá jako stav trvalého, každodenního ohrožení a neustálého boje o přežití. Důležitou roli hraje i terén – pobaltské státy nebo Polsko jsou na tom při obraně svého území vzhledem k rovinatému charakteru jeho povrchu podstatně hůře než třeba hornaté Švýcarsko.

Dějiny

Dalším proměnlivým faktorem jsou dějiny. Jenom v Evropě bylo či je několik dvojic tzv. dědičných nepřátel – např. napětí mezi Řeky a Turky přetrvává, přestože oba státy jsou ve stejném bezpečnostním společenství. Na druhé straně se podařilo postupně překonat historické animozity mezi státy, které se po dlouhou dobu navzájem považovaly za hrozby: Francie s Velkou Británií, Švédsko s Dánskem. Francie s Německem.

Politika

Třetím proměnlivým faktorem je politika – státy s výrazně rozdílným politickým uspořádáním a s nesmiřitelnými ideologiemi si zpravidla navzájem přisuzují nepřátelské záměry a považují se za hrozby. To se zvláště výrazně projevovalo během bipolární konfrontace v době studené války. Naproti tomu shoda v základních politických hodnotách umožňuje vytvářet bezpečnostně-politická společenství či komplexy, jejichž členské státy se navzájem nepovažují za hrozby a v bezpečnostní oblasti prosazují společné zájmy. To platí zejména o Evropě, která stále ještě není naprosto demokratická, ale je mnohem demokratičtější, než byla kdykoliv předtím.

V novém bezpečnostním prostředí v Evropě po skončení studené války se posiluje trend společné bezpečnosti, protože již nepůsobí státní úroveň příčin možného ozbrojeného konfliktu, která spočívá hlavně na cílech, aspiracích a ideologii, kvůli nimž státy nejčastěji vedou války. Tak se naplňují předpoklady, že čím liberálnější jsou evropské státy ve vnitřní politice, tím mírovější charakter má i jejich mezinárodní chování. Nadále však působí systémová úroveň možných příčin ozbrojeného konfliktu, jež je spojena především s charakterem v podstatě anarchické struktury vztahů mezi státy. Vliv této úrovně lze omezovat prostřednictvím konkrétních opatření v rámci mezinárodní spolupráce.

Shrnutí

Sekuritizace je intersubjektivní proces, který se odvíjí od vyhodnocování bezpečnostních hrozeb, pro jejichž definování mají různé státy rozdílné prahy. Sekuritizaci můžeme charakterizovat jako samoreferenční proces – hrozba ve skutečnosti ani nemusí existovat nebo nemusí být příliš naléhavá. Stačí, když nějaký problém je jako bezpečnostních hrozba prezentován tak dlouho, až se s takovým náhledem ztotožní většina společnosti.

Literatura

[1] Boniface, P. a kol.: Dictionnaire des relations internationales. Hatier, Paris 1997

- [2] Burchill, S. and Linklater, A.: *Theories of International Relations*. New York 1996
- [3] Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J.: *Security. A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner Publishers, London 1998
- [4] Défourneaux, M.: Force du terrorisme, faiblesses des démocraties. *Défense nationale*, 12/2001.
- [5] Chauprade, A., Thual, F.: *Dictionnaire de géopolitique. États, concepts, auteurs*. Elipses, Paris 1998
- [6] Mandelbaum, M.: *The Dawn of Peace in Europe*. New York 1996

32. ČINITELE BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY

Jan Eichler

Ekvivalenty ve světových jazycích

A securitizing actors

F acteurs dans le domaine de sécurité

N (?) Akteure der Sicherheitspolitik

R (???) деятели политики безопасности

Základní charakteristika

Hned po referenčním objektu (viz heslo) druhým nejvýznamnějším základním pojmem bezpečnostní politiky jsou činitelé bezpečnostní politiky. V důsledku úlohy států v mezinárodních vztazích se těmito činiteli nejčastěji stávají představitelé států – hlavy států, vlády, političtí vůdci, státní správa. Mohou jimi však být také lobbisté či nátlakové skupiny. Vládnoucí elity jakožto nejdůležitější, i když ne jediní činitelé v bezpečnostní politice se odvolávají na referenční objekt, který je potřeba chránit, tedy na zajištění bezpečnosti, národa, státu, společenství, systému nebo i velkých zásad. Tito činitelé nejčastěji mluví jménem národa nebo jménem mezinárodního společenství, zaštitují se jeho nejvyššími bezpečnostními zájmy a v jeho jménu přijímají důležitá rozhodnutí, kterými mohou vážně nebo dokonce osudově ovlivnit další život všech těch, kteří tvoří referenční objekt. Proto by měli jasně sdělit a vymezit, jak se rozhodovali, proč a v jakém rozsahu daný jev nebo vývoj považovali za hrozbu. Stejně tak by měli říci, kterým rizikům se chtěli vyhnout, protože se obávali jejich neúnosnosti, a která naopak podstoupili, protože je vůči daným hrozbám považovali za méně nebezpečná. Rozhodování činitelů bezpečnostní politiky by mělo vycházet z analyticko-syntetického hodnocení všech hrozeb, jejich vzájemné propojenosti a možností jejich zvládnutí.

Noví činitelé bezpečnostní politiky

V důsledku nástupu nových referenčních objektů se v mezinárodních bezpečnostních vztazích prosazují i noví činitelé bezpečnostní politiky. Mohou jimi být mezinárodní organizace vystupující s odkazem na všeobecně uznávané mezinárodní hodnoty. Po skončení studené války se tak vedle států a jejich vlád zvyšuje vliv a význam mezinárodních či mezivládních organizací, jakými jsou zejména OSN či NATO. Ve strategii NATO se prolíná kolektivní obrana s kolektivní bezpečností. Všechny členské státy NATO se těší zárukám kolektivní obrany a zároveň s tím Aliance ve vztahu k partnerským zemím stále výrazněji plní funkci kolektivní bezpečnosti.

Nedílně s tím se zvýrazňuje role nejvyšších činitelů mezinárodních organizací – jejich generální tajemníci mají autoritu k tomu, aby se odvolávali na abstraktnější nebo všeobecné principy a hodnoty jako na referenční objekty vojenské bezpečnosti na mezinárodní úrovni. V době diplomatického nátlaku na Miloševičův režim a při rozhodování o zásahu NATO v Kosovu roli důležitého ČBP plnil tehdejší gen. tajemník NATO J. Solana. Generální tajemník OSN K. Annan zase zvýraznil svoji roli ČBP na globální úrovni tím, jak OSN zapojil do dlouhodobého boje proti terorismu.

Dočasní činitelé bezpečnostní politiky

Na počátku 21. století si státy udržují roli dominantního aktéra víceméně jen v oblasti bezpečnosti. V důsledku toho mohou roli činitelů bezpečnostní politiky dočasně hrát i některé podjednotky (*subunits*), které mají možnost samostatného rozhodování a jednání a mohou ovlivnit bezpečnost zejména v jejích nevojenských rozměrech. Jako příklad lze uvést bankovní insti-

tuce, které svým rozhodováním o alokaci zdrojů mohou ovlivnit, ať pozitivně či negativně, ekonomickou bezpečnost celých regionů.

Dále můžeme zmínit odborové centrály či zaměstnavatelské svazy, jejichž rozhodnutí a metody jednání mohou mít vliv zejména na sociální bezpečnost států. Svůj vliv může uplatnit třeba i Mezinárodní olympijský výbor – rozhodnutím o přidělení olympijských her může MOV podpořit proces, ve kterém se hostitelská země více otevírá okolnímu světu a také jeho hodnotám; tím se přispívá ke snížení mezinárodního napětí. Velmi negativní je vliv organizací mezinárodního organizovaného zločinu – ty mohou vážně ohrozit bezpečnost států zejména v ekonomickém, sociálním a politickém sektoru. Zprostředkovaný vliv na aparát vojenské bezpečnosti může uskutečňovat zbrojný průmysl a firmy spojené s rozhodováním o nákupech vojenského materiálu.

Shrnutí

Pod pojmem činitelé bezpečnostní politiky rozumíme ty, kdo přijímají rozhodnutí o bezpečnosti jednotlivých referenčních objektů. Činitelé bezpečnostní politiky nejčastěji mluví jménem národa nebo jménem mezinárodního společenství, zaštitují se jeho nejvyššími bezpečnostními zájmy a v jeho jménu přijímají životně důležitá rozhodnutí. Po skončení studené války dochází k nástupu nových nebo přechodných činitelů bezpečnostní politiky. Jsou jimi především významné mezinárodní organizace nebo mezinárodně organizovaná hnutí, mezi nimiž vedle pozitivně orientovaných působí také negativně zaměřená hnutí, zejména pak mezinárodní organizovaný zločin a mezinárodní terorismus.

Literatura

- [1] Alison, G., Kaiser, K., Karaganov, S.: The World Needs a Global Alliance for Security. International Herald Tribune, 21. 11. 2001
- [2] Annan, K.: Le Monde a changé : l' Organisation des Nations unies doit changer avec lui. Le Monde, 7. 9. 2000. s. 2
- [3] Bonnemaision, E.: La planete Amérique. Défense nationale, s. 37
- [4] Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J.: Security. A New Framework For Analysis. Lyne Rienner Publishers, London 1998
- [5] Herald Tribune, 4. 1. 2002
- [6] International Herald Tribune, 13. 11. 2001
- [7] McCgwire, M.: The paradigm that lost its way. International Affairs 77, 4 (2001)
- [8] Rogers, P.: Losing Control. Global Security in the Twenty – First Century, Pluto Press, London 2000, str. s. 97—98
- [9] Steinbruner, J. D.: Principles of global security, Washington DC, Brookings 2000

33. REFERENČNÍ OBJEKT BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY

Jan Eichler

Ekvivalenty ve světových jazycích

A referent object

F objet référentiel

N (?) Referenzobjekt

R

Základní vymezení

Jedním ze základních pojmů bezpečnostní politiky je **referenční objekt**. Nejvýznamnějším a nejčastějším referenčním objektem je stát, který je v důsledku vestfálského vymezení jediným legitimním vykonavatelem síly. Je také nejlépe strukturován k tomu, aby čelil hrozbě. Základní otázkou bezpečnosti státu jako nejvýznamnějšího referenčního objektu je jeho přežití, a to zejména tváří v tvář vojenské hrozbě. Nejdůležitější úkoly bezpečnostní politiky jsou naplněny v tom případě, když je zajištěna obrana území státu jakožto referenčního objektu, obrana hodnot, které se na něm nacházejí, fungování jeho institucí a ochrana obyvatelstva. Na bezpečnost žádného referenčního objektu nelze nahlížet z krajních poloh – tedy tak, zda je zajištěna úplně nebo vůbec. Jeho bezpečnost může být zajištěna více či méně, nikdy však nemůže být dokonalá.

Bezpečnost jakéhokoliv referenčního objektu je vždy relativní, přímo úměrná hrozbám či rizikům. Stát přitom může být vystaven hrozbám jak zvenčí, tak i zevnitř. První druh hrozby má nejčastěji podobu agrese, zatímco vnitřní hrozbu představují především separatistická hnutí, gerily, teroristické skupiny a další. Stát zpravidla ovládá největší a nejsilnější nástroje k zajištění bezpečnosti vůči jak vnitřním, tak i vnějším hrozbám. Zároveň s tím však existují i RO nestátního charakteru, zejména některé důležité mezinárodněpolitické **principy**. Jde především o rovnováhu sil, o zájmy mezinárodního společenství, o dodržování lidských práv a další principy. Zvláště velkou úlohu mezi těmito principy hraje nešíření zbraní hromadného ničení – kdyby se jich zmocňovaly další a další státy, pak by vznikla hrozba pro celý systém mezinárodní bezpečnosti.

Změny po skončení studené války

Příznivé prostředí pro to, aby mohl být uplatňován systém mezinárodní bezpečnosti a stability spočívající na hodnotách, které mají být chráněny, vytvořil zánik bipolární konfrontace. Bylo možné navázat na dědictví Všeobecné deklarace lidských práv z r. 1948, která dala mezinárodnímu společenství právo dohlížet nad chováním vlád ve vztahu k jejich obyvatelstvu. Významné kroky v tomto směru představovaly rezoluce OSN ze samého konce studené války, jmenovitě pak rezoluce 43/131 z 8. 12. 1988 a 45/100 z 10. 12. 1990, které vyhlásily princip volného přístupu humanitárních organizací k obětem katastrof. Tyto rezoluce otevřely prostor k tomu, aby v průběhu prvních let po skončení studené války Rada bezpečnosti OSN postupně schválila dalších celkem 170 rezolucí, které vyhlásily, že pokud jakákoli vláda masově porušuje lidská práva, pak její chování znamená ohrožení nebo zasažení míru. Dále stanovily, že v takovém případě Rada bezpečnosti OSN bude nejprve požadovat zastavení represí a volný pohyb humanitární pomoci a potom může rozhodnout i o ozbrojeném doprovodu akcí na pomoc postiženým. Nejvyšším stupněm angažovanosti OSN pak je, podle schválených rezolucí, mnohonárodní vojenský zásah v zájmu zastavení genocidy a zločinů proti lidskosti. Všechny rezoluce tohoto zaměření byly schváleny buď jednomyslně, nebo velkou většinou států zastoupených na jednáních Valné hromady OSN.

Akce podniknuté ve jménu nestátních referenčních objektů

Prvním výrazným příkladem přechodu od deklarací k realizaci záměrů byla akce Pouštní bouře. Jejím hlavním smyslem bylo obnovení suverenity Kuvajtu, ale zároveň s tím otvírala cestu i pro zásahy v zájmu hodnot. Dalším mezníkem se stala humanitární operace v Bosně, která byla záležitostí nejen nevládních organizací, ale především států zasahujících na základě mandátu OSN. A při akci Spojenecká síla v r. 1999 se upřednostnila akční schopnost ozbrojených sil před jasně stanoveným mandátem k zásahu.

Základní charakteristikou akcí podniknutých ve jménu **nestátních** referenčních objektů je nadřazování ochrany demokracie a lidských práv nad princip suverenity států. Jeho hlavní formou jsou humanitární zásahy, a to zejména v oblastech, v nichž se vyhrocují problémy národnostních menšin a uprchlíků. Právě uprchlíci se totiž stali problémem, jehož závažnost v současném světě neustále narůstá.

Shrnutí

Referenční objekt je jednotka, na jejíž bezpečnostní zájmy se odvolávají činitelé bezpečnostní politiky. Jménem referenčního objektu a jeho zájmů (zejména pak životních a strategických) se zdůvodňují všechna důležitá rozhodnutí v oblasti bezpečnostní politiky. Nejvýznamnějším a nejčastějším referenčním objektem je stát, který je v důsledku vestfálského vymezení jediným legitimním vykonavatelem síly. Je také nejlépe strukturován k tomu, aby čelil hrozbě. Tváří v tvář vojenské hrozbě jde především o přežití referenčního objektu. Po skončení studené války se referenčním objektem stávají i nestátní jednotky a entity – zejména důležité hodnoty (na prvním místě je to ochrana lidských práv) a zajištění důstojných podmínek pro uprchlíky.

Literatura

- [1] Albright, M.: U. S. Should Be Proud. In.: International Herald Tribune, 31. 3. 2000
- [2] Boniface, P.: Les leçons du conflit au Kosovo. In.: Revue Internationale et Stratégique
- [3] Buzan, B., Segal, G.: Anticipating the Future, s. 168
- [4] Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J.: Security. A New Framework For Analysis. Lynne Rienner Publishers, London 1998
- [5] Daalder, I. H., O' Hanlon, M. E.: Unlearning the Lessons of Kosovo. In.: Foreign Policy, Fall 1999
- [6] Gerbet, P.: La construction de l'Europe. Imprimerie nationale, Paris 1999
- [7] Gnesotto, N.: La Puissance et l'Europe, Presse de Sciences Po, Paris 1998, s. 92
- [8] Gnesotto, N.: La sécurité internationale au début du XXI.ème siècle. In.: RAMSES 2000, Paris, Dunod 1999
- [9] Hoon, G.: Kosovo one year on. In.: RUSI Journal April 2000, s. 2
- [10] Mandelbaum, M.: A Perfect Faillure. NATO's War Against Yugoslavia. In.: Foreign Affairs, Volume 78 No. 5
- [11] McGwire M.: Why did we bomb Belgrade? In.: International Affairs 76, 1 (2000), s. 19
- [12] Robertson, G.: Modern Forces in the Modern World. In.: Strategic Defence Review, London, July 1998
- [13] Robin, G.: Les enjeux mondiaux de l' affaire du Kosovo. In.: Défense nationale, 7/ 99
- [14] Rohde, D.: Kosovo Seething. In.: Foreign Affairs, May/ June 2000, s. 78
- [15] Solana, J.: NATO's Success in Kosovo. Foreign Affairs, Volume 78 No. 6, s. 118

34. AKTÉŘI BEZPEČNOSTNÍCH HROZEB VOJENSKÉHO CHARAKTERU

Jan Eichler

Ekvivalenty ve světových jazycích

A military threats actors

F acteurs des menaces militaires

N (??) Akteure der Militärdrohungen

R (???) актёры военных угроз

Úloha referenčního objektu a činitelů bezpečnostní politiky a jejich vzájemné vazby se mění podle druhů hrozeb a rizik. Ve vojenském sektoru bezpečnostní politiky, který i nadále představuje jádro bezpečnostních studií, jsou referenčními objekty vojenských hrozeb nadále zejména státy nebo geograficky jasně vymezená bezpečnostní společenství (např. NATO). Roli činitelů bezpečnostní politiky nejčastěji hrají vlády nebo rozhodovací orgány bezpečnostních společenství (např. rozhodnutí NATO o uskutečnění akce Spojená síla na jaře 1999).

Ozbrojená agrese

Nejzávažnější vojenskou hrozbou nadále zůstává ozbrojená agrese. Jedná se o záměrnou, intencionální hrozbu, jejímž aktérem je nepřátelský stát či koalice. Vývoj od roku 1949 ukázal, že agrese proti členskému státu NATO představuje neúnosné riziko nikoliv pro spojenecké státy, ale především pro případného agresora. Ten by totiž musel podstupovat riziko odvety, která by byla mnohem silnější než jeho úder. Ztráty na jeho straně by byly mnohem vyšší než zamýšlené zisky. Z tohoto negativního vymezení vyplývá pozitivní závěr, že hrozba agrese vůči členským státům NATO je dnes téměř zanedbatelná.

Po skončení studené války narůstá vážnost záměrné hrozby, jejímž aktérem se mohou stát noví, nestátní ČBP, zejména pak teroristické skupiny. Ty útočí bez předchozího vyhlášení války, připravují se skrytě, za podmínek přísného utajení typického pro málo početné a uzavřené komunity spikleneckých organizací. Úder je nečekaný, zasažené státy a jejich veřejné mínění jsou zaskočeny, šokovány, na určitou dobu i ochromeny. Teroristické skupiny se zásadně vyhýbají přímému, čelnému souboji, napadají zákeřně a nečekaně. Zasahují společnost v těch nejcitlivějších a nejzranitelnějších bodech. Vyřazují i ty nejnákladnější a nejs sofistikovnější systémy a výslednost jejich úderů výrazně převyšuje úroveň klasického pojetí poměru sil. Při velmi nízkých početních stavech a relativně nízkých nákladech dosahují velkých ničivých účinků se silnými psychologickými dopady.

Proliferace zbraní hromadného ničení

Další hrozbu vojenského charakteru představuje proliferace ZHN. Ta působí ve dvou hlavních směrech. Prvním je vývoz a rozšiřování zařízení, technologií a know-how k výrobě jaderných, chemických, biologických a bakteriologických zbraní nebo řízených střel. Druhým směrem pak je tajné a pokoutní úsilí některých států o dosažení schopnosti vyrábět tyto zbraně. Jedná se zejména o vyspělé štěpné materiály, termojaderné zbraně, radioaktivní materiály, chemické a biologické zbraně. Zvláště obávanou hrozbou je šíření nosičů, zejména pak balistických řízených střel, které zbráním hromadného ničení dávají maximální vojenské, strategické a psychologické účinky.

Největší znepokojení vyvolávají ambice a programy Iráku, Íránu a KILDR, které jsou považovány za hlavní aktéry této hrozby na státní úrovni. Dalšími jejími aktéry se mohou stát men-

ší teroristické organizace, jež se mohou zmocnit ZHN a přepravit je na místo útoku autem, letadlem nebo lodí. Zdrojem obav je i nedostatečná kontrola potenciálu na území bývalého SSSR, kde hrozí nejen nelegální vývoz již vyrobených materiálů či jejich nosičů, ale také možný přechod zkušených odborníků právě do zemí, které chtějí vybudovat vlastní jaderný potenciál. Situace těch, kdo se chtějí zmocnit jaderného know-how, je usnadněna také stále větší dostupností informací o technologiích spojených s výrobou těchto zbraní.

Regionální konflikty

Další vojenskou hrozbu představují regionální konflikty, které mohou propuknout na poměrně odlehlých místech světa, daleko od euroatlantické oblasti. Jejich aktéry nejčastěji bývají diktátorské nebo nacionalistické režimy, které mohou mít různé pohnutky. První z nich představují ozbrojené výpady proti sousedním státům s cílem ovládnout jejich území a zmocnit se jejich bohatství – jako příklad můžeme uvést vpád iráckých vojsk do Kuvajtu v roce 1991. Dalším motivem může být snaha využít vnitropolitické destabilizace sousedního státu, jak tomu bylo v případě irácké agrese proti Íránu po pádu jeho monarchistického režimu. Diktátorské či nacionalistické režimy mohou někdy zaútočit i na ozbrojené síly tradičních mocností v určitém regionu, jako to učinila v roce 1982 vojenská diktatura v Argentině, když vyprovokovala vojenský střet s Velkou Británií o Falklandské ostrovy. Po skončení studené války vypukly regionálními konflikty mezi nástupnickými státy bývalého mnohonárodního státu SFRJ.

Společným jmenovatelem regionálních konfliktů je to, že nedemokratické režimy vyvolávají sekuritizační procesy v době, kdy slábne jejich postavení i vliv. Ve válečném stavu pak spatřují cestu ke svému vlastnímu přežití. Konflikty vyprovokované diktátorskými režimy se tak stávají výzvou pro nejvlivnější ČBP na globální úrovni – pro OSN, NATO, USA, Velkou Británii a Francii (tři jaderné státy a tři stálí členové RB OSN). Tváří v tvář hrozbě regionálních konfliktů pak jsou nuceny zvažovat rizika vlastního postupu. Jejich rozhodování je o to náročnější, že v současném změněném světě riskují nezvládnutí krizí, pokud se budou důsledně řídit zažitým mezinárodním právem, a zároveň se dostávají do rozporu s tímto právem, pokud se jednostranně zastanou obětí. Nečinnost by však byla řešením nejhorším. Konflikty tohoto charakteru totiž mohou rozbít regionální rovnováhu a v případě dalšího šíření mohou negativně ovlivnit i globální bezpečnostní situaci. Přestože se odehrávají na periferii, může jejich hromadný dopad více či méně narušit celou stavbu stávajícího bezpečnostního uspořádání.

Shrnutí

Pod pojmem aktéři bezpečnostních hrozeb vojenského charakteru rozumíme ty činitele bezpečnostní politiky, kteří jsou původcem hrozby ozbrojené agrese a proliferace zbraní hromadného ničení. Mohou jimi být státy s agresivní politikou, diktátorské režimy, státy nebo teroristické organizace, jež usilují o získání zbraní hromadného ničení.

Literatura

- [1] Annan, K.: The Shock of Terrorist Crime Is Uniting the World. *International Herald Tribune* 2. 10. 2001
- [2] Buzan, B., Waeber, O., de Wilde, J.: *Security. A New Framework For Analysis*. Lyne Rienner Publishers, London 1998
- [3] Heisbourg, F.: *Hyperterrorisme: la nouvelle guerre*. Editions Odile Jacob, Paris, 2001
- [4] Scowcroft, B.: Building a Coalition is the Way to Win this War. *International Herald Tribune* 17. 10. 2001
- [5] Terrorism. In.: Evans, Graham: *Dictionary of International Relations*, 1997. s. 530—531

35. AKTÉŘI BEZPEČNOSTNÍCH HROZEB NEVOJENSKÉHO CHARAKTERU

Jan Eichler

Ekvivalenty ve světových jazycích

A non-military threats actors

F acteurs des menaces non militaires

N

R (???) актёры невоенных угроз

Aktéři hrozeb politického charakteru

V politickém sektoru se bezpečnost vztahuje především k organizační stabilitě společenských řádů. Jejím jádrem jsou nevojenské hrozby vůči suverenitě států. Ty směřují buď proti vnitřní legitimitě politických jednotek, nebo proti vnějšímu uznání suverenity státu, tedy proti jeho vnější legitimitě. Hlavním referenčním objektem je územní stát, v menším rozsahu jím mohou být kmeny, menšiny či klany. Roli činitele bezpečnostní politiky sehrávají zejména vlády, které mohou poukazovat především na dva základní druhy hrozeb: vnitřní a vnější. Ve stabilních státech (vedle států NATO můžeme zmínit zejména Švýcarsko, Rakousko, Švédsko, Finsko, Austrálii, Japonsko a další) jsou vlády vystaveny silné vnitřní kontrole a znepokojují se především vnějšími hrozbami.

Vnitřní hrozby představují znepokojení především pro vnitřně slabé státy, v nichž je autorita vlády zpochybňována velkou částí národa. Takové vlády pak jakožto činitelé bezpečnostní politiky jednají mnohem více ve svém vlastním zájmu než v zájmu svých referenčních objektů. Jako příklady můžeme uvést Zair, Nigérii, Zimbabwe či Saúdskou Arábii. Tyto režimy sekuritizují problémy vlastního přežití, vyhledávají zástupné problémy, aby je mohly vydávat za hrozbu a tou potom zdůvodňovat vlastní represivní politiku. Součástí jejich politiky velmi často bývá také rozsáhlé porušování lidských práv, které pak OSN může označit za "hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost". Příkladem jsou události v Somálsku, které tak označila rezoluce OSN č. 794 z prosince 1992.

Aktéři hrozeb ekonomického charakteru

V ekonomickém sektoru bezpečnosti jsou referenčním objektem ekonomické zájmy států a mezinárodních ekonomických a obchodních uskupení (EU, NAFTA, OPEC, OECD a další). Roli činitelů bezpečnostní politiky hrají zejména vlády jednotlivých států, resp. rozhodovací a výkonné orgány mezinárodních ekonomických a obchodních organizací. Ekonomické hrozby jsou ve většině případů **nezáměrné**, neintencionální. Výjimku tvoří např. hospodářská embarga či sankce, o kterých rozhodují a jejichž aktéry jsou vlády nebo mezivládní ekonomické organizace. Základní problém ekonomických sankcí a embarg spočívá v tom, že jsou namířeny proti negativně hodnoceným činitelům bezpečnostní politiky, ale mnohem více postihují jejich referenční objekty, zejména pak nejhudší vrstvy obyvatelstva. Jako nejvýmluvnější příklad můžeme uvést Irák, kde v důsledku sankcí vzrostla nemocnost a zejména pak dětská úmrtnost, ale na charakteru Saddámovy režimu to nic nezměnilo.

Zdrojem **nezáměrných** ekonomických hrozeb může být nestabilita světových trhů, narušení bezpečnost dodávek surovin, zdrojů energie i výrobků, zneužívání vzájemné závislosti k politickým účelům, nerovnoměrnost mezinárodního ekonomického vývoje, která na globálním trhu zanechává více poražených než vítězů. Nejzávažnější a přitom nejobtížněji zjištělnou a zvladatelnou nežáměrnou ekonomickou hrozbou je propukání ekonomických krizí, jejichž důsledkem bývají sociální otřesy a politická nestabilita. Vzhledem k významu a složitosti ekono-

mických hrozeb narůstá význam propojení mezi činiteli bezpečnostní politiky a analytiky mezinárodního ekonomického vývoje. Narůstá význam a nezbytnost sledování výsledků výzkumů v oblasti mezinárodní politické ekonomie (International Political Economy – IPE), aby bylo možné vyhodnocovat vazbu mezi vývojem mezinárodních ekonomických a bezpečnostních vztahů

Aktéři hrozeb sociálního charakteru

Hrozby v sociálním sektoru BP můžeme rozdělit do dvou základních skupin. Do první patří tzv. měkké hrozby, které jsou hrozbami **nezáměrnými**. Jde především o migraci obyvatelstva, která nebývá spojována se záměrem někoho poškodit. Její nejčastější podobou bývá útěk z chudých zemí s nesnesitelnými životními podmínkami, které se odvíjejí zejména od ekonomických, ekologických a politických příčin. Migrace s sebou často nese šíření nemocí či epidemií, změny na trhu práce nebo dokonce postupnou změnu identity cílových zemí migračních pohybů. Jako příklad můžeme uvést čínské přistěhovalectví do Tibetu nebo ruské přistěhovalectví do Estonska.

Činiteli **záměrných** hrozeb sociálního charakteru nejčastěji bývají nacionalističtí politikové. Ti zveličují a dramtizují ohrožení identity „svého“ referenčního objektu, stávají se negativně působícími ČBP, kteří nakonec mohou i vyprovokovat ozbrojené konflikty identitárního charakteru. Jako příklad můžeme uvést S. Miloševiče, R. Karadžiče, F. Tudjmana a další aktéry válek spojených s rozpadem SFRJ. Aktérem sociálních hrozeb spojených s migrací mohou být také diktátorské režimy.

Aktéři hrozeb environmentálního charakteru

V environmentální sektoru bezpečnostní politiky je referenčním objektem životní prostředí na Zemi a v jejich jednotlivých regionech. Tento referenční objekt sestává ze dvou základních agend – vědecké, ve které se shromažďují výsledky odborné činnosti ekologické komunity, a politické, která odráží přístupy politiků a je podstatně skrovnější nežli agenda první. Roli činitelů bezpečnostní politiky hrají především ekologické organizace. Ty dokáží otázku životního prostředí politizovat, méně úspěšné jsou ale při získávání podpory pro názor, že jde o hrozby, kterými je potřeba se neodkladně a vážně zabývat. Zatím se jim nepodařilo vytvořit globální systém péče o životní prostředí, jejich hlavní pozornost se soustřeďuje na regionální přístupy a aktivity. Ve svých hodnoceních a akcích dávají najevo, koho považují za hlavní aktéry hrozeb environmentálního charakteru – zaměřují se především na velké průmyslové korporace, které nedržují Kjótský protokol a poškozují životní prostředí v globálním rozměru.

Vzájemná propojenost nevojenských hrozeb

Hrozby všech výše uváděných oblastí tzv. *soft security* se mnohdy vzájemně doplňují a propojují. Jako příklad můžeme uvést Haiti, kde prudký nárůst počtu obyvatel vedl k rychlému a neuváženému kácení lesních porostů. V důsledku toho začala působit nezáměrná ekologického charakteru. K ní se pak přidaly důsledky nezodpovědné politiky tehdejší vlády, a tak tisíce Hait'anů viděly jediné řešení v útěku ze země, přičemž jejich vysněným rájem byla Florida.

Vlna uprchlíků se však stala vážnou sociální hrozbou pro USA, a tak nakonec Clintonova administrativa byla nucena přímo zasáhnout. Dalším příkladem může být to, že tisíce lidí volí útěk ze zemí s diktátorskými režimy, které pro ně jsou záměrnou hrozbou politického charakteru. Takto vyvolaná migrace se pro jiné státy stává nezáměrnou hrozbou sociálního charakteru.

Dnes jsou známy hlavní zdroje a příčiny těchto hrozeb nevojenského charakteru – chudoba, velké nerovnosti uvnitř národů i mezi národy, korupce, neexistence státních struktur v řadě chudých zemí. Zatím však není vůle poskytovat účinnou pomoc ještě před vypuknutím konfliktu, raději se čeká, až tyto země budou ještě více poškozeny. Tyto hrozby bývají podceňovány až do doby, když nabudou katastrofických rozměrů. Hlavní příčina spočívá v tom, že se jimi zabývají činitelé bezpečnostní politiky národního, nanejvýš regionálního charakteru, kteří jednájí jménem

referenčního objektu národního, nanejvýš regionálního rozměru. Ti se zaměřují na nejbližší nebo krátkodobé zájmy a cíle. Nedostatečně se však věnují cílům dlouhodobým, jejichž dosažení je zájmem největšího možného referenčního objektu, tedy lidstva jako celku.

Hrozby nevojenského charakteru však vyžadují předvídavost, kreativitu a ochotu nést politická rizika. Z toho také vyplývá řada naléhavých doporučení, podle nichž by bylo potřeba zejména: věnovat více pozornosti i peněz na boj proti AIDS v Africe, aby se tato smrtící pandemie nepřelévala do USA a dalších oblastí euroatlantické zóny, podílet se na reformě systému zdravotní péče v zemích někdejšího SSSR, neboť ty se staly hrozbou šíření AIDS do západní Evropy a odtud pak i do USA, zaujmout zodpovědnější přístup ke kjótskému protokolu a další.

Shrnutí

Pod pojmem aktéři bezpečnostních hrozeb nevojenského charakteru rozumíme původce hrozeb politického, ekonomického či sociálního charakteru. V politické oblasti jde většinou o záměrné, intencionální hrozby odvíjející se především od záměrů a jednání nedemokratických nebo diktátorských režimů. V ekonomické oblasti se často vyskytují hrozby nezáměrné, neintencionální, u kterých ne vždy lze předem stanovit, kdy, kde a v jakém rozsahu se projeví. Jejich zvládnutí je hlavní oblastí dlouhodobého úsilí o dosažení a uchování tzv. soft security.

Literatura:

- [1] Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J.: Security. A New Framework For Analysis. Lyne Rienner Publishers, London 1998
- [2] Guzzini, St.: Another Sociology for IR? An analysis of Nicolas Luhmann's Conceptualization of Power. Working Papers 26/ 2001. COPRI, Copenhagen 2001
- [3] Heisbourg, F.: Hyperterrorisme: la nouvelle guerre. Editions Odile Jacob, Paris 2001
- [4] Chmelík, J.: Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha 2001, s. 28—30

O AUTORECH

PhDr. Jan Eichler, CSc. (* 1952) - absolvent Vojenské politické akademie v Bratislavě, pplk. v záloze. V letech 1979-82 působil na československém velvyslanectví v Paříži V 80. letech se zabýval vyhodnocováním vojenské politiky a ozbrojených sil Francie, v letech 1991 – 1993 pracoval na Institutu pro strategická studia v Praze. Od r. 1994 je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů v Praze; zabývá se problematikou bezpečnosti.

Mgr. Libor Frank (*1975) - absolvent Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně; vedoucí skupiny sociálních věd Ústavu strategických studií Vojenské akademie v Brně; věnuje se bezpečnostní problematice a přednáší na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity a Vojenské akademii v Brně.

PhDr. Ivo Hlaváč (*1976) - absolvent Filosofické fakulty University Palackého v Olomouci; pracovník Odboru bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR, kde se zabývá koncepčními otázkami i aplikacemi bezpečnostní politiky; člen Filosofického ústavu Akademie věd ČR; přednáší sociologii na Filosofické fakultě University Palackého v Olomouci.

Mgr. Radek Khol (*1972) - absolvent Fakulty sociálních věd Karlovy univerzity v Praze a King's College v Londýně; koordinátor Centra bezpečnostních analýz Ústavu mezinárodních vztahů v Praze; věnuje se bezpečnostní problematice, euroatlantickým vztahům a bezpečnostní dimenzi EU. Přednáší na Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity v Praze.

PhDr. Zdeněk Kříž, PhD. , (*1972) - absolvent Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, obor politologie-historie. Od r. 1996 je odborným asistentem na katedře sociálních věd VA Brno pro obor politologie. Externí spolupracovník katedry politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Ing. Richard Janderka, CSc., plk. gšt. v zál. (*1946) - absolvent Vyššího vojenského učiliště Vyškov a Vojenské akademie v Brně; voják z povolání, u pozemního vojska zastával velitelské funkce na taktické úrovni a štábní funkce na úrovni operační; od r. 1988 pedagog Vojenské akademie v oboru vojenského umění, zastával i akademické funkce; od r. 2001 pracovník Ústavu strategických studií Vojenské akademie v Brně.

JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, PhD. (*1974) - absolvent filozofické (obor politologie) a právnické fakulty Masarykovy univerzity. Od roku 1997 odborný asistent katedry politologie Fakulty sociálních studií MU. Soudní znalec v oboru kriminalistika. Zabývá se bezpečnostní problematikou (se zaměřením na vnitřní bezpečnost, zvláště extremismus a terorismus) a teorií politických stran.

Mgr. Pavel Pšeja (*1970) - absolvent Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. VŠ učitel a překladatel; od roku 1999 působí jako odborný asistent na FSS MU, nejprve na katedře politologie, nyní na katedře mezinárodních vztahů a evropských studií. Přednáší mezinárodní vztahy se zvláštním zaměřením na teorie.

RNDr. Petr Zeman (*1947) - absolvent Přírodovědecké fakulty Masarykovy university; poté krátce v ČSAV, 1972 - 1988 v dělnických a technických profesích; v letech 1990 - 2001 pracoval v českých zpravodajských službách, naposledy jako ředitel Úřadu pro zahraniční styky a informace; zabývá se problematikou činnosti zpravodajských služeb; nyní pracovník Ústavu strategických studií Vojenské akademie na částečný úvazek; konzultant; přednáší externě na Fakultě sociálních studií MU.

Jazykovým poradcem této publikace byl prof. Milan Jelínek (...) ...